

มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา
Dhamma Study And Support Foundation

ปัจจัย ๒๔

เล่ม ๔

บรรยายโดย

สุจินต์ บริหารวนเขตต์

สารบัญ

หน้า

เมื่อมีอาหารแล้ว ผลของอาหารย่อมต้องมี	๑
อาหารเป็นคำ ๆ นำรูปอันมีโอชาเป็นที่ ๘ มา	๑
นามอาหาร ๓ ผัสสาหาร มโนสัญญาเจตนาหาร วิญญาณาหาร	๒
ผัสสเจตสิกเป็นผัสสาหาร	๒
ผัสสาหรณำมาซึ่งเวทนา ๓	๒
มโนสัญญาเจตนาหรณำมาซึ่งภพ ๓	๔
วิญญาณาหรณำมาซึ่งเจตสิกซึ่งเกิดร่วมกับปฏิสนธิจิตและจิตตชรูป	๕
ทำไมปีติจึงไม่เป็นอาหารหนึ่งในอาหารทั้งหลาย	๕
อาหารปัจจัยมี ๔ เป็นรูป ๑ เป็นเจตสิก ๒ เป็นจิต ๑	๖
อาหารเป็นธรรมชาตินำมาซึ่งผล ควรเห็นโทษภัยของอาหารปัจจัย	๖
ภัย ๔ อย่างในอาหารปัจจัย	๙
ภัยจากอาหารที่เป็นกพฬการาหาร	๙
การบริโภคอาหารอันเปรียบด้วยเนื้อแห่งบุตร	๑๑
ภัยของผัสสาหาร	๑๔
การเข้าถึงผัสสาหารเป็นภัยอันหนึ่ง	๑๔
ภัยของผัสสาหารเปรียบด้วยแม่โคไม่มีหนัง	๑๕
มโนสัญญาเจตนาหาร ได้แก่ เจตนาเจตสิก	๑๖
ภัยของมโนสัญญาเจตนาหารอุปมาเหมือนการถูกดูดเข้าสู่หลุมถ่านเพลิง	๑๖
ความทุกข์ของชาติ ชรา มรณะ	๑๗
วิญญาณาหาร	๑๘
ภัยของวิญญาณาหารเปรียบเหมือนถูกแทงด้วยหอก ๓๐๐ เล่ม	๑๘
ในขณะที่มีแปลตรงไหนบ้างที่กำลังถูกแทง	๒๐
ถ้าสติปัฏฐานไม่เกิด จะไม่รู้สภาพธรรมในขณะที่กำลังเห็น	๒๐

สารบัญ

หน้า

ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นผัสสะ เพราะเหตุว่านำมาซึ่งทุกข์	๒๑
ทุกข์ทั้งหลายมาจากการเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส	
คิดนึก	๒๒
ครอบงำความยินดีในอาหารเหล่าใดได้ ก็รอบรู้อาหารหมดทั้ง ๔ อย่าง	๒๒
เมื่อรอบรู้อาหาร ๔ อย่างนั้นหมดแล้ว วัตถุอันรอบรู้ทั้งสี่ก็เป็นอันรอบรู้	๒๒
รอบรู้อาหารปัจจัย เพื่อละความยินดีในอาหารปัจจัย	๒๓
อินทริยปัจจัย	๒๕
อินทริยปัจจัยไม่พ้นจากสภาพที่เป็นนามธรรมหรือรูปธรรม	๒๖
รูป ๘ รูปที่เป็นอินทริย	๒๗
อิตถินทริยและบุริสินทริย เป็นอินทริย แต่ไม่เป็นอินทริยปัจจัย	๒๙
กำหนดรู้อินทริยทั้งหลายแล้ว ย่อมเข้าถึงที่สุดแห่งทุกข์ได้	๓๐
ภาวรูปไม่เป็นอินทริยปัจจัยเพราะเหตุใด	๓๐
รูปที่เป็นอินทริยปัจจัยเป็นรูปที่ควรแก่การพิจารณา	๓๑
อินทริย ๒๒	๓๑
การแสดงอินทริยเป็นการแสดงสภาพที่เป็นใหญ่ในชีวิตประจำวัน	๓๓
อินทริย ๒๒ - เป็นรูป ๗ เป็นนาม ๑๔ เป็นรูปและนาม ๑	๓๓
ความต่างกันของชีวิตินทริยซึ่งจำแนกเป็นนามและรูป	๓๔
ทรงแสดงอินทริยโดยลำดับ และโดยความต่างกันและไม่ต่างกัน	๓๕
ตราบไต่ที่ยังมีนามชีวิตินทริยะ ตราบนั่นก็มีมโนทริย	๓๘
ตราบไต่ที่ชีวิตินทริยะยังเป็นไปอยู่ ตราบนั่นเวทณาก็ไม่มีการหยุดยั้ง	๓๙
ความรู้สึกเป็นอินทริย เวลาเกิดขึ้นก็ครอบคลุมสหชาตธรรมอื่น ๆ	๔๐
อยากที่จะไม่มีเวทนาเจตสิกหรือยัง	๔๐
อินทริย ๕ - ธรรมที่ควรศึกษาเพื่อดับเวทนาทั้งหลาย	๔๑

สารบัญ

หน้า

อินทรีย์ ๕ ที่อบรมเจริญแล้ว ผลย่อมปรากฏมี ไม่เป็นโมฆะ	๔๑
อัญญินทรีย์นี้เป็นผลของอนัญญาตัญญูสสามิตินทรีย์	๔๒
อัญญาตาวินทรีย์ – อินทรีย์ที่ไม่ต้องทำกิจอื่นให้ยิ่งไปกว่านี้	๔๓
ความต่างกันและไม่ต่างกันของอินทรีย์ะ ๒๒	๔๔
เรื่องของอินทรีย์ ไม่ใช่อยู่ที่อื่น กำลังมีอยู่ในขณะนี้	๔๔
นามชีวิตินทรีย์ะ คืออะไร	๔๔
มโนมยอินทรีย์คืออะไร	๔๕
ไม่ระลึกถึงสภาพที่เป็นอินทรีย์ ไม่เข้าถึงความเป็นอนัตตา	๔๕
ชีวิตินทรีย์อุปถัมภ์สหชาตธรรมให้เป็นไปได้	๔๖
ชีวิตินทรีย์เจตสิก	๔๖
ชีวิตินทรีย์รูป	๔๘
ชีวิตนามรักษารูปได้หรือไม่	๔๙
ศึกษาเรื่องของอินทรีย์เพื่อเกื้อกูลการอบรมเจริญปัญญา	๕๐
ทำไมมหาภูตรูปไม่เป็นอินทรีย์	๕๑
ทำไมโลกะไม่เป็นใหญ่	๕๒
โลกมูลจิตเป็นอินทรีย์หรือไม่	๕๒
ออกเสียงอินทรีย์ หรือออกเสียงอินทรีย์ะ	๕๓
จำแนกอินทรีย์ะได้หลายนัย	๕๓
ในคัมภีร์วิภังคปกรณ์ จำแนกอินทรีย์โดยทวาร ๖	๕๔
ในคัมภีร์ปฏิฐาน จำแนกความเป็นปัจจัยของนามและรูปไว้ส่วนหนึ่ง	๕๕
จะเป็นไปได้ไหมที่จะรู้อินทรีย์ โดยสติปฏิฐานไม่เกิด	๕๖
ไม่เพิกอิริยาบถ ไม่รู้ความเป็นอินทรีย์	๕๗
ไม่เพิกอิริยาบถ อินทรีย์จะปรากฏแก่สติได้อย่างไร	๕๘

สารบัญ

หน้า

สติระลึก रूपที่ปรากฏทางทวารใดทวารหนึ่งเป็นการเพิกอิริยาบถ	๕๙
รู้จักอินทรีย์ตามความเป็นจริง ไม่อาลัยรูปร่างอิริยาบถใด ๆ ที่ยึดถือ	๖๐
เพิกที่เดียวในอิริยาบถทั้ง ๔ หรือเพิกที่ละอิริยาบถ	๖๐
ทุกข์มีมาก แต่ไม่รู้ว่าเป็นทุกข์ เพราะไม่ประจักษ์ในทุกขลักษณะ	๖๑
อบรมปัญญาเพื่อประจักษ์แจ้งความจริงนี้	๖๒
สติปัฏฐานระลึกสภาพธรรมแต่ละทวารตามความเป็นจริง	๖๒
มหาเวทลลสูตร	๖๔
ทางใจรู้และคิดได้ทุกอย่างจากสิ่งที่ปรากฏทางตา หู จมูก ลิ้น กาย	๖๕
ปัจจัยที่ ๑๗ – ฌานปัจจัย	๖๖
ฌานปัจจัย ได้แก่ วิตกเจตสิกเป็นสำคัญ	๖๖
ฌาน หมายถึงเจตสิกที่เป็นฌานปัจจัยที่ตรีก จรด พัง เผาอารมณ์	๖๗
ฌานปัจจัย ได้แก่ สภาพธรรมที่เป็นองค์ฌาน ๗	๖๗
วิตกเจตสิกเกิดขึ้นในขณะใด เป็นฌานปัจจัยในขณะนั้น	๖๘
ฌานปัจจัย ได้แก่ สภาพธรรมที่เผาปฏิปักษ์ธรรม	๖๘
ปัจจัยที่ ๑๘ – มัคคปัจจัย - สัมมามรรค ๘	๖๙
มิจจามัคค์ ๔ นำไปสู่ทุกคติ	๗๐
เจตสิกที่เป็นองค์มัคค์มีเพียง ๑๒	๗๐
เจตนาเจตสิกไม่ใช่องค์มัคค์ จึงไม่เป็นมัคคปัจจัย	๗๑
เจตสิกที่เป็นสัมมามัคค์มี ๘	๗๑
วิตกเจตสิกเป็นได้ทั้งสัมมาสังกัปปะและมิจจาสังกัปปะ	๗๒
สัมมาวาจาเจตสิก – ธรรมที่วิริตวิจุจริต	๗๒
สัมมากัมมันตะ – ธรรมที่วิริติกายจุจริต	๗๓
อเหตุกจิต ๑๘ ไม่ชื่อว่ามัคคปัจจัย	๗๔

สารบัญ

หน้า

ทบทวนปัจจัย – สหชาติปัจจัย	๗๕
ทบทวนปัจจัย – สัมปยุตตปัจจัย	๗๖
ทบทวนปัจจัย – อัญญมัญญปัจจัย	๗๗
ทบทวนปัจจัย – นิสสยปัจจัย	๗๙
ทบทวนปัจจัย – อุปนิสสยปัจจัย	๘๑
มหะสยชาดกที่ ๕	๘๓
ทบทวนปัจจัย – อสเวนปัจจัย	๘๔
ทบทวนปัจจัย – อนันตรปัจจัย	๘๔
ทบทวนปัจจัย – สมันตรปัจจัย	๘๖
ทบทวนปัจจัย – ปัจฉาชาตปัจจัย	๘๖
ทบทวนปัจจัย – กัมมปัจจัย	๘๖
ทบทวนปัจจัย – เหตุปัจจัย ๑	๘๘
ทบทวนปัจจัย – เหตุปัจจัย ๒	๘๙
ทบทวนปัจจัย – อารัมมณปัจจัย	๙๐
ทบทวนปัจจัย – อธิปติปัจจัย	๙๑
ทบทวนปัจจัย – อธิปติปัจจัย – อารัมมณอธิปติปัจจัย	๙๓
ทบทวนปัจจัย – อาหารปัจจัย	๙๔
ทบทวนปัจจัย – อินทริยปัจจัย	๙๕
ทบทวนปัจจัย – ฌานปัจจัย	๙๖
ทบทวนปัจจัย – มัคคปัจจัย	๙๗
วิปปยุตตปัจจัย	๙๗
อัสติปัจจัย	๙๘
อวิคตปัจจัย	๙๙

สารบัญ

	หน้า
นัตถิปัจจัย	๑๐๐
วิคตปัจจัย	๑๐๑
โลกมุลจิต เป็นปัจจัยได้ ๒๒ ปัจจัยเท่านั้น	๑๐๑
ทรงแสดงเรื่องของปัจจัยไว้โดยละเอียดมาก	๑๐๒
เหตุปัจจัย - อารัมมณปัจจัย	๑๐๓
อธิปติปัจจัย	๑๐๔
อนันตรปัจจัย - สมันตรปัจจัย	๑๐๔
สหชาตปัจจัย - อัญญมัญญปัจจัย	๑๐๕
นิสสยปัจจัย - อุปนิสสยปัจจัย	๑๐๖
ทบทวน ปุเรชาตปัจจัย - ปัจฉาชาตปัจจัย	๑๐๖
ทบทวนอาเสวนปัจจัย	๑๐๖
กัมมปัจจัย - วิปากปัจจัย	๑๐๗
ทบทวน อาหารปัจจัย - อินทริยปัจจัย	๑๐๗
ฌานปัจจัย - มัคคปัจจัย	๑๐๘
สัมปยุตตปัจจัย - วิปยุตตปัจจัย	๑๐๙
อตถิปัจจัย - นัตถิปัจจัย	๑๐๙
วิคตปัจจัย - อวิคตปัจจัย	๑๑๐
ปัจจัยเป็นเรื่องที่ละเอียดมาก	๑๑๐

เมื่อมีอาหารแล้ว ผลของอาหารย่อมต้องมี

สำหรับอาหารปัจจัย เป็นปัจจัยที่สำคัญ ไม่ว่าจะเป็นอาหารซึ่งเป็นรูป ได้แก่ กพพีการอาหาร คือ อาหารซึ่งบริโภคนั้นเป็นคำ ๆ หรือนามธรรมซึ่งเป็นอาหาร ได้แก่ ผัสสเจตสิก มโนสังขเจตนาหาร ได้แก่ เจตนาเจตสิก วิญญานาหาร ได้แก่ จิตทุกดวง ที่เกิดขึ้นแต่ละครั้ง ก็กระทำกิจของอาหารปัจจัย เพราะเหตุว่านำมาซึ่งผล ถ้าไม่มีอาหาร ผลก็เกิดไม่ได้ แต่เมื่อมีอาหารแล้ว ผลของอาหารย่อมต้องมี

เพราะฉะนั้น ก็ควรที่จะได้ทราบว่า อาหารแต่ละประเภท คือ ทั้งรูปอาหารและนามอาหารนั้น นำมาซึ่งผลชนิดใด

อาหารเป็นคำๆ นำรูปอันมีโอชะเป็นที่ ๘ มา

ข้อความในปัญจสุทนี มีว่า

ถามว่า ก็ในข้อนี้ อาหารชนิดใดนำอะไรมา แก้วว่า อาหารที่เป็นคำ ๆ นำรูปอันมีโอชะเป็นที่ ๘ มา

ฟังดูเหมือนกับจะไม่เข้าใจ แต่ความจริงทุกท่านก็จะทราบได้ว่า ในรูปร่างกายของแต่ละบุคคล สามารถที่จะแตกย่อยรูปออกได้จนละเอียดที่สุด เล็กที่สุดเพียงใดก็ตาม กลุ่มของรูปที่ละเอียดที่สุดนั้น จะต้องมียูปรวมกันทั้งหมด ๘ รูป ซึ่งมีโอชะเป็นรูปที่ ๘

เพราะฉะนั้นถ้าเข้าใจอย่างนี้ ก็เข้าใจคำที่อรรถกถาแก้วว่า อาหารที่เป็นคำ ๆ นำรูปอันมีโอชะเป็นที่ ๘ มา หมายความว่า เมื่อบริโภคอาหารแล้วทำให้เกิดกลุ่มของรูปซึ่งเกิดเพราะอาหารนั่นเองเป็นปัจจัย และในกลุ่มของรูปซึ่งเกิดเพราะอาหารเป็นปัจจัยในกลุ่มหนึ่ง ก็จะมียูปรวมอยู่ด้วยอย่างน้อยที่สุด ๘ รูป

สำหรับรูปที่เกิดจากอาหาร ไม่ใช่รูปที่เกิดเพราะจิตเป็นสมุฏฐาน ไม่ใช่รูปที่เกิดเพราะกรรมเป็นสมุฏฐาน ไม่ใช่รูปที่เกิดเพราะอุตุเป็นสมุฏฐาน เพราะฉะนั้นรูปที่เกิด

เพราะอาหารนี้ก็มีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม สี กลิ่น รส โอชา รวม ๘ รูป
อย่างน้อยที่สุด ในรูปที่เกิดเพราะอาหารเป็นปัจจัย

ท่านที่บริโภคอาหารไปแล้ว อาจจะไม่ทราบ ว่า รูปวันนี้ที่เกิดขึ้น เกิดขึ้นเพราะ
อาหารที่บริโภคไปแล้วนั่นเอง และก็จะมีรูปเกิดรวมกันอย่างน้อยที่สุด ในกลุ่มที่เล็กที่สุด
๘ รูป

นามอาหาร ๓ ผัสสาหาร มโนสังฺกเจตนาหาร วิญญานาหาร

สำหรับนามอาหาร ๓ ได้แก่ ผัสสะเป็นผัสสาหาร เจตนาเป็นมโนสังฺกเจตนา
หาร และ จิตหรือวิญญาน เป็นวิญญานาหาร ผัสสาหาร นำเวทนา ๓ มา
มโนสังฺกเจตนาหาร นำภพ ๓ มา วิญญานาหาร นำปฏิสนธินามรูปมา

ผัสสเจตสิกเป็นผัสสาหาร

ผัสสะ ได้แก่ เจตสิกซึ่งเป็นนามธรรม กระทำกิจกระทบอารมณ์ รูปกับรูป
ถึงแม้ว่าจะกระทบกัน ก็ไม่นำมาซึ่งสภาพรู้ แต่ขณะใดก็ตามซึ่งนามธรรม คือ ผัสส
เจตสิกกระทบอารมณ์ ขณะนั้นย่อมนำผล คือ จิต และเจตสิกอื่น ๆ ซึ่งเกิดร่วมกัน
ให้รู้อารมณ์ที่ผัสสะกระทบในขณะนั้น

สำหรับการนำมาของนามอาหาร มี ๒ นัย คือ โดยนัยของปฏิจสุมุปปาทนัย
หนึ่ง และโดยนัยของปัจจัยอีกนัยหนึ่ง สำหรับโดยนัยของปฏิจสุมุปปาท ผัสสเจตสิก
นำมา หรือว่าเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา ๓

ถ้าโดยนัยของอาหารปัจจัย ผัสสะก็เป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา และสัมปยุตตธรรม
ที่เกิดร่วมด้วย คือ จิตและเจตสิกอื่น ๆ ที่เกิดพร้อมกับผัสสะในขณะนั้น

ผัสสาหารนำมาซึ่งเวทนา ๓

ข้อความในปัญจสุทนี มีว่า

ผัสสาหารที่มีผัสสะให้เกิดสุข เมื่อเกิดขึ้นก็นำมาซึ่งสุขเวทนา

เพียงสั้น ๆ เท่านั้น ท่านผู้ฟังอาจจะคิดพิจารณา และสติปัญญาก็สามารถที่จะระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏตามความเป็นจริงว่า เป็นอนัตตา ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนเลย

เพราะเหตุว่า วันหนึ่ง ๆ รู้สึกเป็นสุข เคยมีไหม ความรู้สึกเป็นสุขเกิดขึ้น พิจารณาระลึกหรือไม่ว่า ทำไมสุขจึงเกิดได้ ถ้าปราศจากผัสสเจตสิกซึ่งกระทบสิ่งที่จะทำให้เกิดสุข สุขย่อมเกิดไม่ได้ แต่เวลาที่เกิดความรู้สึกเป็นสุขแล้ว ลืมพิจารณาว่า เพราะผัสสะกระทบกับอารมณ์ซึ่งนำมาซึ่งสุขเวทนา สุขเวทนาจึงเกิดได้

เพราะฉะนั้น สุขเวทนาในขณะนั้น เกิดขึ้นเพราะปัจจัย คือ ผัสสะกระทบกับอารมณ์ซึ่งทำให้สุขเวทนาเกิด สุขเวทนาจึงเกิด ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนแล้ว

ถ้าพิจารณาเรื่อย ๆ ในวันหนึ่ง ๆ จะยินดีกับผัสสะหรือว่าสุขเวทนาซึ่งเกิดใหม่ เพราะผัสสะนั้นเป็นปัจจัย เพียงผัสสะไม่กระทบอารมณ์ซึ่งทำให้สุขเวทนาเกิด สุขเวทนาจึงเกิดไม่ได้ เพราะฉะนั้น สุขเวทนาซึ่งคิดว่าสำคัญ แล้วก็แสวงหามากมายนั้น แท้ที่จริงแล้วขึ้นอยู่กับผัสสะที่กระทบกับอารมณ์ ที่ทำให้สุขเวทนาเกิด สุขเวทนาจึงเกิดได้

สำหรับเวทนาอื่นก็โดยนัยเดียวกัน ขณะใดที่รู้สึกเป็นทุกข์ เกิดทุกข์เวทนาขึ้น ถ้าไม่พิจารณาก็ลืมนั่นแหละ แท้จริงที่ทุกข์เวทนาจะเกิดได้ ก็เพราะผัสสะกระทบกับอารมณ์ ซึ่งทำให้ทุกข์เวทนาเกิดนั่นเอง ถ้าขณะนั้นผัสสะไม่กระทบกับอารมณ์ที่ทำให้ทุกข์เวทนาเกิด ความรู้สึกเป็นทุกข์ จะมีไม่ได้

ถ้าท่านผู้ฟังมีโรคประจำตัว การเจริญสติปัญญา จะทราบได้ว่า ทุกขเวทนานั้น ก็เล็กน้อย ไม่ยั่งยืน เพราะเหตุว่า กำลังเป็นทุกข์อยู่ จะเจ็บจะปวด แต่เมื่อได้ยีนขณะที่ได้ยีน สติระลึก ขณะนั้นไม่เจ็บ ไม่ปวด ขณะที่กำลังมีเสียงเป็นอารมณ์ เพราะเหตุว่า ในขณะนั้นผัสสะไม่ได้กระทบกับอารมณ์ซึ่งจะทำให้ทุกข์เวทนาเกิด ทุกขเวทนาจึงเกิดไม่ได้

แม้แต่ทุกข์เวทนา ก็ขึ้นอยู่กับผัสสะที่จะกระทบกับอารมณ์ที่ทำให้ทุกข์เวทนาเกิด ฉันทใด วันหนึ่ง ๆ ความรู้สึกเฉย ๆ อทุกข์มสุข คือ ไม่สุข ไม่ทุกข์นี้ ก็มิได้อยู่เป็นประจำ พร้อมที่จะให้พิจารณาให้รู้ความจริงว่า ที่เฉย ๆ นี้ ก็ไม่ใช่ว่าตั้งใจจะเฉยเอง แต่เป็นเพราะผัสสเวทนากระทบกับอารมณ์ ซึ่งเป็นปัจจัยให้อทุกข์มสุขเวทนาเกิด ไม่ใช่กระทบกับอารมณ์ซึ่งทำให้สุขเวทนาเกิด หรือทุกข์เวทนาเกิดนั่นเอง อทุกข์มสุขเวทนาจึงเกิดได้ในขณะนั้น

เพราะฉะนั้น สภาพธรรมทั้งหลายนี้ พร้อมที่จะให้พิสูจน์ตามความเป็นจริง แม้แต่ในเรื่องของอาหารปัจจัย ซึ่งผัสสอาหารนำมาซึ่งเวทนา ๓ ทุกขณะ ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ให้ทราบว่า ไม่ว่าจะเป็นเวทนาประเภทใด ๆ ทั้งสิ้น ย่อมเกิดเพราะผัสสะเป็นอาหารปัจจัย

มโนสัญญาเจตนาหารนำมาซึ่งภพ ๓

สำหรับมโนสัญญาเจตนาหาร ข้อความในมโนรत्นปุรี อรรถกถา ทสกนิบาต กรรมสูตรที่ ๑ มีข้อความว่า

บทว่า สัญเจตนิกานํ ความว่า แห่งกรรมอันสัตว์ตั้งใจ แล้วกระทำจนสำเร็จ ซึ่งก็หมายความว่า เจตนาเจตสิกซึ่งเกิดกับจิต

ถ้าแสดงโดยนัยของปฏิจจสมุปบาท ก็ได้แก่ กุศลเจตนา และอกุศลเจตนา ซึ่งเป็นบุญญาภิสังขาร อบุญญาภิสังขาร และอาเนญชาภิสังขาร แต่ถ้าโดยนัยของอาหารปัจจัยแล้ว หมายถึงเจตนาเจตสิกทุกดวงที่เกิดกับจิตทุกดวง

สำหรับมโนสัญญาเจตนาหารนำมาซึ่งกรรม คือ กามภพ อันเข้าถึงซึ่งกามภพ ซึ่งท่านผู้ฟังจะพิจารณาได้ในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นกรรมที่เป็นกุศลประเภทใด หรืออกุศลประเภทใดก็ตาม ยังเป็นไปเนื่องกับกาม คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เพราะฉะนั้นเจตนาอันนี้ ซึ่งเป็นไปในกาม ย่อมนำมาซึ่งการเกิดในภพ คือ กามภพ ไม่พ้นไปจากภพซึ่งเป็นภพของรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ

ถ้าเป็นมโนสัญญาเจตนาหาร ซึ่งจักให้เกิดในรูปภพ และอรูปภพ ก็ย่อมนำมาซึ่งภพนั้น ๆ คือ ถ้าเป็นเจตนาที่เกิดกับรูปาวจรกุศล ก็ย่อมทำให้เกิดในรูปพรหมภูมิ ถ้าเป็นเจตนาที่เกิดกับอรูปาวจรกุศล ก็เป็นปัจจัยทำให้เกิดในอรูปพรหมภูมิ

ด้วยเหตุนี้มโนสัญญาเจตนาหาร ย่อมนำมาซึ่งภพ ๓ โดยประการทั้งปวงอย่างนี้

วิญญูณานาหารนำมาซึ่งเจตสิกซึ่งเกิดร่วมกับปฏิสนธิจิตและจิตตชรูป

สำหรับวิญญูณานาหาร โดยนัยของปฏิจจสมุปบาท หมายความว่าถึงปฏิสนธิจิต ย่อมนำมาซึ่งนามธรรม ได้แก่ เจตสิกซึ่งเกิดกับปฏิสนธิจิตและกัมมชรูปซึ่งเกิดพร้อมกับปฏิสนธิจิต เพราะเหตุว่าถ้าปฏิสนธิจิตไม่เกิด เจตสิกที่จะเกิดพร้อมกับปฏิสนธิจิต ก็เกิดไม่ได้ หรือแม้กัมมชรูปก็ย่อมเกิดไม่ได้

แต่เมื่อปฏิสนธิจิตเกิด เจตสิกซึ่งเป็นวิบากเกิดร่วมกับปฏิสนธิจิตนั้นจึงเกิด และ กัมมชรูปซึ่งเกิดขึ้นเพราะกรรมจึงเกิดได้

ทำไมปิติจังไม่เป็นอาหารหนึ่งในอาหารทั้งหลาย

ทรงเกียรติ เรื่องของนามอาหาร ๓ นี้ ก็แปลกอยู่ พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงว่า พรหมนี้อยู่ได้ด้วยปิตี ปิติน่าจะเป็นอาหารหนึ่งในอาหารทั้งหลาย ทำไมพระองค์ทรงแสดงว่า อาหาร ได้แก่ เจตนา วิญญูณ และ ผัสสะเท่านั้น ส่วนปิตินั้นไม่ทรงแสดงว่าเป็นอาหารครับ

สุ. ภูมิที่ไม่ประกอบด้วยปิตีมีไหมคะ สำหรับพรหม

ทรงเกียรติ มี

สุ. แต่พรหมภูมิซึ่งไม่ประกอบด้วยผัสสะ หรือไม่ประกอบด้วยปฏิสนธิจิต มีไหม

ทรงเกียรติ มี

ส. ค่ะ อสังขญัตตตาพรหม แต่ก็ต้องเกิดขึ้นเพราะมโนสังขเจตนาหารนั่นเอง ถ้าไม่มีมโนสังขเจตนาหารซึ่งเกิดกับรูปปัญจกมณานกุศล อสังขญัตตตาพรหมก็เกิดไม่ได้ รูปปฏิสนธิก็เกิดไม่ได้ เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่า แม้ในรูปพรหมภูมิ ซึ่งไม่มีปีติ ก็ยังมีอาหารปัจจัย คือ มีผัสสาหาร และวิญญาณาหาร และมโนสังขเจตนาหาร

อาหารปัจจัยมี ๔ เป็นรูป ๑ เป็นเจตสิก ๒ เป็นจิต ๑

ผู้ถาม วิญญาณาหารนี้เป็นอะไรครับ

ส. จิตค่ะ

ผู้ถาม อาหารนี้ รูปก็มี เจตสิกก็มี จิตก็มี ใช่ไหมครับ

ส. อาหารปัจจัยมี ๔ ที่เป็นรูปอาหาร ๑ คือ กพพีการาหาร ที่เป็นนามอาหารมี ๓ คือ ผัสสเจตสิก ๑ มโนสังขเจตนาหาร ได้แก่ เจตนาเจตสิก ๑ วิญญาณาหาร ได้แก่จิต ๑

ซึ่งถ้ากล่าวโดยประเภท ผัสสะ ผัสสาหาร ได้แก่ ผัสสะที่เกิดกับจิตทุกดวง เพราะฉะนั้นก็ได้แก่ผัสสเจตสิก ๘๙ มโนสังขเจตนาหาร ได้แก่ เจตนาเจตสิกซึ่งเกิดกับจิตทุกดวง ก็เท่ากับเจตนาเจตสิกที่เกิดกับจิต ๘๙ วิญญาณาหารก็ได้แก่จิต ๘๙

นี้แสดงโดยความไม่แปลกกัน ถ้าแสดงโดยความต่างกัน ก็โดยนัยของปฏิจลสมุบาท

อาหารเป็นธรรมชาตินำมาซึ่งผล ควรเห็นโทษภัยของอาหารปัจจัย

ผู้ถาม ถ้าจะว่าถึงความหมายนะครับ คำว่าอาหารในที่นี้ ก็หมายถึงธรรมชาติ ที่ทำให้ธรรมชาติอื่นเจริญขึ้นใช่ไหมครับ

ส. นำมาซึ่งผลค่ะ

ผู้ถาม แปลว่า นำมาซึ่งผล

ส. ถ้าผัสสะเกิดแล้ว ที่จะไม่ผลติดตามมา คือ ไม่มีเวทนา เป็นไปไม่ได้

ผู้ถาม ที่นี้การเจริญสติปัฏฐาน ก่อนที่จะมาถึงขั้นนี้ คือ พิจารณาปัจจัยต่าง ๆ จะต้องรู้ชัดในขั้นแรก คือ นามรูปปริเฉทญาณเสียก่อนหรือเปล่าครับ

ส. ถูกต้องค่ะ

ผู้ถาม ถ้าหากว่าไม่รู้ชัด จะผ่านถึงขั้นนี้ได้ไหมครับ

ส. ถ้าไม่รู้ชัด แล้วจะรู้ในลักษณะที่เป็นปัจจัยได้อย่างไร แต่เมื่อรู้ลักษณะของนามธรรมว่า เป็นนามธรรม เป็นรูปธรรม แต่ละชนิดแล้ว เวลาที่สติระลึก ความรู้ก็เพิ่มขึ้น เพื่อที่จะละคลายการยึดถือสภาพธรรมว่า เป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล

ผู้ถาม ขั้นแรกก็ต้องศึกษาและก็พิจารณาใหม่ การเจริญในขั้นปัจจัยนี้

ส. เรื่องปัจจัย ขณะนี้สภาพธรรมใดปรากฏ นี่ก็คือเรื่องของสติ ถ้าเรื่องของหลงลืมสติ ก็ไม่ต้องมาสอบถามหรือพิจารณากันว่า ขณะนี้มีสภาพธรรมใดปรากฏ แต่พอเป็นเรื่องของสติแล้ว เป็นเรื่องที่จะระลึกได้ว่า ขณะนี้มีสภาพธรรมใดเกิดขึ้นปรากฏ

ถ้าสติระลึก จะไม่มีการหยุดเลย ขอให้ท่านผู้ฟังลองพิจารณาในขณะนี้ ไม่ขาดการเกิดขึ้นเป็นไปของนามธรรมและรูปธรรม เห็น หมดสิ้นไปแล้ว ได้ยินก็เกิดขึ้น หมดสิ้นไปแล้ว คิดนึกเรื่องราวต่าง ๆ ก็เกิดขึ้น หมดไปแล้ว อ่อนแอก็ปรากฏ

เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่า ตราบใดที่มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ถ้าสภาพธรรมไม่มีอาหารปัจจัยทำให้เกิดขึ้นปรากฏ ย่อมไม่สามารถที่จะรู้ลักษณะของปัจจัยใด ๆ ทั้งสิ้น ถ้าเสียงไม่เกิดขึ้นปรากฏ จะรู้ลักษณะของวิญญาณอาหาร หรือผัสสาหารได้ไหม ในเมื่อไม่มีสภาพธรรมใดปรากฏเลย จะรู้ลักษณะของเวทนาได้ไหม ในเมื่อไม่มีสภาพธรรมใดปรากฏเลย

แต่เพราะเหตุว่า ผัสสาหารนำมาซึ่งเวทนา ๓ เพราะฉะนั้น ในขณะนี้เวทนามากำลังเกิดดับ สืบต่อแต่ละชนิด แต่ละลักษณะ บางครั้งเวทนามก็เป็นสุข บางครั้งเวทนามก็เป็นทุกข์ บางครั้งเวทนามก็ไม่สุขไม่ทุกข์ คือ อทุกขมสุข ผู้ที่ไม่หลงลืมสติ มีโอกาสที่จะศึกษารู้ลักษณะของปัจจัยได้ เพราะเห็นการเกิดขึ้นโดยไม่หยุด แสดงว่าเป็นผลของอาหารปัจจัย

ถ้าผัสสะไม่กระทบเสียง เสียงไม่ปรากฏ ถ้าผัสสะไม่กระทบแข็ง แข็งไม่ปรากฏ ถ้าผัสสะไม่กระทบกับสิ่งที่น่าพอใจ โสมนัสเวทนาไม่ปรากฏ ถ้าผัสสะไม่กระทบกับสิ่งที่ไม่น่าพอใจ โทมนัสเวทนา หรือทุกข์เวทนาไม่ปรากฏ

เพราะฉะนั้น ท่านที่ป่วยไข้ได้เจ็บ ก็มีเวทนาที่จะระลึกได้ว่า เพราะผัสสะกระทบกับอารมณ์ที่ทำให้ทุกข์เวทนาเกิด ทุกข์เวทนาจึงเกิด ซึ่งไม่ใช่เรา และก็ไม่ได้อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาด้วย และเวลาที่สภาพธรรมอื่นเกิดต่อ เช่น ได้ยิน คนที่กำลังปวด ๆ เจ็บ ๆ มีการได้ยินไหม หรือว่าไม่ได้ยินอะไรเลย ต้องมีใช่ไหม ในขณะที่ก็มีเสียงปรากฏ เพราะฉะนั้นก็สามารถที่จะรู้ลักษณะของอาหารปัจจัยได้ว่า เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น มีขึ้น แสดงว่ามีอาหารปัจจัย จึงทำให้สภาพธรรมนี้เกิดขึ้นปรากฏได้

ซึ่งอาหารปัจจัยในขณะจิตเดียวมีนามอาหารถึง ๓ ประเภท จิตเกิดดับนี้เร็วมาก และก็มีอายุสั้น เล็กน้อยเหลือเกิน ถ้าไม่ใช่ผู้ที่มีปกติอบรมเจริญสติปัฏฐาน จะไม่เห็นความเล็กน้อยของจิต แต่ถ้าเป็นผู้ที่มีปกติจริง ๆ ระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรม จะเห็นได้ว่า สภาพธรรมนี้เปลี่ยนไป แต่ละอย่าง ๆ อย่างหนึ่งหมดไปแล้วก็จริง ในขณะนั้น พิสูจน์ธรรมไปด้วย หมดไปแล้วก็จริง ขณะอื่นต่อไปเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยที่ไม่มีใครยับยั้งได้

แสดงให้เห็นว่า ผัสสะซึ่งเป็นผัสสาหาร เกิดกับวิญญาณาหาร และมโนสัญเจตนาหาร ในจิตที่เกิดปรากฏ รู้อารมณ์ขณะหนึ่ง ๆ แม้ว่าจิตจะอายุสั้น เล็กน้อย เกิดดับอย่างรวดเร็ว แต่พระผู้มีพระภาคก็ทรงแสดงว่า ในจิตดวงหนึ่ง มีนามอาหารถึง ๓ อย่าง คือ มีผัสสาหาร มีมโนสัญเจตนาหาร มีวิญญาณาหาร

เพราะฉะนั้น ก็ขึ้นอยู่กับสติปัญญาของผู้ที่ระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ จึงจะรู้ลักษณะของปัจจัยได้ ถ้าสติระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมแต่ละขณะ ก็เห็นอาหารปัจจัยซึ่งทำให้สภาพธรรมเกิดขึ้นเป็นไปไม่ขาดสาย

จะสงบหรือยัง ที่ว่าไม่ยาก ถ้าสงบ ก็โดยการเห็นโทษหรือเห็นภัย แต่ในขณะที่บริโภคอาหาร รู้ว่า อาหารเป็นปัจจัยแก่รูปร่างกาย คือ ทำให้อาหารขรุขระเกิดขึ้น และก็อุปถัมภ์ร่างกายให้ดำรงอยู่เท่านั้น เพียงรู้แค่นี้ จะทำให้กุศลเจริญได้ไหม ถ้าไม่เห็นภัย

ของอาหารปัจจัยว่า เพราะอาหารปัจจัยที่เดียว สภาพธรรมทั้งหลายนี้จึงเกิดโดยไม่หยุดยั้งเลย

ถ้าจะดับการเกิด ก็ต้องเห็นโทษ เห็นภัยของอาหารปัจจัย จึงจะไม่มีนามธรรม และรูปธรรมเกิดต่อไปอีกได้

เพราะฉะนั้น การศึกษาธรรมจึงต้องศึกษา และก็พิจารณาให้ละเอียดขึ้น ๆ เพียงแต่รู้ปัจจัยเท่านั้นก็ยังไม่พอ ยังต้องเห็นโทษของอาหารปัจจัยด้วย เพื่อที่จะให้ละคลายความยินดีพอใจในอาหารปัจจัย

สำหรับภพที่การอาหารนี้ ปกติแล้วเป็นที่ยินดีใช้ไหม ยังไม่เป็นที่เห็นภัย ยังไม่เป็นที่เห็นว่า เพราะนำมาซึ่งผล ทำให้มีการเกิดขึ้น โดยที่ไม่หยุดเลย

ภัย ๔ อย่างในอาหารปัจจัย

ข้อความใน ปปัญจสูทนี มีว่า

ก็ในสิ่งเหล่านั้น เมื่อให้สำเร็จอาหารกิจ ด้วยอำนาจแห่งการค้ำชูเป็นต้นอย่างนี้ ก็ควรเห็นภัย ๔ อย่าง คืออะไร คือ ความยินดีในกวัฬงการอาหาร ๑ การเข้าถึงผัสสะ ๑ การประมวลมาในมโนสัญญาเจตนา ๑ การตกไปในวิญญูญาณ ๑

อย่าติดในคำ เวลาที่อ่านข้อความในอรรถกถา ถ้ามีคำว่าตก ประเดี๋ยวก็ต้องคิดถึงอาการตกไปจริง ๆ ซึ่งความจริงก็หมายความว่า การเกิดขึ้นนั่นเอง เช่น การประมวลมาในมโนสัญญาเจตนา ๑ การตกไปในวิญญูญาณ ๑ คือหมายความว่า มีการเกิดขึ้นของปฏิสนธิจิตนั่นเอง

ภัยจากอาหารที่เป็นภพที่การอาหาร

สำหรับภัยของอาหารซึ่งเป็นภพที่การอาหาร

ข้อความในอรรถกถา มีว่า

เพราะสัตว์ทั้งหลายกระทำซึ่งภัย คือ ความยินดีในอาหาร ที่เป็นคำ ๆ แล้ว เวลาถูกความหนาว เป็นต้น เบียดเบียน ก็กระทำการงานต่าง ๆ มีการนับด้วยแ่งมือ เป็นต้น เพื่อต้องการอาหาร ก็ประสบทุกข์ไม่น้อย คือ บางพวกถึงบวชในพระศาสนาแล้ว เมื่อแสวงหาอาหาร ด้วยการแสวงหาอาหารอันไม่ควร มีเวชกรรม เป็นต้น ก็ถูกตีเตียนในโลกนี้บ้าง เกิดเป็นสมณเปรตในโลกหน้าบ้าง

โดยนัยที่พระผู้มีพระภาคทรงตรัสไว้ในลักษณะสูตรเป็นต้นว่า ถึงผ้าสังฆาฏิของผู้ นั้นก็ถูกไฟไหม้ลวกโพลงอยู่ ดังนี้ ควรทราบว่ ความใคร่ในอาหารที่เป็นคำ ๆ เป็นภัย คือ เป็นของน่ากลัว ด้วยเหตุอันนี้ก่อน

ไม่เคยมีใครจะบอกให้เห็นภัยของความยินดีในอาหารที่เป็นคำ ๆ เลย ปรงแต่งให้ร่อยมาก ๆ ให้รสดี ๆ เท่าที่จะพอใจ มีการปรงเติมอยู่เรื่อย มีการย้ายสถานที่รับประทานอาหาร

ถ้าไม่ต้องบริโภคอาหารนี้ คงจะตัดเรื่องวุ่นวายในโลกไปได้อีกมาก หรือว่า เพียงแต่ละความยินดีในอาหารที่บริโภคลงบ้าง ก็จะตัดความยุ่งยากได้มากมายเหมือนกัน คือ ไม่ว่าอะไรก็ตาม ถ้าพิจารณาเห็นว่า บริโภคเพราะเป็นเพียงอาหาร ปัจจัย จะตัดความกังวล จะตัดความยุ่งยาก จะตัดการแสวงหา จะตัดการทุจริต เพื่อที่จะได้อาหารที่ต้องการ

เพราะเหตุว่า ทุกท่านจะมีชีวิตอยู่ต่อไปไม่ได้ ถ้าปราศจากอาหาร แต่ถ้าปราศจากอย่างอื่น ก็ยังมีชีวิตอยู่ต่อไปได้ เพราะฉะนั้น ที่สำคัญจริง ๆ ย่อมเป็นอาหาร ถ้าติดในอาหารมาก จนกระทั่งถึงขั้นทุจริต ซึ่งย่อมจะเป็นไปได้ถ้าอาหารไม่พอ ถ้าอาหารไม่ประณีต และก็อยากจะได้อาหารที่ประณีตมาก ๆ ก็ย่อมจะเป็นเหตุให้กระทำทุจริต โดยการแสวงหาปัจจัยที่จะได้อาหารนั้น ๆ มา

แม้เพศบรรพชิต ก็ได้รับทุกข์โทษภัยเพราะความยินดีในอาหาร ถ้าแสวงหาอาหารในทางที่ผิด ย่อมได้รับการตีเตียนในโลกนี้ และก็ได้รับภัยในโลกหน้า โดยการเกิดในอบายภูมิ ที่พระผู้มีพระภาคทรงตรัสไว้ในลักษณะสูตรถึงสมณเปรต ซึ่งผ้าสังฆาฏิของผู้ที่เป็นเปรตนั้น ก็ถูกไฟไหม้ลวกโพลงอยู่ เพราะความยินดีในอาหาร

การบริโภคอาหารอันเปรียบด้วยเนื้อแห่งบุตร

ข้อความใน ปปัญจสูทนี แสดงว่า พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมเรื่องการบริโภคอาหาร อันเปรียบด้วยเนื้อแห่งบุตร ซึ่งในข้อนี้มีอรรถโยชนาโดยสังเขป ด้วยคำอธิบายดังต่อไปนี้

มีภรรยาสามี ๒ คน อุ้มลูกเดินทางกันดาร อันมีระยะทาง ๑๐๐ โยชน์ ไปด้วยเสปียงเพียงเล็กน้อย เมื่อเดินทางไปได้ ๕๐ โยชน์ คือ ครึ่งหนึ่ง เสปียงก็หมด สองภรรยาสามีนั้นก็หิวเต็มที่ แล้วพากันนั่งพักอยู่ที่ต้นไม้มีเงาห่าง ๆ

ชีวิตตามความเป็นจริง ซึ่งถ้าจะพิจารณาแล้วย่อมเห็นกัมมปัจจัยว่า ย่อมให้ผลเกิดขึ้น แม้แต่ที่จะนั่งในยามร้อน ถ้าเป็นผลของอกุศลกรรมแล้วละก็ แม้เงาไม้ก็ยังห่าง ๆ ไม่สามารถที่จะให้ร่มเงาได้เต็มที่ เพราะฉะนั้น ทุกขณะจิต ถ้าพิจารณาในวันหนึ่ง ๆ จะทราบว่า ขณะใดก็ตามที่อารมณ์ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ขณะนั้นเป็นวิบาก เป็นผลของกรรม โดยหลีกเลี่ยงไม่ได้ เดินทาง หลีกเลียงไม่ได้ พบต้นไม้ที่จะนั่งพัก หลีกเลียงไม่ได้ ต้นไม้จะมีเงาห่าง หรือว่ามีเงาร่มรื่น ก็ หลีกเลียงไม่ได้ รวมความว่าทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย เป็นผลของกรรม

แต่หลังจากนั้นแล้ว ไม่ใช่ผลของกรรม พอเริ่มคิดนึกเป็นเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งหมดเป็นกุศลจิต หรืออกุศลจิตแล้ว ซึ่งไม่ใช่วิบากจิต

นี่ทั้งหิวด้วย เหนื่อยด้วย และก็นั่งพักที่ต้นไม้มีเงาห่าง ๆ

ลำดับนั้น สามีจึงกล่าวกับภรรยาว่า ตั้งแต่นี้ไปยังมีระยะทางอีก ๕๐ โยชน์ บ้านหรือนิคมก็ไม่มี เพราะฉะนั้น การงาน มีการทำนาและการเลี้ยงโค เป็นต้น ที่บุรุษต้องกระทำอันใดมีอยู่ บัดนี้ เราก็ไม่อาจจะทำการงานนั้นได้ เจ้าจงฆ่าเราเสีย กินเนื้อเราครึ่งหนึ่ง แล้วทำเป็นเสปียงทางครึ่งหนึ่ง อุ้มลูกเดินทางไปให้พ้นทางกันดารให้ได้

นี่คือการที่สามีจะเสียสละ เพราะว่าเมื่อหมดเรี่ยวหมดแรง ไม่สามารถที่จะกระทำหน้าที่ของหัวหน้าครอบครัว ที่จะประกอบกิจการงานต่าง ๆ ได้แล้ว ก็ควรที่จะ

ตายเสีย แล้วก็ให้ภรรยากินเนื้อครึ่งหนึ่ง ทำเป็นเสบียงทางครึ่งหนึ่ง แล้วก็อุ้มลูกเดินทางไปให้พ้นทางกันดาร

ฝ่ายภรรยาก็กล่าวกับสามีว่า สิ่งใดที่หญิงควรทำ มีการปันจ่าย เป็นต้น สิ่งนั้นก็ไม้อาจทำได้ ท่านจงฆ่าเราเสีย กินเนื้อเราครึ่งหนึ่ง ทำเป็นเสบียงทางครึ่งหนึ่ง แล้วจงอุ้มลูกไปให้พ้นทางกันดาร

นี่คือ การอุปมาที่จะให้เห็นว่า อาหารเป็นสิ่งจำเป็น และก็ควรจะบริโภคโดยการไม่ติด ละคลายความยินดียิ่ง เพื่อที่จะได้ลดความทุกข์ในการแสวงหา หรือในการเกิดในภพชาติต่อไป

สามีก็กล่าวกับภรรยาอีกว่า การตายของคนสองคนจะมีขึ้น ด้วยการตายของแม่ เพราะว่าเด็กอ่อนพรากจากแม่แล้ว ก็ไม้อาจมีชีวิตอยู่ แต่ถ้าเรายังมีชีวิตอยู่ เราก็จักได้ลูกอีก อย่างนั้นเลย เราฆ่าลูกกินเนื้อ แล้วเดินทางกันดารต่อไปเกิด

ที่แรกก็จะตาย โดยการที่ให้ภรรยากินเนื้อ ภรรยากับลูกก็จะได้มีชีวิตรอด แต่ภรรยาก็บอกว่า เขาเองก็ไม่สามารถจะทำกิจหน้าที่การงานของภรรยาได้ ชีวิตก็ไม่มีความประโยชน์ เพราะฉะนั้น ก็ให้กินเนื้อเขา ให้เขาตาย แล้วก็ให้สามีกับลูกรอดต่อไป สามีก็กลับมาคิดอีกว่า ถ้าแม่ตาย ลูกก็ต้องตายด้วย เพราะว่าลูกยังต้องอาศัยแม่เลี้ยง ลูกยังเป็นเด็กอ่อนอยู่ แต่ถ้าฆ่าลูกเสีย ทั้งสองคนรอดไป ก็ยังมีโอกาสที่จะมีลูกอีกได้ เพราะฉะนั้นก็ควรที่จะฆ่าลูกกินเนื้อเสีย

ลำดับนั้น แม่ก็บอกลูกว่า เจ้าจงไปหาพ่อ ลูกก็ได้ไปหาพ่อ ลำดับนั้น พ่อก็ว่า เราได้รับทุกข์เป็นอันมากด้วยการทำนาและเลี้ยงโค เป็นต้น ก็ด้วยคิดจะเลี้ยงลูก เราไม้อาจฆ่าลูกได้ เจ้าจงฆ่าลูกของเจ้าเถอะ ว่าแล้วก็บอกลูกว่า เจ้าจงไปหาแม่ ลูกก็ได้ไปหาแม่ แม่ก็กล่าวว่า แม่ต้องการลูก จึงได้รับทุกข์เป็นอันมาก ด้วยการกระทำข้อวัตรต่าง ๆ มีทำตามเยี่ยงอย่างโค ทำตามเยี่ยงอย่างสุนัข และอ้อนวอนเทวดา เป็นต้น ไม่ต้องพูดถึงการอุ้มท้องประคองครรภ์ เราไม้อาจฆ่าลูกได้ แล้วจึงบอกลูกว่า ลูกเอ๋ย เจ้าจงไปหาพ่อ

เด็กนั้นก็เวียนไปเวียนมาอยู่ในระหว่างพ่อและแม่อยู่อย่างนี้ จนกระทั่งตายเอง ภรรยาสามีได้เห็นลูกตาย ก็ร้องไห้รำพัน ได้เอาเนื้อของลูกกิน แล้วก็เดินทางไปตาม นัยที่กล่าวไว้แล้วในเบื้องต้น

อาหาร คือ เนื้อแห่งบุตรนั้นของคนทั้งสองนั้น ย่อมไม่ทำให้เกิดความคะนอง ความมัวเมา ความผ่องใสแห่งร่างกาย ความประดับร่างกายแต่อย่างใดเลย เพราะ เป็นของน่าเกลียด ด้วยเหตุการณ์ ๙ อย่าง เพียงแต่เพื่อให้ข้ามทางกันดารเท่านั้น

ถ้ามีคำถามว่า ที่ว่าน่าเกลียดด้วยเหตุการณ์ ๙ อย่างนั้น คือ อย่างไร

ก็มีคำแก้ว่า คือ เป็นเนื้อของผู้มีกำเนิดอย่างเดียวกัน ๑ (คือ เป็นเนื้อมนุษย์ ด้วยกัน) เป็นเนื้อของญาติ ๑ เป็นเนื้อของบุตร ๑ เป็นเนื้อของบุตรสุดที่รัก ๑ เป็นเนื้อของเด็กก่อน ๑ เป็นเนื้อดิบ ๑ เป็นเนื้อที่ไม่ควรกิน ๑ เป็นเนื้อที่ไม่เค็ม ๑ เป็นเนื้อที่ไม่ได้ทำให้หอม ๑

เพราะฉะนั้น ภิกษุใดเห็นอาหารเป็นคำ ๆ เปรียบเหมือนเนื้อแห่งบุตรอย่างนั้น ภิกษุนั้นก็ครอบงำซึ่งความยินดีในอาหารนั้นได้

อันนี้เป็นอรรถโยชนา ในข้อเปรียบกับเนื้อแห่งบุตรก่อน

ต่อไปจะบริโภคด้วยความยินดีในอาหารน้อยลงบ้างไหม คือ เพียงให้รู้ว่าเป็นอาหารปัจจัยจริง ๆ ขาดไม่ได้ เพราะเหตุว่า ชีวิตยังต้องดำรงอยู่เพื่อที่จะเจริญกุศล ที่ จะรู้แจ้งในอริยสัจธรรมเท่านั้นเอง จะเย็นไป จะร้อนไป จะเปรี้ยวไป จะหวานไป จะ เค็มไป ก็เป็นอาหารปัจจัย หรือว่า กลับไปจะปรุงให้อร่อยเหมือนเดิม

นี่ก็เป็นสภาพธรรมตามปกติ ตามความเป็นจริง ตราบใดที่ยังมีความยินดีพอใจ ในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณฐัพพะ เพราะยังไม่ใช้ผู้ที่รู้แจ้งอริยสัจธรรมถึง ขั้นที่จะดับความยินดีในรูป เสียง กลิ่น รส โณฐัพพะได้ ก็ต้องเป็นผู้ที่ตรงต่อ ลักษณะของสภาพธรรมที่เกิดขึ้นปรากฏ ตามปกติ ตามความเป็นจริง

เพราะฉะนั้น การที่จะละสังสารวัฏ สามารถที่จะเหลือการเกิดอีกเพียง ๗ ชาติ ไม่ใช่โดยสติไม่ระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมตามปกติว่า ยังมีมีความยินดีพอใจใน นามธรรม ในรูปธรรม ในความเป็นตัวตน หนาแน่น เหนียวแน่นมากเพียงไร

ด้วยเหตุนี้ การที่จะละสังสารวัฏได้จริง ๆ จึงต้องเป็นผู้ที่มีปกติระลึกถึงสภาพธรรมที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยตามความเป็นจริงเท่านั้น ไม่ว่าจะเป็นสภาพธรรมใด ๆ ทั้งสิ้นที่เกิดขึ้น

ภัยของผัสสาหาร

สำหรับข้อความต่อไป แสดงให้เห็นภัยของผัสสาหาร ซึ่งมีว่า

พวกเข้าใกล้ผัสสะ พวกยินดีในผัสสะ ย่อมทำผิดในภรรยาเป็นต้น อันบุคคล เหล่าอื่นปกครองไว้

ความจริงแล้ว ความยินดีพอใจนี้ ไม่ใช่มีแต่เฉพาะในรสอาหาร แต่ไม่ว่าจะเป็นรูป เป็นเสียง เป็นกลิ่น เป็นรส หรือเป็นโณภูมิจึงพอใจทั้งสิ้น แต่พระผู้มีพระภาคบางครั้งทรงแสดงโดยอุกฤษฏ์ คือ การที่จะให้เห็นโทษชัดเจน เช่น การประพฤตินอกในกาม การยินดีในภรรยาของบุคคลอื่น ย่อมให้โทษ โดยที่พวกสามี จับพวกนั้นได้ อรรถกถาใช้คำว่า สัมพันธเป็นขึ้นน้อยขึ้นใหญ่ แล้วนำไปถึงที่กอง หยากเยื่อก็มี จับไปถวายพระราชาก็มี

ลำดับนั้น พระราชาก็ให้ลงอาชญาต่าง ๆ แก่พวกนั้น เวลาพวกนั้นตายแล้ว ก็ต้องไปตกทุกคติ เป็นอันว่า ภัยอันเป็นปัจจุบันบ้าง เป็นอนาคตบ้าง อันมีความยินดีในผัสสะเป็นมูลราก ได้มาถึงแล้วอย่างนี้

ด้วยเหตุนี้ จึงควรทราบว่าการเข้าถึงผัสสาหารเป็นภัยอันหนึ่ง

ตัวอย่างย่อ แต่ว่าสรุปกว้างว่า การเข้าถึงผัสสาหารเป็นภัยอันหนึ่ง

การเข้าถึงผัสสาหารเป็นภัยอันหนึ่ง

การเข้าถึงผัสสาหารก็คือ ยังมีปัจจัยที่จะให้ผัสสะเจตสิกเกิดขึ้นกระทบกับอารมณ์ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจอยู่เรื่อย ๆ โดยไม่หยุดยั้ง ไม่ว่าจะเป็นขณะเมื่อก็ขึ้นเอง หรือว่าขณะเดียวนี้เอง ถ้าสติระลึก จะรู้เลยว่า ผัสสะกระทบอีกแล้ว ๆ เห็นอีกแล้ว ได้ยินอีกแล้ว คิดนึกอีกแล้ว ถ้าผัสสะไม่เกิดขึ้น ไม่กระทบ

สภาพธรรมเหล่านี้ก็ย่อมเกิดปรากฏไม่ได้ เพราะฉะนั้นการเกิดขึ้นของผัสสะครั้งหนึ่ง กระทบครั้งหนึ่ง ย่อมเป็นภัยที่น่ากลัวครั้งหนึ่ง ๆ

ภัยของผัสสาหารเปรียบด้วยแม่โคไม่มีหนัง

ภัยของผัสสาหารนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมเปรียบผัสสาหารกับแม่โคไม่มีหนัง มีเนื้อความว่า

แม่โคที่คนถลกหนัง ตั้งแต่คอดลงไป จนถึงเล็บตีน แต่ยังมีชีวิตอยู่ได้ เพราะอาศัยสิ่งใด สิ่งนั้นก็เป็เหตุแห่งทุกข์อย่างยิ่ง ด้วยการถูกตัวสัตว์เล็ก ๆ กัดเจาะ ฉ้นใด ถึงผัสสะมีอยู่เพราะอาศัยวัตถุ หรืออารมณ์ใด ๆ วัตถุหรืออารมณ์นั้น ๆ ก็เป็นต้นเหตุแห่งทุกข์ที่ได้ส่วย อันเกิดจากวัตถุและอารมณ์ ฉ้นนั้น

เพราะฉะนั้น ภิกษุใดเห็นผัสสาหาร เช่นกับแม่โคไม่มีหนังอย่างนี้ ภิกษุนั้นก็ควรบงำความยินดีในผัสสาหารนั้นได้

อันนี้เป็นการประกอบเนื้อความ ในข้อเปรียบกับแม่โคที่ไม่มีหนัง

ก็มองยังไม่ออก ผัสสะที่กระทบนี้จะเหมือนกับแม่โคที่ไม่มีหนังอย่างไร เพราะเหตุว่า ยังไม่เห็นว่าเกิดเป็นทุกข์ เพราะฉะนั้น การเกิดขึ้นครั้งหนึ่งแล้วดับไป ไม่เที่ยง ถ้าประจักษ์อย่างนี้เมื่อไหร่ จึงจะเข้าใจชัดในคำอุปมาที่ว่า ผัสสะอุปมาเหมือนแม่โคไม่มีหนัง เพราะเหตุว่า จะต้องมีการกระทบอยู่เรื่อย ๆ ไม่ว่าจะเป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของร่างกายใดก็ตาม

ถ้าตราบได้ยังไม่รู้ความเกิดขึ้นและดับไป ก็ไม่เห็นโทษของผัสสาหาร หรือผัสสเจตสิกเลยว่ เพราะผัสสะนี้เอง สภาพธรรมในขณะนี้จึงเกิดและปรากฏไม่หยุด ถ้ายังพอใจอยู่ ก็ยังมีผัสสาหารอยู่เรื่อย ๆ

มโนสัญญาเจตนาหาร ได้แก่ เจตนาเจตสิก

สำหรับมโนสัญญาเจตนาหารนี้ ได้แก่ เจตนาเจตสิกซึ่งเกิดกับจิตทุกดวง โดยนัยของอาหารปัจจัย แต่ถ้าเป็นโดยนัยของปฏิจลสมุปปาท หมายความว่า กุศลเจตนา และอกุศลเจตนา ที่เกิดกับกุศลจิตและอกุศลจิต ซึ่งเป็นสภาพที่นำมาซึ่งผล คือ การกระทำที่เป็นกุศลและเป็นอกุศล ให้สำเร็จลงไป

จะเห็นได้ว่า การกระทำทุกอย่าง ทุกขณะจิตนี้ เกิดขึ้นเพราะการชวนชวายเป็นเจตนา ไม่ใช่เพราะสภาพธรรมอื่นเลย แต่เพราะสภาพของเจตนาเจตสิก ซึ่งเป็นสภาพที่ชวนชวาย กระทำกิจการงานนั้น ๆ และให้สภาพธรรมที่เกิดร่วมด้วย คือ สัมปยุตตธรรมเกิดขึ้นกระทำกิจของตน ๆ

เพราะฉะนั้น ในจิตดวงหนึ่งมีอาหารปัจจัย ซึ่งเป็นนามธรรม ๓ อย่าง ได้แก่ ผัสสเจตสิกเป็นผัสสหาร เจตนาเจตสิกเป็นมโนสัญญาเจตนาหาร และจิตเป็นวิญญาณหาร

ในจิตดวงเดียวซึ่งเป็นนามธรรม ซึ่งเกิดดับอย่างรวดเร็ว พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอาหารปัจจัยไว้ ๓ อย่าง เช่นเดียวกับในรูปกลุ่มหนึ่ง แม้ว่าจะเป็นรูปกลุ่มที่เล็กที่สุดก็ตาม ในรูปกลุ่มนั้น ต้องมีอาหารรูป คือ โยชะ รวมอยู่ด้วย ๑ รูป

ดังนั้นในจิตดวงหนึ่งซึ่งมีเจตสิกหลายดวง แต่ที่เป็นอาหารปัจจัยนั้นมีเพียง ๓

ภัยของมโนสัญญาเจตนาหารอุปมาเหมือนการถูกจุดเข้าสู่หลุมถ่านเพลิง

ข้ออุปมาที่แสดงโทษภัยของมโนสัญญาเจตนาหาร ข้อความใน ปปัญจสุทนี อุปมาว่า พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมเปรียบด้วยหลุมถ่านเพลิง ซึ่งมีข้อความอธิบายว่า

ส่วนในข้อเปรียบกับหลุมถ่านเพลิง มีเนื้อความว่า ภพ ๓ เปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิง อันหมายความว่า เป็นที่เร่าร้อนใหญ่ บุรุษ ๒ คนที่จับบุรุษคนหนึ่งข้างละ

แขน ดึงเข้าไปในหลุมถ่านเพลิงนั้น ฉันทิ มโนสัจเจตนา ก็ฉันทนั้น โดยหมายความว่า จุดเข้าไปในภพทั้ง ๓

เพราะฉะนั้น ภิกษุใดเห็นมโนสัจเจตนาหารว่า เป็นเหมือนบุรุษที่จุดเข้าไปในหลุมถ่านเพลิงอย่างนั้น ภิกษุนั้นก็ครอบงำความยินดีในมโนสัจเจตนาหารนั้นได้ อันนี้เป็นการประกอบเนื้อความในข้อเปรียบกับหลุมถ่านเพลิง

การมาสู่โลกนี้ของท่านผู้ฟังทุกท่าน มีใครจุดมาหรือเปล่า ไม่มี ใครพามามโนสัจเจตนาหารซึ่งเป็นกรรม เป็นเจตนาเจตสิก ซึ่งกระทำกิจให้สำเร็จลงไปเป็นกุศลกรรม ทำให้เกิดในสุคติภูมิ แต่ทรงอุปมาว่า บุรุษ ๒ คนที่จับบุรุษคนหนึ่งข้างละแขน ดึงเข้าไปในหลุมถ่านเพลิง ไม่ได้พาไปในที่ ๆ สบายเลย

ไม่ว่าจะเป็นภพไหนก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นกามภพ มนุษย์ สวรรค์ หรือว่า นรกเปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน หรือรูปพรหม อรูปพรหมก็ตาม พระผู้มีพระภาคเปรียบว่า เหมือนหลุมถ่านเพลิง เพราะเหตุว่า นำมาซึ่งความเร่าร้อน การเกิดขึ้น และดับไป

ความทุกข์ของชาติ ชรา มรณะ

ท่านผู้ฟังอาจจะไม่ได้พิจารณาเลยว่า การเกิดขึ้นมาแล้วจะมีความเร่าร้อน หรือว่าจะมีความทุกข์มากมายอย่างไร

แต่ข้อความในสัมโมหวิโนทนี อรรถกถาวิภังคปกรณ์ ได้แสดงเรื่อง ความทุกข์ของชาติ ชรา และมรณะว่า

อุปมาเหมือนกับคน ๓ คน ซึ่งเป็นข้าศึก คนหนึ่งก็บอกว่า ขอให้พาคณะนี้เข้าไป เรื่องการพานั้น เป็นเรื่องไม่ยากสำหรับเขา อีกคนหนึ่ง ก็บอกว่า เมื่อพาไปแล้ว เขาจะบิยดีให้อ่อนกำลังลง เรื่องของการบิยดีให้อ่อนกำลังลงนั้น เป็นเรื่องไม่ยากสำหรับเขา และคนที่ ๓ ก็บอกว่า ส่วนเขาเอง จะตัดศีรษะเสีย ซึ่งเรื่องการตัดศีรษะของบุคคลนั้น เป็นเรื่องที่ไม่ยากเลยสำหรับเขา

เพราะฉะนั้น ในขณะที่จุติ และปฏิสนธิจะเกิดต่อ ปฏิสนธิที่เกิดต่อนี้ ก็เหมือนกับคนที่พาไปสู่ป่า หรือว่าพาไปเที่ยวยังสถานที่หนึ่งสถานที่ใด โดยที่ในอรรถ

กถา อธิบายพรรณนาว่า เหมือนกับการพรรณนาว่า จะไปสู่สถานที่หนึ่งสถานที่ใด พร้อมที่จะพาบุคคลนั้นไป หลังจากที่ได้จัดจิตดับแล้ว ปฏิสนธิจิตก็มีกิจทำให้บุคคลนั้น เกิดขึ้นยังภพใหม่ เป็นสถานที่ใหม่ เหมือนกับที่ที่ยังไม่เคยไป

ท่านผู้ฟังที่ชอบไปเที่ยว ก็จะมีการเที่ยวหลังจากที่ได้จัดจิตดับแล้ว จะไปสู่ภพไหน ภูมิไหน ไกลมากน้อยเท่าไร ไม่สามารถที่จะทราบได้ แต่ว่าปฏิสนธิจิต การเกิด นั้นเอง เป็นผู้พาไป

ส่วนชรา คือ ผู้ที่เป็นข้าศึกคนที่ ๒ ซึ่งคอยกระหน่ำโจมตีให้อ่อนล้า หดแรงแลง ไปทุกที ๆ ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่ยากเลยสำหรับชรา เพราะว่าเป็นกิจของชราอยู่แล้ว

และสำหรับผู้ที่เป็นศัตรูหรือข้าศึกคนที่ ๓ ที่จะทำหน้าที่ตัดศีรษะลงนั้น ก็คือ ขณะที่เกิดหรือมรณะ คือ ตาย

เป็นชีวิตที่หลีกเลี่ยงไม่ได้เลยในสังสารวัฏ แต่ถ้าไม่อาศัยการอุปมา ก็จะไม่เห็น ภัยของมโนสังขเจตนาหารว่า เป็นสภาพที่ขวนขวาย เป็นสภาพที่ประมวลมาซึ่งภพชาติ การเกิด เพราะเหตุว่าทราบได้ซึ่งยังไม่หมดกรรม กรรมนั้นเองก็ย่อมเป็นผู้พา ไปสู่ภพต่าง ๆ ซึ่งพระผู้มีพระภาคทรงอุปมาว่า เหมือนกับหลุมถ่านเพลิงซึ่งเป็นที่ร้าว ร้อนใหญ่

เจตนาเจตสิกเกิดกับจิตทุกดวง กระทำกิจของอาหารปัจจัย แต่ว่าโดยนัย ของปัจจุสมุปบาท หมายความว่า เจตนาเจตสิกที่เกิดกับกุศลจิตและอกุศลจิต

วิญญานาหาร

สำหรับวิญญานาหาร โดยนัยของปัจจุสมุปบาท ได้แก่ ปฏิสนธิจิต แต่ว่าโดยนัยอาหารปัจจัยแล้ว ได้แก่ จิตทุกดวง

ภัยของวิญญานาหารเปรียบเหมือนถูกแทงด้วยหอก ๓๐๐ เล่ม

ข้อความในปัญจสุทนี มีข้ออธิบายว่า

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรม เปรียบวิญญานาหาร ด้วยการถูกแทงด้วย
หอก ๓๐๐ เล่ม โดยนัยเป็นต้นว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ราชบุรุษทั้งหลายจับใจผู้เที่ยวทำโจรกรรม แม้ฉันทิดังนี้
เพื่อความสิ้นไปแห่งความยินดีในวิญญานาหาร ...

ในข้อนี้มีอรรถโยชนาโดยสังเขป ด้วยคำอธิบายดังต่อไปนี้

ส่วนในข้อเปรียบกับการถูกแทงด้วยหอก ๓๐๐ เล่ม มีเนื้อความว่า บุรุษนั้น
ย่อมทุกข์ร้อนด้วยหอก ๑๐๐ เล่มอันใดในเวลาเช้า สรีระของบุรุษนั้นก็มีรอยปากแผล
ถึงร้อยแห่ง รอยปากแผลนั้นไม่หยุดอยู่เพียงในระหว่าง ได้ทะลุออกไปถึงอีกข้างหนึ่ง
หอก ๒๐๐ เล่มนอกจากนี้ก็แทงทะลุเหมือนกัน ร่างกายทั้งสิ้นของบุรุษนั้น เป็นช่อง
น้อยช่องใหญ่ด้วยหอกอันไม่หยุดอยู่เพียงในที่ที่ถูกแทงอย่างนั้น ประมาณแห่งทุกข์อัน
เกิดแม้ในปากแผลเพียงแห่งเดียว แห่งบุรุษนั้น ย่อมไม่มี ไม่ต้องพูดถึงปากแผลแห่ง
หอกทั้ง ๓๐๐ เล่ม

ปฏิสนธิเป็นเหมือนเวลาถูกแทงด้วยหอก การเกิดแห่งขันธเป็นเหมือนการทำให้เกิด
เกิดปากแผล ความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ต่าง ๆ อันมีวิภวภูมิจึงเป็นมูลรากในขันธทั้งหลายที่เกิด
แล้ว เหมือนกับการเกิดแห่งทุกข์เวทนาในปากแผลทั้งหลาย

แม้ว่าพระผู้มีพระภาคจะทรงแสดงอย่างนี้ ก็ยากที่จะเห็นจริง ถ้าสติปัญฐานไม่
เกิด ไม่ระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏว่า จะเหมือนกับบุรุษที่ทุกข์ร้อน
ด้วยหอกที่แทง ๓๐๐ เล่ม ๑๐๐ เล่ม ในเวลาเช้า เวลากลางวัน เวลาเย็น

และพระผู้มีพระภาคทรงอุปมาว่า ปฏิสนธิเป็นเหมือนเวลาถูกแทงด้วยหอก
และก็ปากแผลทั้งหลายซึ่งเกิดขึ้น ก็นำมาซึ่งทุกข์มากมายทีเดียว

คนที่เป็นแผล คงจะเข้าใจดีถึงความทุกข์ที่เกิดจากแผล แต่เวลาที่ไม่มีแผล ก็ไม่
สามารถที่จะเห็นได้ว่า ทุกข์ที่เกิดจากปากแผลนั้นเป็นอย่างไร แต่ปากแผลนั้นไม่น้อย
เลย ลองคิดว่า ถูกแทงด้วยหอกถึง ๓๐๐ เล่ม แล้วก็ทะลุไปอีกข้างหนึ่งด้วย

ในขณะนี้จะเหมือนอย่างนั้นหรือเปล่า

ในขณะนี้มีแปลตรงไหนบ้างที่กำลังถูกแทง

มีแปลที่ไหนบ้างที่กำลังถูกแทง มองไม่เห็น ตา ๑ เป็นแปลที่ถูกแทง ผัสสะกระทบกับสิ่งที่กำลังปรากฏ แล้วก็ดับไป เหมือนถูกแทงใหม่ ไม่เหมือน ยังไม่เหมือน เพราะเหตุว่ายังไม่ประจักษ์ความเกิดขึ้นและดับไป

ข้อความในอรรถกถาบางแห่ง ได้แสดงถึงความเป็นอายตนะของจักขุปสาทและรูปารมณฺ์ ซึ่งเป็นปัจจัยที่จะให้เกิดการเห็นว่า ในขณะนี้กระทบอยู่ จนกระทั่งเป็นประจำเลย มีการชวนชวน คือ มีการลืมหืมตาตื่นขึ้น มีการเห็น โดยที่ไม่รู้เลยว่า ขณะนั้นอุปมาเหมือนกับถูกแทงด้วยหอก เพราะเหตุว่า ชวนชวนนักรหาในการเห็น

ขณะนี้ท่านผู้ฟัง โดยปริยัติจะทราบได้ว่า วิถีจิตทางตาดับหมด วิถีจิตทางหูเกิดหลังจากที่ภวังค์เกิดขึ้นหลายขณะ และทางตาก็ไม่ได้ชี้เกียจที่จะเห็นอีก ในขณะนี้ช่วงขยับที่จะสืบทอดภพชาติ หรือความเป็นอายตนะ หรือสภาพของสังสารวัฏในการที่เห็นแล้ว เห็นอีก เห็นแล้ว เห็นอีก

อย่างนี้จะเหมือนกับการถูกแทงด้วยหอกทีละเล่ม ๆ ในขณะที่มีการเห็นเกิดขึ้นครั้งหนึ่ง ๆ ใหม่ ถ้ารู้ตามความเป็นจริงว่า การเห็นในขณะนี้เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย คือ จักขุปสาทเกิดขึ้นแล้ว ยังไม่ดับ กระทบกับรูปารมณฺ์ซึ่งเกิดขึ้นแล้ว ยังไม่ดับ และปัญจทวาราวชชนจิตรำพึงถึงอารมณ์ที่กระทบที่จักขุปสาท ดับไป เป็นปัจจัยให้จักขุวิญญาณเกิดขึ้น เห็น

ไม่ได้ชี้เกียจเลย ชวนชวนที่จะถูกแทงอยู่ตลอดเวลาทุกขณะที่เห็น ทุกขณะที่ได้ยิน ทุกขณะที่ได้กลิ่น ทุกขณะที่ลิ้มรส ทุกขณะที่กระทบสัมผัส ทุกขณะที่คิดนึก

ถ้าสติปัฏฐานไม่เกิด จะไม่รู้สภาพธรรมในขณะที่กำลังเห็น

ถ้าสติปัฏฐานไม่เกิด จะไม่รู้ลักษณะสภาพธรรมซึ่งเป็นสภาพรู้ในขณะที่กำลังเห็น เพื่อที่จะละคลายการยึดถือว่า เราเห็น ว่าเป็นแต่เพียงสภาพธรรมอย่างหนึ่งซึ่งเป็นธาตุรู้ ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อมีเหตุปัจจัย

ถ้าสิ่งที่ปรากฏทางตาเป็น รูป คือ เป็นสภาพที่ปรากฏทางตา คือ รูปารมณ์ กระทบ จักขุปสาท จักขุวิญญาณก็เกิดขึ้น เห็น ไม่มีใครยับยั้งได้

นี่คือ ถูกแทงด้วยหอก ๑ เล่ม เพราะฉะนั้น ๓๐๐ เล่มนี้ก็ยังน้อยไปใช่ไหม สำหรับตอนเช้า ตอนกลางวัน และตอนเย็น

ถ้าเจริญสติปัฏฐานแล้ว รู้สภาพธรรมที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนจริง ๆ ก็เห็นว่าสภาพธรรมทั้งหลายไม่ยั่งยืน

ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นผัสส เพราะเหตุว่านำมาซึ่งทุกข์

กรรมเป็นปัจจัยทำให้จักขุปสาทเกิดขึ้น ตั้งอยู่เพียงชั่วขณะ ๑๗ ขณะของจิต แล้วดับ ปสาทรูปซึ่งมีอายุ ๑๗ ขณะจิตแล้วดับ จะยั่งยืนเกินกว่านั้นไม่ได้ และกรรม นั้นเองก็เป็นปัจจัย ทำให้จักขุปสาทรูปกลุ่มใหม่เกิดขึ้น มีอายุ ๑๗ ขณะของจิตแล้วดับ แม้รูปารมณ์ซึ่งปรากฏ ก็มีอายุเพียง ๑๗ ขณะของจิตแล้วดับ

ทั้งจักขุปสาทซึ่งกรรมเป็นปัจจัยทำให้เกิด และรูปารมณ์ ซึ่งมีอายุ ๑๗ ขณะ เมื่อพ้น ๑๗ ขณะแล้ว ก็ดับ หายไปเลย ไม่มีการกลับมาอีก เป็นปัจจัยเพียงให้จักขุ วิญญาณเกิดขึ้นเห็น ชั่วขณะหนึ่ง แล้วก็ดับไป และจิตก็เกิดดับสืบต่อ ตามเหตุตาม ปัจจัย ตราบใดที่อาหารปัจจัยยังไม่ดับ ก็เป็นสภาพธรรมซึ่งนำมาซึ่งผล คือ นามธรรม และรูปธรรมในชีวิตประจำวัน

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงให้เห็น สำหรับผู้ที่อบรมเจริญปัญญา ที่จะรู้ชัดว่า พระธรรมที่ทรงแสดงไว้เป็นความจริง แต่ว่าถ้าไม่เจริญสติปัฏฐาน ก็ยังไม่ ตราบ แม้แต่ว่าผัสสนั้นอยู่ตรงไหน แต่ว่าตามความเป็นจริงแล้ว ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นผัสส เพราะเหตุว่า นำมาซึ่งทุกข์

ทุกข์ทั้งหลายมาจากการเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส คิดนึก

ทุกข์ทั้งหลายนี้ ถ้าไม่มีการเห็น ไม่มีการได้ยิน ไม่มีการได้กลิ่น ไม่มีการลิ้มรส ไม่มีการรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส ไม่มีการคิดนึก จะมีได้อย่างไร

เพราะฉะนั้นเวลาที่เป็นแผล นำความทุกข์ต่าง ๆ มาให้ ฉันท การเห็นขณะหนึ่ง ก็นำเรื่องราวต่าง ๆ ซึ่งจะทำให้เกิดความทุกข์มากมายมาได้ การได้ยินแต่ละครั้ง การได้กลิ่น การลิ้มรส การรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส ก็โดยนัยเดียวกัน

ครอบงำความยินดีในอาหารเหล่าใดได้ ก็รอบรู้อาหารหมดทั้ง ๔ อย่าง

ข้อความต่อไป ในปัญจสุทนี มีว่า

เมื่อภิกษุนั้น ครอบงำความยินดีในอาหารเหล่านี้อย่างนี้แล้ว ก็รอบรู้อาหารหมดทั้ง ๔ อย่าง

คือ ต้องทั้งในผัสสาหาร มโนสัญญาเจตนาหาร วิญญูณาหาร และกพพีการาหาร การที่เห็นภัยของอาหาร แล้วก็จะคลายความยินดีของอาหาร ก็จะทำให้รอบรู้อาหารหมดทั้ง ๔ อย่าง

การพึงธรรม ก็เพื่อที่จะอบรมเจริญปัญญา พิสูจน์ความจริงว่า การรอบรู้อาหารหมดทั้ง ๔ อย่าง ต้องเป็นสิ่งที่สามารถจะมีได้ ไม่ใช่เป็นธรรมที่เลื่อนลอย หรือว่าเป็นโมฆะ เพียงแต่แสดงไว้ แต่ก็ไม่มีบุคคลอื่นที่สามารถจะรู้ตามได้

เมื่อรอบรู้อาหาร ๔ อย่างนั้นหมดแล้ว วัตถุอันรอบรู้ทั้งสิ้นก็เป็นอันรอบรู้

เมื่อรอบรู้อาหาร ๔ อย่างนั้นหมดแล้ว วัตถุอันรอบรู้ทั้งสิ้น ก็เป็นอันรอบรู้

จริงไหม ถ้าระลึกถึงสภาพธรรมที่ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ จะสงสัยในลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมไหม ถ้าขณะใดที่ยัง

ไม่แจ่มแจ้งในลักษณะของนามธรรม หรือในลักษณะของรูปธรรม ก็หมายความว่า ยังไม่ได้พิจารณาลักษณะของสภาพรู้ หรือ ธาตุรู้ โดยตลอดทั่วถึง

เพราะเหตุว่า บางท่านอาจจะเริ่มระลึก รู้ลักษณะของอ่อนหรือแข็ง แล้วก็อาจจะพิจารณาว่า ที่อ่อนหรือแข็งปรากฏ เพราะขณะนั้น มีสภาพที่เป็นธาตุรู้อ่อนหรือแข็งในขณะนั้น นามธรรมเป็นสภาพรู้สิ่งที่กำลังปรากฏ จึงเป็นอนัตตา ไม่ใช่คน ไม่ใช่สัตว์ เป็นเพียงสิ่งที่ปรากฏ

เพราะฉะนั้นถ้าพิจารณานามธรรมและรูปธรรมโดยทั่ว ทั้งทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ย่อมทำให้หมดหรือละลาย ความสงสัยในลักษณะของนามธรรม ที่ละเอียด ที่ละน้อย จนกระทั่งแม้ความคิดนึกใด ๆ จะเกิดขึ้น ถ้าสติระลึก ก็รู้ได้ทันทีว่า เป็นสภาพนามธรรมชนิดหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่เห็น ไม่ใช่ได้ยิน แต่เป็นสภาพที่กำลังคิด หรือ รู้เรื่อง รู้ค่า ในขณะนั้น

เพราะฉะนั้นลักษณะของนามธรรม ไม่ว่าจะเป็นทางตา ก็รู้สิ่งที่กำลังปรากฏ ทางหูก็รู้ คือ รู้เสียงที่กำลังปรากฏ ทางจมูกก็รู้ คือ รู้กลิ่นที่กำลังปรากฏ ทางลิ้นก็รู้ คือ รู้รสที่กำลังปรากฏ ทางกายก็รู้ คือ รู้อ่อนหรือแข็ง เย็นหรือร้อน ตึงหรือไหวที่กำลังปรากฏในขณะนี้

ระลึกได้ทันทีแล้วใช่ไหม ในขณะนี้ นามธรรมเป็นสภาพรู้ ในขณะที่ย่อมนหรือแข็งปรากฏ เพราะสภาพรู้ ธาตุรู้ กำลังรู้ลักษณะที่ย่อมนหรือแข็งในขณะนั้น

เพราะฉะนั้นถ้าพิจารณาทั่วจริง ๆ ผู้นั้นย่อมกล่าวได้ว่า รอบรู้อาหารปัจจัยทั้ง ๔ คือ รู้ลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจนั่นเอง

รอบรู้อาหารปัจจัย เพื่อละความยินดีในอาหารปัจจัย

ข้อความต่อไปมีว่า

ข้อนี้พระผู้มีพระภาคทรงตรัสไว้ว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุรอบรู้อาหารที่เป็นคำ ๆ แล้ว ก็เป็นอันรอบรู้ราคะอันประกอบด้วยกามคุณ ๕ เมื่อรอบรู้ราคะอันประกอบด้วยกามคุณ ๕ แล้ว สังโยชนที่ทำให้เกาะเกี่ยวอยู่นั้น ก็ไม่มี

เมื่ออริยสาวกนั้นรอบรู้ผัสสาหารแล้ว ก็เป็นอันรอบรู้เวทนา ๓ เมื่อรอบรู้เวทนา ๓ แล้ว เรากล่าวว่า สิ่งที่เราควรทำให้ยิ่งขึ้นไปอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมไม่มีแก่อริยสาวก

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เมื่อรอบรู้อาหาร คือ มโนสัญเจตนาหารแล้ว ก็เป็นอันรอบรู้ตณหา ๓ เมื่อรอบรู้ตณหา ๓ แล้ว เราก็ก้าวว่าไม่มีอะไรที่จะทำให้ยิ่งขึ้นไปแก่อริยสาวก

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เมื่อรอบรู้อาหาร คือ วิญญานแล้ว ก็เป็นอันรอบรู้นามธรรมและรูปธรรม เมื่อรอบรู้นามธรรมและรูปธรรม เราก็ก้าวว่า สิ่งที่เราควรทำให้ยิ่งขึ้นไป อย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่มีแก่อริยสาวก

เป็นไปได้ไหม ถ้าระลึกถึงลักษณะของนามธรรมทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ จะรอบรู้ราคะ หรือตณหา หรือความยินดี ซึ่งปกติไม่รู้ แม้ว่าจะมีอยู่เป็นประจำ

วันหนึ่ง ๆ โลกมุขจิตเกิดมากมายเหลือเกิน ไม่ว่าจะเป็นทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ แต่ไม่รู้ ที่จะรู้ ก็ต่อเมื่อสติระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม จึงรู้ว่าขณะใดเป็นสภาพของโลภะ ความยินดี ความต้องการในขณะนั้น

เวลาที่เห็นอาหาร สติระลึกได้ไหม กวฬิงการาหาร ที่จะรอบรู้อาหาร ที่จะรอบรู้โลภะ โลภะมี เวลาที่เห็นอาหาร โลภะมีแน่ ๆ แต่ที่ไม่รู้ เพราะสติไม่ได้ระลึก แต่เวลาระลึก ลักษณะของสภาพธรรมใดปรากฏในขณะที่เห็นอาหาร ถ้าอาหารกำลังปรากฏ และก็มีโลภะ มีความพอใจในอาหาร แต่สติไม่ระลึกในขณะนั้น จะเห็นโลภะที่ไหน ก็ไม่เห็น

กำลังจะไปซื้อของ เห็นของที่ถูกใจ อยากจะซื้อ ขณะนั้นเป็นโลภะมุขจิต ถ้าสติไม่ระลึกถึงลักษณะสภาพของโลภะในขณะที่กำลังเห็นสิ่งที่น่าพอใจ แล้วจะไปรู้โลภะในขณะไหน

เพราะฉะนั้น การที่จะรู้โลภะได้ ก็ในขณะที่เห็น ในขณะที่ได้ยิน ในขณะที่ได้กลิ่น ในขณะที่ลิ้มรส ในขณะที่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส หรือในขณะที่คิดนึกด้วยโลภะ

เช่น ชีวิตประจำวันอย่างที่ว่านี้ ตื่นขึ้นมา คิดถึงอะไร จะรู้ลักษณะของโลภะได้ไหมในขณะที่นั้น เป็นโลภะใหม่ ส่วนใหญ่ตื่นขึ้นมาแล้ว เป็นกุศลจิต หรือเป็นอกุศลจิต

ถ้าใครคิดถึงธรรมที่ได้ยินได้ฟัง ทนที่ที่ตื่น และต่อไปอีกระหว่างที่ยังไม่หลับ นั่นก็แสดงว่า มีปัจจัยปรุงแต่งให้กุศลเกิดมาก เพราะฉะนั้นถ้าสติปัฏฐานเกิด จะรู้สภาพของจิตที่ผ่องใส ปราศจากโลภะ โทสะ โมหะในขณะที่นั้น เพราะเหตุว่า กำลังพิจารณาลักษณะของสภาพธรรม และแม้ขณะนั้น ก็ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล

เพราะฉะนั้น ชีวิตประจำวันเป็นเครื่องตรวจสอบผลของธรรม ถ้าเป็นโลภะเกิดขึ้น และสติระลึกถึงลักษณะของโลภะ นั่นก็เป็นการถูกต้อง มิฉะนั้น จะรู้ลักษณะของโลภะในขณะที่ไหน ถ้าไม่รู้ในขณะที่โลภะกำลังปรากฏ

อาหารอร่อย สติปัฏฐานเกิดได้ใหม่ ได้ รู้ลักษณะของโลภะ

เพราะฉะนั้น ก็เป็นการรอบรู้โลภะนั้นเองว่า โลภะนี้เกิดขึ้นอาศัยรสทางชีวหา ทวาร โลภะนี้อาศัยเกิดขึ้นโดยการเห็นทางจักขุทวาร หรือโลภะนี้เกิดขึ้นโดยอาศัยโสตทวาร ก็เป็นปกติในชีวิตประจำวัน ซึ่งต้องรอบรู้ ถ้าไม่รอบรู้สภาพธรรมอย่างนี้ ก็จะไม่เห็นว่า ความยินดีในอาหารปัจจัยยังมีอยู่ตราบใด ก็จะต้องมีอาหารปัจจัยอยู่ตราบนั่น

เรื่องของการละ ไม่ใช่เป็นเรื่องการไม่บริโภค หรือไม่รับประทานอาหาร แต่เป็นเรื่องละความยินดีในอาหาร และก็ไม่ใช่เฉพาะแต่เฉพาะกพพิการอาหารเท่านั้น ต้องในอาหารทั้ง ๔ คือ ทั้งในผัสสาหาร มโนสังขเจตนาหาร และวิญญาณาหารด้วย

อินทริยปัจจัย

ปัจจัยที่ ๑๖ คือ อินทริยปัจจัย ซึ่งภาษาไทยใช้คำว่า อินทริย์ หมายความว่า สภาพธรรมที่เป็นใหญ่ เพราะฉะนั้น อินทริยปัจจัย ก็คือ สภาพธรรมที่เป็นปัจจัย โดยเป็นใหญ่เฉพาะในกิจหน้าที่ของตนเท่านั้น ไม่ใช่เป็นใหญ่เหมือนอย่างอภิปติปัจจัย

แต่สำหรับอินทรีย์ปัจจัยนั้น สภาพธรรมแต่ละอย่างเป็นปัจจัย เป็นใหญ่เฉพาะในกิจหน้าที่ของตน

อินทรีย์ปัจจัยไม่พ้นจากสภาพที่เป็นนามธรรมหรือรูปธรรม

สำหรับการศึกษาเรื่องของปัจจัยทุกปัจจัย และธรรมทั้งหลายที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดง ก็เพื่อที่จะให้รู้สภาพธรรมที่กำลังปรากฏตามปกติตามความเป็นจริง ซึ่งสามารถจะพิสูจน์ได้ว่า พระธรรมที่ทรงแสดงเป็นความจริงอย่างนั้นหรือไม่ แม้อินทรีย์ปัจจัยก็ไม่พ้นจากชีวิตประจำวัน หรือสภาพธรรมที่ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ในขณะนี้เอง

อาหารปัจจัย ก็โดยนัยเดียวกัน คือ เป็นสภาพธรรมที่ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ฉันทะ อินทรีย์ปัจจัยก็เป็นสภาพธรรมที่ปรากฏซึ่งเป็นนามธรรมและรูปธรรมนั่นเอง

สภาพธรรมที่เกิดขึ้นปรากฏที่จะพ้นจากลักษณะของนามธรรม หรือรูปธรรมนั้นไม่มี และการที่จะรู้ว่า เข้าใจลักษณะของสภาพธรรมถูกต้องไหมว่า ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ก็ต่อเมื่อมีสภาพธรรมในขณะนี้ปรากฏ และสติไม่ลืมที่จะระลึกเพื่อที่จะรู้ว่า สภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนี้ เป็นลักษณะของนามธรรม หรือว่าเป็นลักษณะของรูปธรรม จึงไม่ใช่เรา และไม่ใช่ตัวตน

การพิสูจน์ธรรมนี้สามารถที่จะกระทำได้ ศึกษาได้ทุกขณะ เพราะไม่มีสักขณะหนึ่งขณะที่สภาพธรรมจะหยุดเกิด เพราะเหตุว่า ยังมีปัจจัยที่จะให้สภาพธรรมเกิดขึ้นปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้แจ้งลักษณะของสภาพธรรมทั้งปวงได้ทรงแสดงลักษณะของสภาพธรรมแต่ละอย่างว่า สภาพธรรมใดเป็นอินทรีย์ะ คือ อินทรีย์ คือ เป็นใหญ่เป็นปัจจัยแก่สภาพธรรมอื่น ถ้าพระผู้มีพระภาคไม่ทรงแสดงโดยละเอียด ท่านผู้ฟังก็คิดว่า มีเราอยู่ตลอดเวลาที่เป็นรูปแต่ละรูป ประชุมรวมกันเป็นกลุ่มก้อน

ตราบใดที่รูปยังประชุมรวมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อน ก็เห็นว่า เป็นเรา และกลุ่มก้อนนี้ ก็ยังเป็นปัจจัยให้เกิดนามธรรม เช่น การเห็น ไม่ได้อยู่นอกตัว ไม่ได้อยู่นอกกาย การได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรส การรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส การคิดนึก ก็อยู่ที่ตัวทั้งหมด เมื่อไม่รู้ลักษณะของสภาพธรรมแต่ละอย่างตามความเป็นจริง จึงยึดถือสภาพธรรมว่า เป็นตัวตน

เพราะฉะนั้น การที่จะละคลายการยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นตัวตน ก็โดยการศึกษาโดยละเอียดถึงลักษณะของสภาพธรรมแต่ละอย่าง ซึ่งแตกย่อยออกได้โดยละเอียด เป็นนามธรรมแต่ละชนิด และเป็นรูปธรรมแต่ละชนิด

รูป ๘ รูปที่เป็นอินทรีย์

สภาพธรรมซึ่งเป็นอินทรีย์นี้ ท่านผู้ฟังคงเคยได้ยินว่า มีหมวดธรรมที่แสดงลักษณะของอินทรีย์ ๒๒ แต่ว่าสำหรับอินทรีย์ปัจจัยแล้ว ได้แก่ อินทรีย์ ๒๐

ก่อนอื่นขอกล่าวถึงอินทรีย์ ๒๒ เพื่อที่จะให้ทราบว่า ได้แก่สภาพธรรมใด อินทรีย์ ๒๒ คือ

๑. จักขุนทรีย์ ได้แก่ จักขุปสาท เป็นรูปธรรม เป็นสภาพธรรมที่เป็นใหญ่ โดยเป็นปัจจัยให้เกิดจักขุวิญญาณ ๒ ดวง และเจตสิกที่เกิดพร้อมกับจักขุวิญญาณ

ในขณะนี้เอง อินทรีย์ไม่พ้นจากขณะนี้เลย

ถ้าปราศจากจักขุนทรีย์แล้ว จะไม่มีการเห็นเกิดขึ้นได้เลย เพียงเท่านั้นก็เห็นความเป็นใหญ่ของจักขุปสาทแล้ว โดยที่ทุกวัน ๆ ที่เห็นนี้ ไม่ได้คิดเลยว่า สภาพธรรมใดเป็นปัจจัย โดยเป็นใหญ่ให้เกิดการเห็นขึ้น

แต่เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงแสดง ก็ทำให้ระลึกได้ว่า การเห็นทุกขณะซึ่งมีอยู่เป็นประจำนั้น ต้องอาศัยจักขุปสาทเป็นรูปธรรม เป็นจักขุนทรีย์ เป็นใหญ่จริง ๆ เพราะเหตุว่าถ้าขาดรูปนี้แล้ว จะไม่มีการเห็นใด ๆ ได้เลย

๒. โสตินทรีย์ ได้แก่ โสตปสาท เป็นสภาพธรรมที่เป็นใหญ่ โดยเป็นปัจจัยแก่โสตวิญาณ ๒ ดวง พร้อมกับเจตสิกที่เกิดร่วมด้วยในขณะที่ได้ยินเสียง

๓. ฆานินทริย์ ได้แก่ ฆานปสาท เป็นสภาพธรรมที่เป็นใหญ่ โดยเป็นปัจจัยแก่ ฆานวิญญาน ๒ ดวง และเจตสิกที่เกิดร่วมด้วยในขณะที่ได้กลิ่น

๔. ชิวหินทริย์ ได้แก่ ชิวหาปสาท เป็นสภาพธรรมที่เป็นใหญ่ โดยเป็นปัจจัยแก่ ชิวหาวิญญาน ๒ ดวง และเจตสิกที่เกิดร่วมด้วยในขณะที่ยลิ้มรส

๕. กายินทริย์ ได้แก่ กายปสาท ซึ่งเป็นสภาพธรรมที่เป็นใหญ่ โดยเป็นปัจจัย แก่กายวิญญาน ๒ ดวง และเจตสิกที่เกิดร่วมด้วยในขณะที่ยรู้สิ่งที่กระทบสัมผัสทางกาย

อินทริย์ ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย

ถ้ามีแต่จิต ไม่มีการเห็น ไม่มีการได้ยิน ไม่มีการได้กลิ่น ไม่มีการลิ้มรส ไม่มีการรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส ทุกข์ก็เกิดไม่ได้ มีรูปร่างกาย แต่ไม่มีกายปสาทที่จะกระทบ กับเย็นหรือร้อน อ่อนหรือแข็ง ตึงหรือไหว ทุกขเวทนาก็เกิดไม่ได้ ก็จะต้องหมดทุกข์ ไปในเรื่องของกายวิญญาน แต่เพราะเหตุว่า มีรูป ซึ่งกรรมเป็นปัจจัย ทำให้รูปนั้นเป็น ใหญ่ในการที่จะทำให้ทวิปัญจวิญญานเกิดขึ้น รู้อารมณ์ที่ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย

๖. อิตถินทริย์ ได้แก่ ภาวรูปที่ทำให้ปรากฏสภาพความเป็นหญิง

๗. บุริสินทริย์ ได้แก่ ภาวรูปที่ทำให้ปรากฏสภาพความเป็นชาย

๘. ชีวิตินทริย์ ได้แก่ สภาพธรรมที่รักษาสหชาตธรรม คือ ธรรมที่เกิดร่วมด้วย ให้เป็นไปในขณะนี้ ให้มีอายุ ให้มีชีวิต ให้ดำรงอยู่ ให้ตั้งอยู่ในช่วงขณะนั้น

สำหรับชีวิตินทริย์นั้น เป็นรูปชีวิตินทริยะ ๑ และ เป็นนามชีวิตินทริยะ คือ เป็น ชีวิตินทริยเจตสิก ๑

เพราะฉะนั้น ในอินทริย์ ๒๒ จึงเป็นรูป ๗ เป็นนาม ๑๔ และเป็นชีวิตินทริยะ ๑ ซึ่งได้แก่ชีวิตรูป ๑ และชีวิตนาม ๑ นั่นเอง

แต่เมื่อกล่าวโดยรูป ๒๔ แล้ว รูปที่เป็นอินทริย์มี ๘ รูป

คือ ตา ๑ หู ๑ จมูก ๑ ลิ้น ๑ กาย ๑ อิตถินทริย์ อิตถิภาวรูป ๑ บุริสินทริย์ บุริสภาวรูป ๑ และ ชีวิตินทริยะ ได้แก่ รูปที่เกิดเพราะกรรม ซึ่งอุปถัมภ์รูป อื่น ๆ ที่เกิดร่วมด้วยในกลุ่มนั้น ให้เป็นรูปที่มีชีวิต มีอายุดำรงอยู่ช่วงขณะหนึ่ง

อิตถินทรีย์และปริสินทรีย์ เป็นอินทรีย์ แต่ไม่เป็นอินทรีย์ปัจจัย

สำหรับเรื่องของจักขุปสาท โสตปสาท ฆานปสาท ชิวหาปสาท กายปสาท เป็นอินทรีย์ด้วย และเป็นอินทรีย์ปัจจัยด้วย เพราะเหตุว่า ทำให้จักขุวิญญาณเกิดขึ้น โสตวิญญาณเกิดขึ้น ฆานวิญญาณเกิดขึ้น ชิวหาวิญญาณเกิดขึ้น กายวิญญาณเกิดขึ้น

อิตถินทรีย์และปริสินทรีย์ เป็นอินทรีย์ แต่ไม่เป็นอินทรีย์ปัจจัย

เพราะฉะนั้น ข้อที่จะต้องสังเกต ก็คือ ในอินทรีย์ ๒๒ นั้น มี ๒ อินทรีย์ซึ่งไม่เป็นอินทรีย์ปัจจัย ได้แก่ อิตถินทรีย์และปริสินทรีย์

ในเรื่องของอินทรีย์ทั้ง ๒ ซึ่งไม่เป็นปัจจัย แต่ว่าเป็นอินทรีย์ ข้อความในปฏิฐานแสดงว่า

ภาวะรูป คือ อิตถินทรีย์และปริสินทรีย์เป็นปัจจัยไม่ได้ เพราะเหตุว่า ธรรมที่จะเป็นปัจจัยได้นั้น จะต้องเป็นปัจจัยโดยทำให้ปัจจัยูปันธรรมเกิดขึ้น โดยชนกสัตติ คือ มีความสามารถที่จะทำให้สภาพธรรมอื่นเกิดขึ้น หรือเป็นปัจจัยโดยอุปถัมภ์ ให้ปัจจัยูปันธรรมตั้งอยู่ โดยอุปถัมภ์ภกสัตติ หรือว่า เป็นปัจจัยโดยอนุบาลรักษาปัจจัยูปันธรรมไว้ โดยอนุบาลกสัตติ

สำหรับภาวะรูปทั้งสองนั้น เป็นใหญ่โดยเพียงทำให้ปรากฏสภาพความเป็นหญิง หรือเป็นชาย ซึ่งก็เกิดจากการสะสมของกรรม และกิเลสอย่างละเอียดเท่านั้น นี่เป็นการที่จะต้องระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏ ให้เข้าใจให้ถูกต้องว่า ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน แต่เป็นอินทรีย์

ถ้ามีการพิจารณา และรู้สภาพธรรมตามความเป็นจริงของอินทรีย์ทั้งหลายแล้ว ย่อมสามารถที่จะรู้แจ้งอริยสัจธรรมได้

กำหนดรู้อินทรีย์ทั้งหลายแล้ว ย่อมเข้าถึงที่สุดแห่งทุกข์ได้

ข้อความในสัมโมหวิโนทนี อรรถกถาพระวิงคปกรณ อินทรีย์วิงค วิวินิจฉัย
โดยลำดับ มีข้อความว่า

ในข้อนั้น พึงทราบอธิบายดังนี้

ด้วยการกำหนดรู้ธรรมที่เป็นภายใน จึงจะได้บรรลุอริยมรรคได้

และข้อความตอนท้ายมีว่า

ภิกษุผู้มากด้วยความสลดใจตั้งอยู่ในอินทรีย์สังวร กำหนดรู้อินทรีย์ทั้งหลาย
แล้ว ย่อมเข้าถึงที่สุดทุกข์ได้แล

เพราะฉะนั้นการที่จะรู้ลักษณะของอินทรีย์ ก็คือ

อินทรีย์ที่ ๑ จักขุนทรีย์ ต้องรู้ตามความเป็นจริงว่า ลักษณะใดเป็นรูปธรรม
ลักษณะใดเป็นนามธรรม ถึงจะรู้ว่า ขณะที่กำลังพิจารณาเฉพาะทางตา สภาพธรรม
อื่นปรากฏไม่ได้ เพราะฉะนั้นจะมีรูปอื่นรวมอยู่เป็นกลุ่มเป็นก้อนไม่ได้

มิฉะนั้นแล้ว ก็ยังคงยึดถือรูปนั้นว่า เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตน ต่อเมื่อใด
ที่สามารถที่จะแยกย่อยรูปออก โดยละเอียด และสตรระลึก รู้ลักษณะของรูปทีละรูป ก็
จะสามารถประจักษ์ว่า ลักษณะของสภาพที่ปรากฏนั้น ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่
ตัวตนได้

ภาวรูปไม่เป็นอินทรีย์ปัจจัยเพราะเหตุใด

ภาวรูปเป็นอินทรีย์ แต่ว่าไม่เป็นอินทรีย์ปัจจัย เพราะเหตุว่าภาวรูปเป็นเพียงรูป
ที่ทำให้ปรากฏสภาพความเป็นหญิง ถ้าเป็นอดีตภาวรูป และถ้าเป็นปฐกภาวรูป ก็เป็น
เพียงรูปที่ทำให้ปรากฏสภาพความเป็นชาย

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงสภาพธรรมทั้งหมดโดยละเอียด เป็นเรื่องซึ่งถ้าไม่
พิจารณาจริง ๆ นี้ ก็จะไม่ทราบว่า รูปซึ่งแต่ท่านมีอยู่คนละ ๒๗ รูป รูปใดบ้างที่เป็น
อินทรีย์ และรูปใดเป็นอินทรีย์ด้วย และเป็นอินทรีย์ปัจจัยด้วย

รูปที่เป็นอินทริยปัจจัยเป็นรูปที่ควรแก่การพิจารณา

สำหรับรูปที่เป็นอินทริยปัจจัย เป็นรูปที่ควรแก่การพิจารณา เพราะเหตุว่าจะทำให้รู้สภาพธรรมตามความเป็นจริง จนกระทั่งสามารถที่จะเข้าสู่ความสิ้นทุกข์ได้ เพราะการที่จะระลึกถึงลักษณะของนามธรรมและรูปธรรม ต้องรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏ

ถ้าไม่มีจักขุนทริย์ การเห็นไม่มี ไม่รู้ว่าสิ่งที่ปรากฏนั้นเป็นแต่เพียงสภาพธรรมชนิดหนึ่ง โสติดินทริย์ เป็นปัจจัยให้เกิดการได้ยินเสียง ซึ่งไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ควรที่จะพิจารณาลักษณะของโสติดินทริย์ ซึ่งเป็นรูปธรรม และสภาพรู้ซึ่งเป็นโสตวิญญูญาณ และเสียงซึ่งเป็นรูปธรรม

อินทริย์ ๒๒

สำหรับอินทริย์ ๒๒ ที่แสดงไว้โดยลำดับคือ

๑. จักขุนทริย์	๒. โสติดินทริย์	๓. ฆานินทริย์	๔. ชิวหินทริย์
๕. กายินทริย์	๖. อิตถินทริย์	๗. ปุริสินทริย์	๘. ชีวิตินทริย์

ซึ่งสำหรับชีวิตินทริย์ รวมทั้งชีวิตรูปและชีวิตนาม

ท่านผู้ฟังจะเห็นได้ว่า การแสดงเรื่องอินทริย์ แสดงโดยลำดับจริง คือ ตั้งแต่ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ซึ่งปรากฏอยู่เป็นประจำ

สำหรับอินทริย์ต่อไป เป็นนามธรรม ซึ่งจะเห็นได้ว่า เป็นการรู้ตามลำดับเพิ่มขึ้น คือ ๙. มนินทริย์ ได้แก่ จิตทั้งหมดทุกดวง

แสดงให้เห็นเป็นลำดับ เมื่อมีชีวิตนามเกิดขึ้น ก็ย่อมมีจิตเกิดขึ้น และเมื่อมีจิตเกิดขึ้นแล้ว ที่จะไม่มีความรู้สึกเกิด ไม่มี เพราะฉะนั้นการที่ทุกท่านมีจิตเกิดขึ้น ท่านปรารถนา แสวงหา และติดอย่างยิ่งในสุขเวทนา ด้วยเหตุนี้สุขเวทนาจึงเป็นอินทริย์ที่ ๑๐ ความรู้สึกเป็นสุขทางกาย

๑๑. ทุกขินทริย์   ความรู้สึกเป็นทุกข์ทางกาย

๑๒. โสมนัสสินทรีย์ ความรู้สึกเป็นสุขทางใจ

๑๓. โทมนัสสินทรีย์ ความรู้สึกเป็นทุกข์ทางใจ

๑๔. อุpekขินทรีย์ ความรู้สึกไม่สุขไม่ทุกข์

ชีวิตประจำวันซึ่งมีทั้งรูปธรรม นามธรรม และสภาพของเวทนาทั้ง ๕ ที่เป็นอินทรีย์แล้ว ต่อจากนั้นก็

๑๕. สัทธินทรีย์ สภาพธรรมที่เป็นใหญ่ในการที่จะให้สัมปยุตตธรรมทั้งหลายมีสภาพที่ผ่องใส ปราศจากอกุศล นั้นเป็นลักษณะของศรัทธา ซึ่งเป็นสัทธินทรีย์

วันหนึ่ง ๆ ไม่ค่อยจะรู้สึก ว่า จิตนี้เศร้าหมอง ในลักษณะที่ว่าไม่ใช่ความรู้สึกเศร้าเป็นทุกข์ แต่เศร้าหมองในที่นี้ คือ ไม่เป็นกุศล สิ่งที่สกปรก เรียกว่าเศร้าหมอง ไม่ผ่องใส ไม่สะอาด มีใครเคยรู้สึกอย่างนี้บ้างไหม นั่นคือ ลักษณะของอกุศลจิต

เพราะฉะนั้น การแสดงอินทรีย์โดยลำดับ หลังจากที่ได้แสดงเรื่องของรูปธรรมที่เป็นอินทรีย์ และนามธรรมซึ่งเป็นอินทรีย์ในชีวิตประจำวันแล้ว ก็ได้แสดงเรื่องของออบรมเจริญปัญญา ซึ่งเป็นอินทรีย์ ๕ ได้แก่

๑๕. สัทธินทรีย์ ๑๖. วิริยินทรีย์ ๑๗. สตินทรีย์ ๑๘. สมาธินทรีย์

๑๙. ปัญญินทรีย์ ที่จะให้รู้แจ้งอริยสัจธรรม ถึงอินทรีย์อีก ๓ อินทรีย์ คือ

๒๐. อนัญญาตัญญูสามิตินทรีย์ ได้แก่ ปัญญาที่รู้แจ้งอริยสัจธรรมที่เกิดกับโสตาปัตติมัคคจิต

อินทรีย์นี้จะไม่เกิด ถ้าไม่มีการออบรมอินทรีย์ ๕ เพราะฉะนั้นผลของการออบรมเจริญอินทรีย์ ๕ จะทำให้น้อมไปสู่การละสังโยชน์ เป็นการที่จะให้สัมปยุตตธรรม คือ ธรรมที่เกิดร่วมด้วย บ่ายหน้าต่อการที่จะละสังโยชน์ ๓ บรรลุถึงการดับกิเลสชั้นโสตาปัตติมัคคจิต ซึ่งเมื่อโสตาปัตติมัคคจิตเกิดแล้ว ต่อไปก็คือ

๒๑. อัญญินทรีย์ ได้แก่ ปัญญาเจตสิกซึ่งเกิดกับโสตาปัตติผลจิต ตลอดไปจนกระทั่งถึงอรหัตตมัคคจิต เป็นความรู้สภาพของนิพพาน รู้แจ้งอริยสัจธรรม ตามที่โสตาปัตติมัคคจิตรู้แล้วนั่นเอง แต่ว่าสภาพของมัคคจิตแต่ละมรรคก็ดับกิเลสเพิ่มขึ้นตามลำดับขั้นของมรรคนั้น ๆ จนถึงอินทรีย์สุดท้าย คือ

อินทรีย์ที่ ๒๒ คือ อัญญาตาวิณทรีย์ ได้แก่ ปัญญาเจตสิกซึ่งเกิดกับอรรถผล
จิต เมื่อบรรลุอัญญาตาวิณทรีย์นี้แล้ว ก็ถึงความเบาใจอย่างยอดเยี่ยม คือ ไม่มีกิจอื่น
ที่จะต้องกระทำอีกแล้ว

การแสดงอินทรีย์เป็นการแสดงสภาพที่เป็นใหญ่ในชีวิตประจำวัน

การแสดงอินทรีย์ แสดงถึงสภาพที่เป็นใหญ่ในชีวิตประจำวัน โดยทั่วไปของ
รูปธรรมและนามธรรม และตลอดไปจนถึงสภาพของธรรมที่เป็นกุศล ในการเจริญ
ปัญญาที่จะให้บรรลุถึงอินทรีย์ขั้นสูงยิ่งขึ้น

สำหรับสัทอินทรีย์ เป็นใหญ่ในการให้สัมปยุตตธรรมมีสภาพที่ผ่องใสเป็นกุศล

วิริยอินทรีย์ เป็นกุศลก็ได้ เป็นอกุศลก็ได้ นี่คือความต่างกันของอินทรีย์ ๕

สำหรับสติอินทรีย์ เป็นใหญ่ในการระลึกที่จะเป็นกุศล เพราะเหตุว่าสติเป็น
โสภณเจตสิก ไม่ใช่อกุศลเจตสิก

สมาธิอินทรีย์ เป็นกุศลก็ได้ เป็นอกุศลก็ได้ และปัญญาอินทรีย์ต้องเป็นใหญ่ใน
ความเห็นถูก ในความเข้าใจถูก ที่ทำให้สามารถพ้นจากความเข้าใจผิดได้

เป็นการแสดงอินทรีย์โดยสังเขปก่อน เพื่อที่จะให้ท่านผู้ฟังได้ทราบความหมาย
ของคำว่าอินทรีย์ หรือสภาพธรรมที่เป็นอินทรีย์ว่า เป็นชีวิตประจำวัน เป็นสิ่งที่มี
ปรากฏ เป็นนามธรรมและรูปธรรมแต่ละประเภท ซึ่งจะต้องแตกย่อยออกไป ไม่
รวมกันเป็นกลุ่มก้อน จึงจะสามารถประจักษ์ลักษณะสภาพธรรมที่เป็นอินทรีย์ ตาม
ความเป็นจริงได้

อินทรีย์ ๒๒ - เป็นรูป ๗ เป็นนาม ๑๔ เป็นรูปและนาม ๑

สำหรับอินทรีย์ ๒๒ นั้น เป็นรูป ๗ เป็นนาม ๑๔ เป็นนามและรูป ๑
ซึ่งอินทรีย์ ๒๒ ก็ขอทวนอีกครั้งหนึ่งว่า

๑. จักขุนทรีย์ เป็นรูป

๒. โสติดินทรีย์ เป็นรูป
 ๓. ฆานินทรีย์ เป็นรูป
 ๔. ชิวหินทรีย์ เป็นรูป
 ๕. กายินทรีย์ เป็นรูป
 ๖. อิตถินทรีย์ เป็นรูป
 ๗. ปุริสินทรีย์ เป็นรูป
 ๘. ชีวิตินทรีย์ เป็นรูปชีวิตินทรีย์ะ ๑ เป็นนามชีวิตินทรีย์ะ ๑
 เพราะฉะนั้นถ้ากล่าวโดยอินทรีย์ ๒๒ เป็นรูป ๗ เป็นนาม ๑๔ เป็นนามและรูป ๑

ความต่างกันของชีวิตินทรีย์ซึ่งจำแนกเป็นนามและรูป

ข้อความที่แสดงว่า ความต่างกันของชีวิตินทรีย์ซึ่งจำแนกเป็นนามและรูป มีข้อความในอรรถกถาที่แสดงว่า เฉพาะชีวิตินทรีย์ะเท่านั้นที่ต่างกัน

ข้อความในสัมโมหวิทโทนี อรรถกถาพระวิภังคปกรณ์ วินิจจัยอินทรีย์ะ โดยลำดับ และโดยความต่างกัน และไม่ต่างกัน

ในอินทรีย์ ๒๒ ทราบแล้วว่า ได้แก่ นามธรรมและรูปธรรมนั่นเอง

เพราะฉะนั้น ในอินทรีย์ะ ๒๒ ที่เป็นรูปมี ๗ ที่เป็นนามมี ๑๔ ที่เป็นนามและรูปมี ๑ ที่ย่อย ๆ ก็เพื่อที่จะให้ท่านผู้ฟังได้จำจำนวน ประกอบกับความเข้าใจด้วย ซึ่งไม่ยาก ถ้าทราบว่า อินทรีย์ะ ๒๒ เป็นรูป ๗ เป็นนาม ๑๔ คือ ๒ เท่าของรูป อินทรีย์ะ ๒๒ เป็นรูป ๗ เป็นนาม ๑๔ เพราะฉะนั้นก็เป็นนามและรูป ๑

ถ้ากล่าวโดยรูป ๒๘ รูปที่เป็นอินทรีย์มี ๘ นี่คือความที่ต่างกัน

เมื่อกล่าวโดยอินทรีย์ะ ๒๒ อินทรีย์ที่เป็นรูป มี ๗ เป็นนาม ๒ เท่า คือ เป็น ๑๔ และเป็นนามและรูป ๑

แต่ถ้ากล่าวโดยรูป ๒๘ รูปที่เป็นอินทรีย์ะ มี ๘ รูป คือ จักขุนทรีย์ ๑ โสติดินทรีย์ ๑ ฆานินทรีย์ ๑ ชิวหินทรีย์ ๑ กายินทรีย์ ๑ อิตถินทรีย์ ๑ ปุริสินทรีย์ ๑ ชีวิตินทรีย์ ๑ รวมเป็น ๘

ทรงแสดงอินทรีย์โดยลำดับ และโดยความต่างกันและไม่ต่างกัน

ขอทวนข้อความในสัมโมหิทโนทนี อรรถกถาพระวิภังคปกรณ ที่วินิจฉัยการที่
พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอินทรีย์ะ ๒๒ โดยลำดับ และโดยความต่างกันและไม่
ต่างกัน ซึ่งมีข้อความว่า แม้ลำดับในข้อว่า โดยลำดับนี้ ก็ได้แก่ลำดับแห่งเทศนานั่นเอง

บางท่านอาจจะสงสัยว่า ทำไมอินทรีย์นั้นก่อน แล้วอินทรีย์นั้นเป็นที่ ๒ อินทรีย์
นั้นเป็นที่ ๓ ซึ่งข้อความในอรรถกถาแสดงว่า

โดยลำดับนี้ ก็ได้แก่ลำดับแห่งเทศนานั่นเอง ในข้อนั้นพึงทราบอธิบายดังนี้
ด้วยการกำหนดรู้ธรรมที่เป็นภายใน จึงจะได้บรรลุอริยภูมิได้

ข้อความทั้งหมดนี้ ถ้าท่านผู้ฟังพิจารณาจริง ๆ ให้เข้าใจในอรรถ จะเกื้อกูลต่อ
การอบรมเจริญปัญญาที่จะรู้สภาพธรรมตามความเป็นจริงว่า ถ้าไม่พิจารณาลักษณะ
ของอินทรีย์ะ ไม่เป็นหนทางที่จะให้รู้แจ้งอริยสัจธรรม

เพราะเหตุว่า อินทรีย์ะ ได้แก่ จักขุนทรีย์ ทางตาที่กำลังเห็น มีสภาพธรรมที่
ปรากฏ ถ้าไม่รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏตามความเป็นจริงว่า สภาพธรรม
ใดเป็นรูปธรรม สภาพธรรมใดเป็นนามธรรม ก็ย่อมไม่สามารถที่จะละการยึดถือสภาพ
ธรรมว่าเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตนได้

เพราะฉะนั้น ถ้ามีท่านผู้ใดที่คิดจะไม่พิจารณาจักขุนทรีย์ หรือว่าสภาพธรรม
ที่ปรากฏทางตา ก็ทราบได้ว่า ไม่ใช่หนทางที่จะทำให้รู้แจ้งอริยสัจธรรม เพราะแม้
ข้อความในอรรถกถา ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอินทรีย์ะโดยลำดับ ก็มีข้อความว่า

ด้วยการกำหนดรู้ธรรมที่เป็นภายใน จึงจะได้บรรลุอริยภูมิได้ ฉะนั้น พระผู้มีพระ
ภาคจึงทรงแสดงจักขุนทรีย์ เป็นต้น อันนับเนื่องด้วยภาวะของตนก่อน

ควรจะต้องพิจารณาอรรถกถานี้

จักขุนทรีย์อันนับเนื่องด้วยภาวะของตนก่อน หมายความว่าอะไร

ทุกท่าน ก่อนที่จะได้ฟังพระธรรม มีตัวตนใหม่ และก็มีการเห็น เพราะฉะนั้น
จักขุนทรีย์นี้ก็เป็นอินทรีย์ะอันนับเนื่องด้วยภาวะของตน มีตัวตนที่เห็น เป็นเราที่เห็น
ใช่หรือไม่ใช่ในขณะที่เห็น

แต่ที่จริงแล้ว เป็นจักขุนทรีย์ สภาพธรรมที่นับเนื่องด้วยภาวะของตน ถ้าไม่มีการเห็น โลกนี้ไม่ปรากฏ แต่เมื่อโลกนี้ปรากฏแล้ว เป็นเราเห็นสิ่งที่เห็นของเราด้วย เพราะฉะนั้น ตัวตนไม่พ้นจากตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งเป็นอินทรีย์ะ เป็นสภาพธรรมที่เป็นใหญ่ที่จะทำให้โลกปรากฏทางตาที่เห็นเป็นสิ่งที่ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นจิตรกรรม เป็นดอกไม้ เป็นพืชพรรณธัญญาหาร เป็นศิลปะ เป็นพระพุทธรูป เป็นวิชาการต่าง ๆ จิตรกรรมต่าง ๆ ล้วนมาจากการเห็นทั้งสิ้น และการเห็นนั้นก็อินทรีย์ะ อันนับเนื่องด้วยภาวะของตน

ทุกคนที่เห็น มีใครบ้างไหมที่ไม่คิดว่า เป็นเราเห็น เป็นตัวตน เป็นภาวะของตน เป็นสภาพหนึ่งของตัวตนที่เห็น

เพราะฉะนั้น การที่จะดับการยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นตัวตน พระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดงจักขุนทรีย์เป็นอินทรีย์ะที่ ๑ ต่อไปก็เป็นโสดินทรีย์ ฆานินทรีย์ ชิวหินทรีย์ กายินทรีย์

ก็ภาวะของตนนั้นอาศัยธรรมอันใดจึงนับได้ว่าหญิงหรือชาย เพื่อทรงแสดงว่า ธรรมนั้น ได้แก่ ภาวะของตน พระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดงอิตินทรีย์ และปริสินทรีย์ ต่อจากจักขุนทรีย์ เป็นต้น

ท่านผู้ฟังเกิดมาแล้ว รู้ตัวใช่ไหมว่าเป็นหญิงหรือเป็นชาย เพราะฉะนั้นก็ต้องอาศัยจักขุนทรีย์ ทางหูก็ต้องฟังเสียง เป็นหญิง เป็นชาย เป็นโสดินทรีย์

เพราะฉะนั้นต่อจากอินทรีย์ ๕ ที่จะรู้ภาวะของตนด้วยอาศัยธรรมอันใด จึงนับได้ว่าหญิงหรือชาย เพื่อทรงแสดงว่า ธรรมนั้นได้แก่ภาวะของตนนั้น พระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดงอิตินทรีย์ และปริสินทรีย์ไว้ ต่อจากจักขุนทรีย์ เป็นต้น

ให้ทราบว่า ที่เคยยึดถือตัวเองว่า เป็นหญิงหรือว่าเป็นชาย ก็เพราะเหตุว่าเป็นเพราะภาวะรูปซึ่งเป็นอิตติภาวะ หรือปริสภาวะนั่นเอง

ต่อจากนั้น คือ อินทรีย์ะที่ ๘ ได้แก่ ชิวหินทรีย์ะ

เพื่อให้ทราบว่า ภาวะของตนทั้ง ๒ อย่างนั้น มีความเป็นอยู่เกี่ยวเนื่องกับ ชิวหินทรีย์ะ พระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดงชิวหินทรีย์ะไว้ ในลำดับต่อจากอิตินทรีย์ และปริสินทรีย์นั้น

ที่ยังเป็นหญิงเป็นชายอยู่นี้ ก็เพราะเหตุว่ามีรูป ซึ่งเป็นชีวิตินทรีย์ะอุปถัมภ์รูป ซึ่งเกิดเพราะกรรมให้เป็นรูปที่ทรงชีวิต ดำรงชีวิตอยู่ตราบเท่าที่กรรมทำให้ชาตินี้เป็นหญิง ก็เพราะเหตุว่าชีวิตินทรีย์ะนี้อุปถัมภ์ภวรูปนั้น ให้ดำรงสภาพของความเป็นหญิง หรือว่าผู้ที่ เป็นชายในชาตินี้ ที่ยังคงเป็นชายต่อไปอยู่ทุกวัน ยังไม่หมดสิ้นภาวะของความเป็นชาย ก็เพราะชีวิตินทรีย์ะรูป เป็นรูปซึ่งเกิดเพราะกรรม อุปถัมภ์รูปอื่นทั้งหลายซึ่งเกิดเพราะกรรม ให้ดำรงสภาพความเป็นรูปนั้น ๆ อยู่

ด้วยเหตุนี้เพื่อให้ทราบว่า ภาวะของตนทั้ง ๒ อย่างนั้น มีความเป็นอยู่เกี่ยวเนื่องกับชีวิตินทรีย์ะ พระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดงชีวิตินทรีย์ะไว้ ในลำดับต่อจากอิตถินทรีย์ และปริสินทรีย์นั้น

นี่เป็นอินทรีย์ที่ ๘ ซึ่งขอทบทวนอีกครั้งหนึ่งว่า

๑. จักขุณทรีย์ เป็นรูป	๒. โสติดินทรีย์ เป็นรูป
๓. ฆานินทรีย์ เป็นรูป	๔. ชิวหินทรีย์ เป็นรูป
๕. กายินทรีย์ เป็นรูป	๖. อิตถินทรีย์ เป็นรูป
๗. ปริสินทรีย์ เป็นรูป	

๘. ชีวิตินทรีย์ เป็นรูป ๑ คือ รูปชีวิตินทรีย์ะ เป็นนาม ๑ คือ นามชีวิตินทรีย์ะ ได้แก่ ชีวิตินทรีย์ะเจตสิก ซึ่งเกิดกับจิตทุกดวง

อินทรีย์ที่ ๙ คือ มนินทรีย์

๑๐. สุขินทรีย์	ได้แก่ สุขเวทนา
๑๑. ทุกขินทรีย์	ได้แก่ ทุกขเวทนา
๑๒. โสมนัสสินทรีย์	ได้แก่ โสมนัสเวทนา
๑๓. โทมนัสสินทรีย์	ได้แก่ โทมนัสเวทนา
๑๔. อุpekขินทรีย์	ได้แก่ อุเบกขาเวทนา
๑๕. สัทธินทรีย์	ได้แก่ ศรัทธาเจตสิก
๑๖. วิริยินทรีย์	ได้แก่ วิริยเจตสิก
๑๗. สตินทรีย์	ได้แก่ สติเจตสิก
๑๘. สมานินทรีย์	ได้แก่ เอกัคคตาเจตสิก

๑๙. ปัญญาอินทรีย์ ได้แก่ ปัญญาเจตสิก

๒๐. อนัญญาตัญญูสสามิตินทรีย์ ได้แก่ปัญญาเจตสิก ซึ่งเกิดกับโสตาปัตติมัคคจิต

๒๑. อัญญาอินทรีย์ ได้แก่ปัญญาเจตสิก ซึ่งเกิดกับโสตาปัตติผลจิต สกทาคามีมัคคจิต สกทาคามีผลจิต อนาคามีมัคคจิต อนาคามีผลจิต และ อรหัตตมัคคจิต

๒๒. อัญญาตาวินทรีย์ ได้แก่ปัญญาเจตสิก ซึ่งเกิดกับอรหัตตผลจิตเท่านั้น

แสดงให้เห็นถึงความละเอียด ความต่างกัน แม้ของปัญญาว่า โดยทั่วไปแล้ว ปัญญาที่ไม่เกิดร่วมกับโสตาปัตติมัคคจิตเป็นปัญญาอินทรีย์ และสำหรับอนัญญาตัญญูสสามิตินทรีย์ ซึ่งเกิดกับโสตาปัตติมัคคจิตขณะเดียว ก็ไม่ใช่ปัญญาอินทรีย์ ซึ่งเป็นปัญญาซึ่งเกิดกับโสตาปัตติผลจิต ตลอดไปจนกระทั่งถึงอรหัตตมัคคจิต และอัญญาตาวินทรีย์ ก็ได้แก่ปัญญาที่เกิดกับอรหัตตผลจิตเท่านั้น ไม่เกิดกับโลกุตตรจิตอื่น ๆ

ตราบไต่ที่ยังมีนามชีวิตินทรีย์ะ ตราบนั่นก็มีมนินทรีย์

จะเห็นได้ว่า ตราบไต่ที่ยังมีนามชีวิตินทรีย์ะ คือ ชีวิตินทรีย์เจตสิก ก็มีนามธรรมอื่น ๆ เช่น อินทรีย์ที่ ๙ มนินทรีย์ ที่ใจหรือจิตเป็นใหญ่ เป็นมนินทรีย์ ก็เพราะเหตุว่าเป็นที่ตั้งที่เกิดของนามธรรมอื่น ๆ ที่เกิดร่วมด้วย ถ้าไม่มีจิต เจตสิกอื่น ๆ เกิดไม่ได้ เพราะฉะนั้น สภาพของจิตจึงเป็นใหญ่ เป็นอินทรีย์ เป็นมนินทรีย์

ถ้าท่านผู้ฟังจะสงสัยต่อไป จะเห็นได้ว่า เมื่อกล่าวโดยปรมาตมธรรม ทรงใช้พยัญชนะว่า จิตปรมาตม แต่ในบางครั้งจะใช้คำว่า มโน หรือถ้าเป็นอินทรีย์ ก็จะใช้คำว่า มนินทรีย์ เพื่อที่จะให้สอดคล้องกับทวารอื่น เช่น จักขุนทรีย์ เป็นจักขุทวาร โสตินทรีย์ เป็นโสทวาร

นอกจากนั้น จิตนั่นเอง เป็นธาตุที่รู้แจ้งอารมณ์ทางหนึ่งทางใดในทวารหนึ่งทวารใด ก็ใช้คำว่า วิญญาณ เช่น จักขุวิญญาณ

โลกมูลจิต ไม่ใช่จิตเห็น เพราะฉะนั้นไม่ใช่สภาพที่รู้แจ้งรูปารมณฺ์ ซึ่งกำลังปรากฏให้เห็นทางตาในขณะนี้ ในขณะที่รูปารมณฺ์กำลังปรากฏทางตา จิตซึ่งรู้แจ้ง คือ เห็นสิ่งที่ปรากฏทางตา ทรงใช้พยัญชนะว่า จักขุวิญญาณเพื่อให้รู้ว่า เป็นสภาพที่รู้แจ้ง อารมณฺ์ทางทวารไหน ถ้าเสียงที่กำลังปรากฏในขณะนี้ ปรากฏเพราะจิตประเภทหนึ่ง กำลังได้ยิน คือ รู้แจ้งเสียงซึ่งกำลังปรากฏ ก็ใช้คำว่าโสตวิญญาณ

นี่ก็เป็นสิ่งเล็กๆ น้อยๆ ซึ่งถ้าสังเกต ก็จะได้เหตุผลว่า เพราะเหตุใดจึงใช้คำว่า จิตปรมาตฺถ์ เพราะเหตุว่า หมายความว่าถึงจิตทุกชนิด ทุกประเภทที่เป็นสภาพรู้

แต่ที่ใช้คำว่าวิญญาณ เพราะเหตุว่า เป็นสภาพที่รู้แจ้งทางทวาร เช่น ทางตา จิตที่เห็นเป็นจักขุวิญญาณ เมื่อมี ๖ ทวาร เพราะฉะนั้น เวลาที่จะใช้คำที่มีความหมาย ของจิตที่เนื่องกับทวาร ก็ใช้คำว่า มโน เช่น มโนทวาร หรือว่ามโนวิญญาณธาตุ เป็นต้น

ตราบใดที่ชีวิตินทรีย์ะยังเป็นไปอยู่ ตราบนั้นเวทนาก็ไม่มีการหยุดยั้ง

ข้อความต่อไปมีว่า

ตราบใดที่ชีวิตินทรีย์ะยังเป็นไปได้อยู่ ในขณะนี้นามธรรมและรูปธรรมเป็น อินทรีย์ะทั้งนั้นที่กำลังกล่าวถึงโดยลำดับ ตราบนั้นการเสวยอารมณ์ คือ เวทนา ความรู้สึกเหล่านี้ ก็ไม่มีการหยุดยั้ง คือ ไม่ว่าจะเป็นสุขเวทนา เป็นสุขินทรีย์์ ทุกขเวทนาเป็นทุกขินทรีย์์ โสมนัสเวทนาเป็นโสมนัสสินทรีย์์ โทมนัสเวทนาเป็นโทมนัสสินทรีย์์ อุเบกขาเวทนาเป็นอุเบกขินทรีย์์

ซึ่งท่านผู้ฟังจะเห็นได้ว่า ชีวิตินทรีย์์ที่สำคัญมาก ก็เพราะเวทนาเกิดขึ้นเป็นไปใน อารมณ์นั้น ถ้าเห็นเฉยๆ เท่านั้นเอง ไม่ประกอบด้วยความรู้สึกใด ๆ เลย ก็คงจะไม่ ต้องเดือดร้อน ไม่ว่าจะเป็นรูปทางตา หรือว่าได้ยินเสียงทางหู

แต่ถ้าเกิดสุขเวทนาขึ้น เป็นความรู้สึกที่เป็นสุขเนื่องจากการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรส การรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส ถ้าไม่กล่าวโดยอินทรีย์์ ๕ หมายความว่าถึง รวมทั้งทางใจด้วย ความรู้สึกเป็นสุขนั้น จะเห็นว่าเป็นใหญ่จริง ๆ ครอบคลุม

สหชาตธรรมอื่น ๆ ไม่ให้ปรากฏเลย ปรากฏเฉพาะความรู้สึกซึ่งเป็นสุข เวลาสุข
ผัสสะปรากฏใหม่ เจตนาปรากฏใหม่ มนสิการเจตสิกปรากฏใหม่ ลักษณะของสหชาต
ธรรม คือ เจตสิกอื่น ๆ ปรากฏใหม่ ไม่ปรากฏเลย มีแต่ความสุข บางท่านก็ถึงกับ
กล่าวว่า สุขหนอ สุขหนอ หรือว่าวันนี้ช่างเป็นสุข หรือว่าเป็นสุขจริง ๆ นั่นก็เป็น
เพราะเหตุว่า ลักษณะของสุขเวทนานั้นเป็นอินทรีย์ะ เป็นใหญ่ในการรู้สึก ซึ่งทำให้
สภาพของสหชาตธรรมอื่น ๆ เป็นไปกับการรู้สึกที่เป็นสุขนั้น

ความรู้สึกเป็นอินทรีย์ เวลาเกิดขึ้นก็ครอบคลุมสหชาตธรรมอื่น ๆ

ตรงกันข้ามกับสุข คือ ทุกข์ เป็นใหญ่อีกเหมือนกัน

ถ้าโดยนัยของอินทรีย์ ๕ ซึ่งแยกกายและใจ เวลาทุกข์เวทนาเกิดขึ้น ปวด
เจ็บ ทนไม่ไหว ลืมหมด สภาพธรรมอื่น จะเกิดสุขคละเคล้าขึ้นมาได้ไหม ว่าเรามี
ทรัพย์สมบัติมากมาย เท่านั้น เท่านั้น ในขณะที่ทุกข์เวทนามากำลังเป็นใหญ่ในขณะนั้น

ลักษณะของสภาพที่ปวดเจ็บ ทุกข์ทรมานครอบคลุมสหชาตธรรมอื่น ๆ
เพราะเหตุว่า ลักษณะของทุกข์เวทนาเป็นอินทรีย์ะ เป็นทุกขินทรีย์ ฉันท โสมนัส
เวทนา ความรู้สึกดีใจ โทมนัสเวทนา ความรู้สึกเศร้าเสียใจ อุเบกขาเวทนา
ความรู้สึกไม่สุขไม่ทุกข์ ก็เป็นอินทรีย์ะ ตามลักษณะของความรู้สึกนั้น ๆ

อยากที่จะไม่มีเวทนาเจตสิกหรือยัง

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงลำดับของเวทนาต่าง ๆ ต่อจากชีวิตินทรีย์ะ ซึ่งเป็น
นามธรรมและมนินทรีย์ะว่า

ตราบใดที่ชีวิตินทรีย์ะยังเป็นไปได้อยู่ ตรานั้นการเสวยอารมณ์ เวทนาเหล่านี้ก็
ไม่มีการหยุดยั้ง ก็เพื่อที่จะให้ทราบการเสวยอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งนั้นทั้งหมด เป็น
สุขและทุกข์ เป็นต้น จึงทรงแสดงสุขินทรีย์ะไว้ต่อจากชีวิตินทรีย์ะ และมนินทรีย์ะ

ท่านผู้ฟังอยากจะไม่มีเวทนาเจตสิกหรือยัง เพราะเหตุว่าตราบใดที่มีชีวิตินทรีย์ะ คือ ยังมีชีวิตอยู่ ยังเป็นไปได้อยู่ ตรานั้นการส่วยอารมณ์ คือ เวทนาเหล่านี้ก็ไม่มีการหยุดยั้ง ไม่หมด ความรู้สึกจะต้องมีอยู่ทุกขณะที่จิตเกิด และก็ปรารถนาแต่เฉพาะสุขเวทนาและโสมนัสเวทนา แต่อย่าลืมว่า สภาพธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา

วันนี้เป็นสุขเวทนา ต่อไปจะเป็นทุกข์เวทนาแสนสาหัสก็ได้จากอุบัติเหตุซึ่งมีอยู่ทุกเมื่อเชิ้อวัน หรือว่าจากโสมนัสเวทนา กำลังเป็นโสมนัสอยู่ ชาวร้ายปัจจุบันมา ก็เป็นโสมนัสเวทนาไปเสียแล้ว ในสังสารวัฏก็ต้องวนเวียนไปกับการความรู้สึกซึ่งไม่มีวันจบ

อินทรีย์ ๕ – ธรรมที่ควรศึกษาเพื่อดับเวทนาทั้งหลาย

ข้อความต่อไปมีว่า

ก็เพื่อแสดงข้อปฏิบัติว่า ธรรมเหล่านี้ควรเจริญให้เกิดมี เพื่อที่จะได้ดับสุขอินทรีย์เป็นต้นนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงศรัทธาเป็นต้นไว้ ต่อจากสุขอินทรีย์

ไม่หมดหนทาง มีหนทางที่จะดับเวทนาทั้งหลาย เพราะเหตุว่า พระผู้มีพระภาคทรงอุปติ ทรงตรัสรู้ และทรงแสดงหนทางที่จะทำให้ดับเวทนาทั้งหลายได้

โดยที่ทรงแสดงอินทรีย์ ๕ ต่อจากอุปกะอินทรีย์

คือ สัทอินทรีย์ วิริยอินทรีย์ สตินอินทรีย์ สมาธิอินทรีย์ และปัญญาอินทรีย์

ซึ่งได้แก่	อินทรีย์ที่ ๑๕	สัทอินทรีย์
	อินทรีย์ที่ ๑๖	วิริยอินทรีย์
	อินทรีย์ที่ ๑๗	สตินอินทรีย์
	อินทรีย์ที่ ๑๘	สมาธิอินทรีย์
	อินทรีย์ที่ ๑๙	ปัญญาอินทรีย์

อินทรีย์ ๕ ที่อบรมเจริญแล้ว ผลย่อมปรากฏมี ไม่เป็นโมฆะ

ข้อความต่อไปมีว่า

เมื่อทรงแสดงความไม่เป็นโมฆะแห่งข้อปฏิบัติว่า ด้วยการปฏิบัตินี้ ธรรมนี้ ย่อมจะปรากฏมีในตนก่อน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงอนัญญาตัญญูสสามิตินทรีย์ะ ไว้ ต่อจากสัทธินทรีย์ะ เป็นต้นนั้น

อินทรีย์ ๕ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญาซึ่งเป็นไปในขณะที่ระลึก รู้ลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมที่กำลังปรากฏ ไม่เป็นโมฆะ ถ้าขณะใดที่สตรระลึก รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏทางตาตามปกติ ซึ่งเกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจในขณะนี้ แต่ว่าสภาพธรรม คือ ปัญญา เจตสิก ซึ่งได้เจริญอบรมแล้ว อินทรีย์ ๕ ซึ่งได้เจริญอบรมแล้ว ก็ย่อมจะเกิดผล ตามลำดับ

เพราะฉะนั้น จึงมีข้อความว่า

เพื่อทรงแสดงความไม่เป็นโมฆะแห่งข้อปฏิบัติว่า ด้วยการปฏิบัตินี้ ธรรมนี้ ย่อมจะปรากฏมีในตนก่อน

ในปัญญาทั้ง ๓ ขั้นนี้ อนัญญาตัญญูสสามิตินทรีย์ต้องเกิดก่อน คือ ปัญญา ซึ่งเกิดพร้อมกับโสตาปัตติมัคคจิต รู้แจ้งอริยสัจธรรม

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดงอนัญญาตัญญูสสามิตินทรีย์ ต่อจาก สัทธินทรีย์เป็นต้นนั้น

อัญญินทรีย์นี้เป็นผลของอนัญญาตัญญูสสามิตินทรีย์

ข้อความต่อไปมีว่า

อัญญินทรีย์ ทรงแสดงไว้ต่อจากอนัญญาตัญญูสสามิตินทรีย์นั้น เพราะ อัญญินทรีย์นี้เป็นผลของอนัญญาตัญญูสสามิตินทรีย์นั้น และเป็นอินทรีย์ที่จะพึงเจริญ ให้เกิดมีในลำดับต่อจากอนัญญาตัญญูสสามิตินทรีย์นั้น

ข้อยาว ๆ อย่างนี้ ท่านผู้ฟังก็จำไว้ว่าเป็นปัญญา ซึ่งเกิดกับโสตาปัตติมัคคจิต ยาวที่สุด คือ อนัญญาตัญญูสสามิตินทรีย์ เป็นครั้งแรก เป็นอินทรีย์ เป็นใหญ่ ซึ่งทำให้ผู้นั้นเป็นพระอริยบุคคล ต้องเป็นใหญ่จริง ๆ

อินทรีย์ต่อไปคือ อัญญอินทรีย์ ได้แก่ ปัญญาเจตสิกซึ่งเกิดกับโสตาปัตติผลจิต เป็นต้นไปจนกระทั่งถึงอรหัตตมัคคจิต เว้นเฉพาะอรหัตตผลจิต ซึ่งเป็นปัญญาอีกชั้นหนึ่ง

แสดงให้เห็นความต่างกันแล้ว เพราะสำหรับอัญญอินทรีย์ ได้แก่ ปัญญาซึ่งเกิดกับโสตาปัตติผลจิตตลอดไปจนกระทั่งถึงอรหัตตมัคคจิต ที่ทรงแสดงไว้ต่อจากอนัญญาตัญญูสสามิอินทรีย์นั้น เพราะอัญญอินทรีย์นี้เป็นผลของอนัญญาตัญญูสสามิอินทรีย์

ถ้าโสตาปัตติมัคคจิตไม่เกิด โสตาปัตติผลจิตเกิดไม่ได้ สกทาคามีมัคคจิตเกิดไม่ได้ สกทาคามีผลจิตเกิดไม่ได้ อนาคามีมัคคจิตเกิดไม่ได้ อนาคามีผลจิตเกิดไม่ได้ อรหัตตมัคคจิตก็เกิดไม่ได้ เพราะฉะนั้นที่อัญญอินทรีย์จะเกิดได้ ก็ต้องเกิดต่อจากอนัญญาตัญญูสสามิอินทรีย์ คือ ปัญญาเจตสิกที่เกิดกับโสตาปัตติมัคคจิตนั่นเอง

อัญญาตาวิอินทรีย์ – อินทรีย์ที่ไม่ต้องทำกิจอื่นให้ยิ่งไปกว่านี้

เหลืออินทรีย์สุดท้าย ซึ่งเป็นอินทรีย์ที่ไม่ต้องมีการกระทำกิจอื่นให้ยิ่งไปกว่านี้อีก คือ ปัญญาเจตสิกซึ่งเกิดกับอรหัตตผลจิต

ข้อความต่อไปมีว่า

ต่อแต่นี้ไปเพื่อที่จะให้ทราบว่า การบรรลุอัญญอินทรีย์นี้ จะมีได้ก็ด้วยภาวนา และเมื่อบรรลุอัญญอินทรีย์นี้แล้ว ก็ไม่มีกิจอะไรที่จะพึงกระทำยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีก พระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดงอัญญาตาวิอินทรีย์ อันเป็นความเบาใจอย่างยอดเยี่ยมไว้เป็นข้อสุดท้าย

ลำดับในเรื่องอินทรีย์นี้ เป็นดังกล่าวนี

นี่คือเหตุผลที่ทรงแสดงอินทรีย์ ๒๒ ไว้โดยลำดับ

ความต่างกันและไม่ต่างกันของอินทรีย์ ๒๒

สำหรับข้อความต่อไป ก็เป็นข้อความที่วินิจฉัยโดยความต่างกัน และไม่ต่างกันของอินทรีย์ ๒๒ ซึ่งมีข้อความว่า

โดยความต่างกันและไม่ต่างกันนั้น หมายความว่า บรรดาอินทรีย์เหล่านี้มีความต่างกัน เฉพาะชีวิตินทรีย์เท่านั้น เพราะชีวิตินทรีย์นั้นมี ๒ อย่าง คือ รูปชีวิตินทรีย์ ๑ อรูปชีวิตินทรีย์ ๑ อินทรีย์ที่เหลือไม่มีความต่างกัน

คือ เป็นรูปก็เป็นรูป เป็นนามก็เป็นนาม ไม่เหมือนชีวิตินทรีย์ ซึ่งเป็นรูปชีวิตินทรีย์ ๑ และเป็นอรูป คือ นามชีวิตินทรีย์ ๑

ในเรื่องอินทรีย์นี้ พึงทราบวินิจฉัยโดยความต่างกันและไม่ต่างกัน ดังกล่าวมานี้แล

เรื่องของอินทรีย์ ไม่ใช่อยู่ที่อื่น กำลังมีอยู่ในขณะนี้

เรื่องของอินทรีย์ไม่ใช่อยู่ที่อื่น ทุกท่านกำลังมี ตา หู จมูก ลิ้น กาย มีแม้ตณฺหาริย์ บุริสฺสณฺหาริย์ ชีวิตินทรีย์ มนินทรีย์ มีแม้สฺสขณฺหาริย์ ทุกขณฺหาริย์ โสมนัสสณฺหาริย์ โทมนัสสณฺหาริย์ หรืออุเปกขณฺหาริย์ แต่ว่าจะมีสัททณฺหาริย์ วิริยณฺหาริย์ สติณฺหาริย์ สมาธิณฺหาริย์ ปัญฺณณฺหาริย์ มากน้อยขนาดไหน และข้อสำคัญที่สุด คือ ทุกท่านรู้เอง ด้วยตัวของตัวเองว่า การอบรมเจริญภาวนาไม่เป็นโมฆะ จนกว่าอนัญญาตัญญูสสามิตินทรีย์จะเกิด ซึ่งเมื่อเกิดแล้วก็เป็นเรื่องที่จะต้องเจริญต่อไป จนกระทั่งถึงอัญญณฺหาริย์ และอัญญาตาวินทรีย์

นามชีวิตินทรีย์ คืออะไร

ผู้ถาม นามชีวิตินทรีย์ คือ อะไรครับ

สุ. ได้แก่ชีวิตินทรีย์เจตสิก ซึ่งเป็นเจตสิกที่เกิดกับจิตทุกดวง

มโนทริยคืออะไร

ผู้ถาม อีกชื่อหนึ่งเมื่อไหร่ ที่รู้สึกคล้าย ๆ กันครับ คือ มโนทริยครับ

ส. มโนทริย ได้แก่ จิตปรมัตถ์ ไม่ใช่เจตสิกปรมัตถ์

ผู้ถาม จิตทั้งหมดเลยหรือครับ

ส. ทุกดวง

ผู้ถาม จิตทุกดวงเป็นอินทริยได้ทั้งนั้น

ส. ได้ เพราะเหตุว่าจิตทุกดวงเป็นที่ตั้ง หรือว่าเป็นที่เกิดของเจตสิก เป็นใหญ่ เป็นประธาน โดยเป็นที่ตั้งของเจตสิก เป็นที่เกิดของเจตสิก เจตสิกจะไม่เกิดที่อื่น นอกจากเกิดกับจิต

ผู้ถาม อย่างอกุศลจิต อย่างเช่น โลภะ จะเป็นอินทริยได้ไหมครับ

ส. เป็นคะ เพราะเหตุว่าโดยความหมายที่ว่า แม้เป็นโลภมูลจิต แต่ก็ยังเป็นอินทริย เป็นประธาน เพราะเหตุว่าเป็นที่ตั้งของเจตสิก คือ เป็นที่เกิดของเจตสิกนั่นเอง

ไม่ระลึกถึงสภาพที่เป็นอินทริย ไม่เข้าถึงความเป็นอนัตตา

สภาพที่เป็นอินทริยปัจจัย ต้องเป็นปัจจัยแก่สภาพธรรมอื่นในขณะนั้น เพราะฉะนั้น เวลาที่จิตเกิดขึ้น ในขณะนั้นมีเจตสิกเกิดร่วมด้วย จิตเป็นปัจจัยแก่เจตสิก โดยเป็นอินทริยปัจจัยด้วย เพราะเหตุว่า ถ้าไม่มีจิต เจตสิกก็เกิดไม่ได้ เพราะฉะนั้นจิต จึงเป็นมโนทริย

ผู้ถาม ขณะที่เจริญสติ ก็อาจจะระลึกถึงสภาพที่เป็นอินทริยก็ได้หรือครับ

ส. แน่นนอนที่สุด ถ้าตราบใดที่ยังไม่ระลึกถึงสภาพที่เป็นอินทริย จะไม่เข้าถึงลักษณะที่เป็นอนัตตา

ชีวิตินทรีย์อุปถัมภ์สหชาตธรรมให้เป็นไปได้

ข้อความในอัฐสาลินี อธิบายชีวิตินทรีย์ มีข้อความว่า
สภาวะที่ชื่อว่า อายุ เพราะทำให้สหชาตธรรมเป็นไปได้ จริยอยู่เมื่ออายุมีอยู่
ธรรมทั้งหลายก็ดำเนินไป คือ เป็นไปได้

อนึ่ง เพราะเมื่ออายุมีอยู่เท่านั้น ธรรมเหล่านี้จึงตั้งอยู่ได้ เป็นไปได้ ให้เป็นไป
ได้ ดำเนินไปได้ หล่อเลี้ยงอยู่ได้

ท่านผู้ฟังมีชีวิตอยู่ หมายความว่า ยังมีอายุอยู่หรือเปล่า ยังไม่สิ้นอายุไซ้ไหม
คือ ยังมีความเป็นไปได้

สำหรับนามชีวิตินทรีย์ ก็ทำให้สหชาตธรรม คือ เจตสิกซึ่งเกิดร่วมกันและจิต
เป็นไปได้

ชีวิตินทรีย์ ที่เป็นเจตสิกเกิดพร้อมกับจิตและเจตสิกทุกดวง เพราะฉะนั้นก็เป็น
สหชาตธรรมซึ่งอุปถัมภ์ให้สภาพธรรมที่เกิดร่วมด้วยเป็นไปได้ ฉะนั้นจึงมีข้อความว่า

อนึ่ง เพราะเมื่ออายุมีอยู่เท่านั้น ธรรมเหล่านี้จึงตั้งอยู่ได้ เป็นไปได้ ให้เป็นไป
ได้ ดำเนินไปได้ หล่อเลี้ยงอยู่ได้

ไม่ว่านามธรรม หรือรูปธรรม มีอายุทั้งนั้นขณะที่ยังไม่ดับไป จิตเกิดดับเร็ว
เพราะเหตุว่า จิตมีอายุ คือ อนุขณะ สั้น ๆ เพียง ๓ ขณะ ได้แก่ อุปาทขณะ ขณะที่
เกิดขึ้น ฐิตินขณะ ขณะที่ยังไม่ดับ และภังคขณะ คือ ขณะที่ดับ เร็วมาก แต่ตราบที่จิต
ตั้งอยู่ ก็เพราะชีวิตินทรีย์เจตสิกเกิดร่วมด้วยในขณะนั้น อุปถัมภ์ให้นามธรรม
ซึ่งชีวิตินทรีย์เจตสิกเกิดร่วมด้วย ดำรงอยู่ตามอายุของสภาพธรรมนั้น ๆ คือ ถ้าเป็น
นามธรรมก็มี ๓ ขณะย่อย ได้แก่ อุปาทขณะ ฐิตินขณะ และภังคขณะ

ชีวิตินทรีย์เจตสิก

ข้อความในอัฐสาลินี ได้อธิบายชีวิตินทรีย์ ซึ่งเป็นนามธรรม มีข้อความว่า

ที่ชื่อว่า ชีวิต เพราะเป็นเหตุให้ธรรมที่สัมปยุตต์ด้วยชีวิตนั้นเป็นอยู่ได้ ชื่อว่า อินทรีย์

ถ้าบอกว่า สัมปยุตต์ ต้องหมายความว่าถึงนามธรรมเป็นปัจจัยแก่นามธรรม เท่านั้น ถ้านามธรรมเป็นปัจจัยแก่รูปธรรม ไม่ใช่สัมปยุตตธรรม เพราะเหตุว่า สัมปยุตตธรรมหมายความว่า ธรรมซึ่งมีสภาพที่เกิดร่วมกัน เข้ากันได้สนิทอย่างดี ดับพร้อมกัน มีอารมณ์เดียวกัน และเกิดที่เดียวกัน

สัมปยุตตธรรม ก็ได้แก่ จิตปรমัตถ์และเจตสิกปรมัตถ์เท่านั้น เพราะเหตุว่า เป็น นามธรรมด้วยกัน จึงเข้ากันได้อย่างสนิท นามธรรมเป็นปัจจัยแก่รูปธรรมได้ไหม ได้ แต่ไม่สามารถที่จะเข้ากลมกลืนสนิท เหมือนนามธรรมต่อนามธรรม

นามธรรมที่เป็นปัจจัยแก่รูปธรรม เป็นโดยวิปยุตตปัจจัย รูปธรรมเป็นปัจจัย ให้เกิดนามธรรมได้ไหม ได้ แต่ไม่ใช่สภาพธรรมอย่างเดียวกัน คือ ไม่สามารถที่จะเข้า กันสนิท กลมกลืนเหมือนกับสภาพธรรมซึ่งเกิดพร้อมกัน ดับพร้อมกัน มีอารมณ์ เดียวกัน และเกิดที่เดียวกันได้

รูปธรรมใด เป็นปัจจัยให้นามธรรมเกิดขึ้นได้ ก็โดยเป็นวิปยุตตปัจจัย ถ้าเป็น ปัจจัยโดยสัมปยุตตปัจจัยแล้ว หมายความว่านามธรรม คือ จิตและเจตสิกเป็นปัจจัยซึ่ง กันและกันเท่านั้น

เพราะฉะนั้น ข้อความที่ว่า ที่ชื่อว่า ชีวิต เพราะเป็นเหตุให้ธรรมที่สัมปยุตต์ด้วย ชีวิตนั้น เป็นอยู่ได้ ชื่อว่า อินทรีย์ จึงหมายความว่า ชีวิตินทรีย์เจตสิก

เพราะมีสภาพครอบครองความเป็นใหญ่ในลักษณะแห่งการตามรักษาชีวิตนั้น แล เป็นอินทรีย์ จึงชื่อว่า ชีวิตินทรีย์

เป็นใหญ่ไหม ถ้าไม่มี ก็ตั้งอยู่ไม่ได้ สภาพธรรมทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นนามธรรม หรือรูปธรรม

เพราะฉะนั้น ที่จิตดำรงอยู่แม้ชั่วขณะเล็กน้อย ก็ให้เห็นว่าเป็นเพราะชีวิตินทรีย์ เจตสิกเกิดร่วมด้วย จึงอุปถัมภ์จิตและเจตสิกอื่น ๆ ซึ่งเกิดพร้อมกัน ให้ดำรงอยู่ได้

เพราะฉะนั้น จึงมีข้อความว่า เพราะว่ามีสภาพเป็นใหญ่ในลักษณะแห่งการตาม รักษาชีวิตนั้นแลเป็นอินทรีย์ จึงชื่อว่า ชีวิตินทรีย์

เมื่อว่าโดยลักษณะ เป็นต้น ชีวิตินทรีย์นั้น มีการอุปถัมภ์รักษาธรรมทั้งหลายที่ไม่แยกจากตน เป็นลักษณะ

มีการทำให้ธรรมเหล่านั้นเป็นไป เป็นรส

มีความดำรงไว้ซึ่งธรรมเหล่านั้นแหละ เป็นปัจจุภูมฐาน คือ เป็นอาการที่ปรากฏ

มีธรรมที่พึงให้เป็นไปได้ เป็นปทัฏฐาน

ชีวิตินทรีย์รูป

สำหรับชีวิตินทรีย์รูป ก็โดยนัยเดียวกัน แต่ไม่ใช่นามธรรม เป็นรูปธรรมที่ทำให้รูปซึ่งเกิดเพราะกรรมซึ่งตนเกิดร่วมด้วย เป็นรูปที่ดำรงชีวิต ต่างกับรูปอื่น ๆ ซึ่งไม่ได้เกิดขึ้นเพราะกรรม

สำหรับลักษณะ เป็นต้น ของชีวิตินทรีย์รูป มีข้อความว่า

มีการอุปถัมภ์ ตามรักษาธรรมทั้งหลายที่เกิดร่วมกัน เป็นลักษณะ

มีความประพฤตินั้นไปของรูปธรรมนั้น ๆ เป็นรส คือ เป็นกิจ

มีความดำรงอยู่ของรูปธรรม เป็นปัจจุภูมฐาน คือ อาการที่ปรากฏ

มีภูตรูปอันจะพึงยังรูปธรรมนั้น ๆ ให้เป็นไป เป็นปทัฏฐาน คือ เป็นเหตุก่อให้เกิด

ชีวิตินทรีย์นั้น ย่อมอุปถัมภ์รักษาธรรมเหล่านั้นในขณะที่มีอยู่เท่านั้น เหมือนน้ำที่หล่อเลี้ยงดอกอุบล เป็นต้น และชีวิตินทรีย์นั้น ย่อมรักษาธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นด้วยปัจจัยของตน ดุจไฟเลี้ยงเลี้ยงดูกุมารฉะนั้น และเป็นไปโดยสัมพันธ์กันกับธรรมที่ตนให้เป็นไปแล้ว ดุจต้นหนยังเรือให้แล่นไปฉะนั้น

ชีวิตินทรีย์นั้น ให้เป็นไปเหนือภังคขณะไม่ได้ เพราะความที่ตนและธรรมที่จะพึงให้เป็นไปไม่มี อารังไว้ในขณะแห่งภังคะไม่ได้ เพราะตัวเองก็สลาย ดุจเมื่อใส่และน้ำมันหมด เปลวประทีปก็หมด ฉะนั้น

ท่านผู้ฟัง ได้ฟังเรื่องของชีวิตินทรีย์รูปและชีวิตินทรีย์นาม และได้รู้ลักษณะของชีวิตินทรีย์เจตสิกและชีวิตินทรีย์รูป ให้ทราบว่า ในขณะนี้รูปที่กายซึ่งมีความประพฤติเป็นไป หรือมีความดำรงอยู่ เพราะชีวิตินทรีย์รูปนั่นเอง

ขณะนี้จักขุปสาทยังอยู่ใหม่ ขณะที่เห็นนี้ จักขุปสาทับไม่ได้ ยังดับไม่ได้ เพราะว่าถ้าดับไปแล้ว การเห็นจะมีไม่ได้ เพราะฉะนั้นในขณะที่เห็น แสดงว่าจักขุปสาทเกิด แล้วยังไม่ดับ การเห็นจึงเกิดได้ เพราะฉะนั้น ก็ยังลงไปถึงชีวิตินทรีย์รูปว่า ในขณะที่จักขุปสาทขณะนี้ยังไม่ดับไป ที่มีการเห็นในขณะนี้ เพราะชีวิตินทรีย์รูปอุปถัมภ์ให้ตั้งอยู่ ในขณะที่ยังไม่ดับ

ชีวิตินทรีย์ทุกท่านมีความเป็นไปในวันหนึ่ง ๆ ถ้าดูอย่างหยาบก็แสดงว่า ยังดำรงชีวิตอยู่ รูป ยังเป็นรูปที่ดำรงชีวิต ยังทรงชีวิต เพราะชีวิตินทรีย์รูปเกิดร่วมกับกลุ่มของรูปซึ่งเกิดเพราะกรรมเป็นปัจจัยให้ดำรงอยู่ ยังไม่หมดกรรม ยังไม่สิ้นกรรม ยังคงเป็นบุคคลนี้อยู่

เพราะฉะนั้น กัมมชรูปก็เกิดขึ้นเพราะกรรมทำให้รูปนั้น ๆ เกิดขึ้นเป็นไป และมีชีวิตินทรีย์รูปตามอุปถัมภ์ รักษารูปนั้นตรวบท่าที่รูปนั้นยังตั้งอยู่ แต่รูปก็เกิด แล้วก็ดับไป และก็เกิด แล้วก็ดับไป เพราะฉะนั้นชีวิตินทรีย์รูปก็ตามรักษาเฉพาะในขณะที่ดำรงอยู่ ไม่ใช่ในภังคขณะ เพราะเหตุว่า แม้ตนเองก็สลายในขณะภังคด้วย จึงไม่สามารถที่จะทำกิจอุปถัมภ์ หรือว่าดำรงรักษารูปธรรมซึ่งเกิดร่วมด้วยในขณะนั้น

ชีวิตินทรีย์รักษารูปได้หรือไม่

ทรงเกียรติ ชีวิตินทรีย์กับชีวิตินทรีย์นามนี้ อายุก็ไม่เท่ากัน เพราะว่ารูปมีอายุเท่ากับ ๑๗ ขณะของจิต เพราะฉะนั้นอยากถามว่า ชีวิตินทรีย์เจตสิกนี้ จะรักษารูปได้หรือไม่เล่าครับ

สุ. ไม่ได้ค่ะ

ทรงเกียรติ จะต้องรักษานามอย่างเดียว และ รูปรักษารูป นามรักษานาม แต่ละฝ่าย จะรักษาซึ่งกันและกันไม่ได้

ส. ค่ะ

สำหรับรูปซึ่งเกิดเพราะจิตเป็นปัจจัย มีจิตนั้นเป็นสมุฏฐานจึงเกิดขึ้น ในขณะที่นั้นก็ไม่มีชีวิตรูปเกิดร่วมด้วย เพราะฉะนั้น อะไรทำให้ชีวิตรูปดำรงอยู่ เป็นรูปซึ่งเกิดเพราะกรรมเป็นปัจจัย เพราะฉะนั้น กรรมนั่นเอง ทำให้ชีวิตินทรีย์รูปเกิดขึ้น ทำกิจของชีวิตินทรีย์รูป ด้วยเหตุนี้จึงมีชีวิตินทรีย์ ๒ ประเภท คือ ชีวิตินทรีย์รูป ๑ และชีวิตินทรีย์อรุรูป คือ ชีวิตินทรีย์เจตสิก ๑

ศึกษาเรื่องของอินทรีย์เพื่อเกิดอภิญญาการอบรมเจริญปัญญา

สำหรับการศึกษาเรื่องของอินทรีย์ หรือว่าเรื่องของธรรมทั้งหลาย อย่าลืมจุดประสงค์ว่า เพื่อที่จะเกิดอภิญญาการอบรมเจริญปัญญา ที่สามารถจะรู้แจ้งสภาพธรรมที่กำลังปรากฏตามปกติ ตามความเป็นจริง จนสามารถที่จะดับกิเลสได้ เพื่อที่จะให้เห็นว่า สภาพธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล

แม้เรื่องของอินทรีย์ปัจจัยเพียงปัจจัยเดียว ก็สามารถที่จะแสดงถึงธรรมซึ่งเกิดอภิญญาการที่จะอบรมเจริญปัญญา ที่สามารถจะรู้แจ้งอริยสัจธรรมได้โดยตลอด คือ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ เพราะเหตุว่า ถ้าไม่มีอินทรีย์รูป คือ จักขุนทรีย์ ตา โสณินทรีย์ หู ฆานินทรีย์ จมูก ชิวหินทรีย์ ลิ้น กายินทรีย์ กาย ปสาท และมนินทรีย์ โลกจะปรากฏใหม่ ก็ไม่มีเลย และจะสามารถรู้แจ้งสภาพธรรมอะไรได้

เพราะฉะนั้น การที่จะรู้แจ้งสภาพของธรรมนั้น จะปราศจากความเข้าใจเรื่องของอินทรีย์โดยถ่องแท้ไม่ได้เลย ไม่ใช่เพียงแต่รู้ว่า อินทรีย์มี ๒๒ เป็นอินทรีย์ปัจจัย ๒๐ แต่จะต้องรู้ลักษณะจริง ๆ ของอินทรีย์แต่ละอย่าง ที่จะเกิดอภิญญาการที่จะให้รู้แจ้งสภาพธรรมที่ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจด้วย

ทำไมมหาภูตรูปไม่เป็นอินทรีย์

ขอกล่าวถึงอินทรีย์ที่เป็นรูปเสียก่อน ที่ว่า สำหรับอินทรีย์ ๒๒ นั้น เป็นรูป ๗

ท่านผู้ฟังควรที่จะได้พิจารณาว่า ทำไมมหาภูตรูปไม่เป็นอินทรีย์ เป็นมหาภูตรูป เป็นรูปใหญ่ เท่ากับว่าเป็นประธานของรูป เพราะเหตุว่า ถ้าปราศจากมหาภูตรูปแล้ว รูปอื่น ๆ จะมีไม่ได้เลย จักขุปสาทก็มีไม่ได้ โสตปสาท ฆานปสาท ชิวหาปสาท กายปสาท ก็มีไม่ได้ แต่เพราะเหตุใด มหาภูตรูปจึงไม่เป็นอินทรีย์ ไม่เป็นใหญ่

เคยลองคิดไหม เป็นมหาภูตรูป แต่ไม่เป็นอินทรีย์ ไม่เป็นใหญ่ เพราะเหตุว่ามหาภูตรูปนี้มีอยู่ทั่วไป ทั้งภายในและภายนอก

ที่กายนี้ ก็มีมหาภูตรูป แต่จะรู้ลักษณะของมหาภูตรูปได้ไหม ถ้าไม่มีกายปสาทซึ่งเป็นอินทรีย์ เพราะฉะนั้น สภาพของรูปที่เป็นใหญ่จริง ๆ ไม่ใช่มหาภูตรูป แต่เป็นอินทรีย์รูปที่เป็นทวาร หรือว่าเป็นทางที่จะทำให้รูปอื่น ๆ ปรากฏได้ เช่น ทางตา มีสีสังวรณะปรากฏ เพียงแต่ไม่มีจักขุปสาทเป็นจักขุนทรีย์ รูปทั้งหมดไม่ปรากฏเลย

ที่ท่านผู้ฟังเห็นเป็นจิตรกรรมสวย ๆ งาม ๆ ต่าง ๆ เป็นพระพุทธรูปทองคำบ้าง เป็นพระพุทธรูปที่มีค่าต่าง ๆ บ้าง ลองคิดถึงผู้ที่ไม่มีจักขุปสาท คือ ไม่มีจักขุนทรีย์ ไม่มีทางที่จะรู้ได้เลยว่า สิ่งที่ปรากฏทางตาสำหรับบุคคลซึ่งมีจักขุปสาทนั้นเป็นอย่างไร แต่ว่าสามารถที่จะกระทบสัมผัส ถ้ามีกายปสาท ก็กระทบสัมผัสมหาภูตรูปได้ แต่ยังไม่สามารถที่จะเห็นสิ่งที่ปรากฏทางตา ซึ่งเป็นรูปารมณฺ์ หรือเป็นวรรณะ เป็นสีสังต่าง ๆ ได้

จึงเห็นได้ว่า มหาภูตรูปเองก็ดี หรือรูปที่ปรากฏทางตา เสียงที่ปรากฏทางหู กลิ่นที่ปรากฏทางจมูก รสที่ปรากฏทางลิ้น เหล่านี้ทั้งหมด จะไม่สามารถปรากฏเลย ถ้าขาดปสาทรูปซึ่งเป็นอินทรีย์

แต่ละบุคคล มีรูปถึงคนละ ๒๗ รูป ก็ควรที่จะได้ทราบว่า รูปใดเป็นอินทรีย์ จะต้องรู้ในความเป็นอินทรีย์ของรูปนั้น มิฉะนั้นแล้วปัญญาไม่เจริญ ไม่สามารถจะเห็นสภาพความเป็นอนัตตาของสภาพธรรมทั้งหลาย ทั้งนามธรรมและรูปธรรมได้

ถ้าพูดถึงอินทรีย์เฉย ๆ โดยไม่เจริญสติปัฏฐาน จะไม่มีความหมายเลย จะไม่เข้าถึงลักษณะสภาพความเป็นอินทรีย์ของตา หรือหู หรือจมูก หรือลิ้น หรือกาย เพราะเหตุว่า ไม่ได้พิจารณาลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ทางทวารต่าง ๆ เหล่านั้น

ทำไมโลกะไม่เป็นใหญ่

ส. ปัญหานี้น่าคิด ท่านผู้ฟังถามว่า ทำไมโลกะไม่เป็นใหญ่ ซึ่งที่จริงแล้ว เป็นสมุทัยไข่มุมคะ

ประวิทย์ ครับ

ส. ถ้าไม่มีโลกะ หรือว่าดับโลกะแล้ว สังสารวัฏย่อมไม่มี แต่อะไรใหญ่กว่าโลกะ ที่ดับโลกะได้ อะไรเป็นใหญ่จริง ๆ จึงดับโลกะได้

ประวิทย์ ปัญญา

ส. ปัญญา เพราะฉะนั้นปัญญา เป็นอินทรีย์

โลกมูลจิตเป็นอินทรีย์หรือไม่

ท่านผู้ฟังจะได้เห็นความละเอียดของพระธรรม ซึ่งจะต้องพิจารณาโดยรอบคอบจริง ๆ เวลาที่ได้ฟังธรรมแต่ละเรื่องแล้ว ก็ยังมีขณะที่จะพิจารณา และก็เกิดความคิด ความสงสัย พร้อมกันนั้นถ้าพิจารณาเหตุผล ก็อาจจะตอบได้ด้วยตัวเอง เช่น ถ้าถามต่อไปว่า เมื่อโลกะไม่เป็นอินทรีย์แล้ว โลกมูลจิตเป็นอินทรีย์หรือไม่

ต่างกันนิดเดียว คือ คำถามว่า โลกะเป็นอินทรีย์ไหม คำตอบคือ ไม่เป็น แต่ถ้าถามต่อไปว่า โลกมูลจิตเป็นอินทรีย์หรือไม่ เป็น เป็นอะไร เป็นมโนอินทรีย์

เพราะฉะนั้น เพียงแต่โลกะเพียงคำเดียว เป็นเจตสิก ไม่ใช่อินทรีย์ แต่พอเป็นโลกมูลจิต เป็นจิต เป็นมโนอินทรีย์ จึงเป็นอินทรีย์

ออกเสียงอินทรีย์ หรือออกเสียงอินทริยะ

สำหรับในเรื่องของการออกเสียงภาษาบาลีและภาษาไทย โดยเฉพาะในเรื่องของอินทริยะ ท่านผู้ฟังก็คงจะแปลกใจว่า เดียวก็เป็นอินทรีย์ เดียวก็เป็นอินทริยะ ที่เป็นอย่างนี้ ก็เป็นเพราะเหตุว่า ภาษาไทยกับภาษาบาลีปะปนกันมานานแล้ว ถ้าจะใช้ภาษาบาลีล้วน ท่านผู้ฟังบางท่านก็อาจจะรู้สึกแปลกหู หรือว่าถ้าจะใช้แต่เฉพาะภาษาไทยเท่านั้น ก็ไม่ทราบว่าการออกเสียงที่ถูกต้องในภาษาบาลีว่าควรจะเป็นอย่างไร

เพราะฉะนั้น สำหรับในรุ่นต่อไป หวังว่าการบรรยายธรรมนี้ ก็คงจะเป็นภาษาบาลีล้วนโดยถูกต้อง ให้ตรงกับพุทธศาสนาสากล ซึ่งใช้ภาษาบาลีโดยถูกต้องมากกว่าใช้ภาษาบาลีแบบไทย แต่ทั้งนี้ก็ต้องแล้วแต่ความนิยม หรือว่าแล้วแต่การวินิจฉัยของแต่ละท่านว่า สมควรจะเป็นอย่างไร เพราะว่าเรื่องภาษาเป็นเรื่องที่ไม่ตายตัว ต้องแล้วแต่ความนิยมของแต่ละสมัย

บางท่านอาจจะได้ฟังอินทริยะบ้าง อินทรีย์บ้าง ก็เป็นเรื่องของภาษาไทยกับภาษาบาลีที่ปนกัน แต่ก็ให้ทราบว่า ถ้าพูดถึงอินทริยะ ก็เป็นภาษาบาลี ซึ่งภาษาไทยใช้คำว่า อินทรีย์

จำแนกอินทริยะได้หลายนัย

ถ้าท่านผู้ฟังศึกษาเองจากพระไตรปิฎกหรืออรรถกถา ก็จะเห็นได้ว่าการจำแนกอินทริยะ หรือว่าการนับจำนวนของอินทริยะ ๒๒ นี้ ก็อาจจะนับได้หลายนัย เช่น รูปที่เป็นอินทรีย์ หรืออินทริยะมี ๘ นามที่เป็นอินทรีย์ก็มี ๘ เช่นเดียวกัน โดยนับองค์ธรรมได้แก่ ชีวิตินทริยะ ๑ มนินทริยะ ๑ เวทนินทริยะ ๑ สัทธินทริยะ ๑ วิริยินทริยะ ๑ สตินทริยะ ๑ สมาธินทริยะ ๑ ปัญญินทริยะ ๑

นับโดยย่อ ไม่จำแนกปัญญาออกเป็น ๔ และไม่จำแนกเวทนาออกเป็น ๕ ก็นับ
ชีวิตินทรีย์เป็นที่ ๑ มนินทรีย์เป็นที่ ๒ เวทนินทรีย์เป็นที่ ๓ สัทธินทรีย์เป็นที่ ๔
วิริยินทรีย์เป็นที่ ๕ สตินทรีย์เป็นที่ ๖ สมาธินทรีย์เป็นที่ ๗ ปัญฺณินทรีย์เป็นที่ ๘

นามอินทรีย์ก็มี ๘ รูปอินทรีย์ก็มี ๘ เพราะเหตุว่า การศึกษาสภาพธรรมนี้
ศึกษาเพื่อให้เข้าใจให้ถูก ส่วนการที่จะแสดงจำนวน โดยวิธีต่าง ๆ ก็แล้วแต่ว่าจะ
แสดงโดยจำนวน ๒๒ หรือว่า จะแสดงโดยจำนวนที่เป็นรูปอินทรีย์ ๘ นามอินทรีย์ ๘
ก็ได้ หรือว่า จะแสดงรูปอินทรีย์ ๗ นามอินทรีย์ ๑๔ นามและรูปอินทรีย์ ๑ ก็ได้

ถ้าเข้าใจโดยถูกต้องแล้ว ไม่ว่าผู้มีพระภาคทรงแสดงโดยอย่างไร ก็สามารถที่
จะพิจารณาและเข้าใจได้

ในคัมภีร์วิภังคปกรณ์ จำแนกอินทรีย์โดยทวาร ๖

ถ้าจะจัดอินทรีย์ตามทวาร ซึ่งท่านผู้ฟังจะเห็นความต่างกันของคัมภีร์ปฏิฐาน
และคัมภีร์วิภังค์ ซึ่งต่างก็เป็นอภิธรรมปิฎก

สำหรับในคัมภีร์วิภังค์ จัดอินทรีย์ตามทวาร ซึ่งจำแนกออก คือ

๑. จักขุอินทรีย์ ๒. โสติดินทรีย์ ๓. ฆานินทรีย์ ๔. ชิวหินทรีย์ ๕. กายินทรีย์
๖. มนินทรีย์ ๗. อิตถินทรีย์ ๘. ปุริสอินทรีย์ ๙. ชีวิตินทรีย์ ๑๐. สุขินทรีย์
๑๑. ทุกขินทรีย์ ๑๒. โสมนัสสินทรีย์ ๑๓. โทมนัสสินทรีย์ ๑๔. อุเปกขินทรีย์
๑๕. สัทธินทรีย์ ๑๖. วิริยินทรีย์ ๑๗. สตินทรีย์ ๑๘. สมาธินทรีย์ ๑๙. ปัญฺณินทรีย์
๒๐. อนัญญาตัญญูสสามีดินทรีย์ ๒๑. อัณฺณินทรีย์ ๒๒. อัณฺญาตาวินทรีย์

โดยนัยของวิภังคปกรณ์ จำแนกโดยทวาร ๖ ซึ่ง

จักขุอินทรีย์ เป็นที่ ๑

โสติดินทรีย์ เป็นที่ ๒

ฆานินทรีย์ เป็นที่ ๓

ชิวหินทรีย์ เป็นที่ ๔

กายินทรีย์ เป็นที่ ๕

มนินทรีย์ เป็นที่ ๖

โดยเหตุผลที่ว่า การที่จะรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ก็เพราะอินทรีย์ ๖ ถ้าไม่มีจักขุปสาท โสตปสาท ฆานปสาท ชิวหาปสาท กายปสาท และ จิต จะไม่มีสภาพธรรมใด ๆ ปรากฏเลย

แม้ว่าจิตจะเกิดดับที่หทยวัตถุตั้งแต่เริ่มปฏิสนธิ คือ ปฏิสนธิจิตเกิดพร้อมกับปฏิสนธิกัมมชรูป ซึ่งกลุ่มหนึ่งเป็นหทยทสกะ เป็นรูปที่เกิดของจิต ในขณะนั้นจิตเกิดขึ้นแล้ว เป็นสภาพซึ่งรู้อารมณ์ แต่ว่าเป็นการรู้อารมณ์ที่สืบต่อมาจากอารมณ์ของจิตใกล้จะจุติของชาติก่อน จึงไม่ใช่อารมณ์ที่ต้องอาศัยตา หรือหู หรือจมูก หรือลิ้น หรือกาย หรือใจ เพราะฉะนั้น ในขณะนั้น แม้มีจิตและมีรูปพร้อมทั้ง ๕ ชันด์ แต่ไม่มี การรู้อารมณ์ใด ๆ ที่ปรากฏ

ในคัมภีร์ปฏิฐาน จำแนกความเป็นปัจจัยของนามและรูปไว้ส่วนหนึ่ง

ในคัมภีร์วิภังคปกรณ์ ได้จำแนกอินทรีย์ะ ๒๒ ตามทวาร

แต่สำหรับในคัมภีร์ปฏิฐาน จำแนกการเป็นปัจจัยของรูปส่วนหนึ่ง และจำแนกการเป็นปัจจัยของนามส่วนหนึ่ง

เพราะฉะนั้น สำหรับคัมภีร์ปฏิฐาน ได้แสดงรูปเป็นปัจจัยโดย ๑. จักขุนทรีย์ ๒. โสตินทรีย์ ๓. ฆานินทรีย์ ๔. ชิวหินทรีย์ ๕. กายินทรีย์ ๖. อิตถินทรีย์ ๗. ปุริสินทรีย์ ๘. ชีวิตินทรีย์ ๙. มนินทรีย์

นี่คือ ความต่างกัน เพราะเหตุว่า ยกรูปทั้งหมดขึ้นเป็นอินทรีย์ก่อน แม้ว่า อิตถินทรีย์และปุริสินทรีย์จะไม่เป็นอินทรีย์ปัจจัย แต่เพราะเหตุว่า เป็นรูป จึงได้ยกสภาพของรูปซึ่งเป็นอินทรีย์ทั้งหมดก่อน รวม ๘ รูป ที่เป็นอินทรีย์ คือ

จักขุปสาทเป็นจักขุนทรีย์ โสตปสาทเป็นโสตินทรีย์ ฆานปสาทเป็นฆานินทรีย์ ชิวหาปสาทเป็นชิวหินทรีย์ กายปสาทเป็นกายินทรีย์ อิตถิภาวรูปเป็นอิตถินทรีย์ ปุริสภาวรูปเป็นปุริสินทรีย์ และชีวิตินทรีย์ะ ซึ่งเป็นทั้งนามและรูป

บางแห่ง ถ้าท่านผู้ฟังสังเกต จะเห็นลำดับที่ต่างกันในวิภังคปกรณ์และในคัมภีร์ปฏิฐาน แต่โดยเหตุผลให้ทราบว่า คัมภีร์ปฏิฐานแสดงโดยความเป็นปัจจัยของรูปก่อน แล้วต่อจากนั้นก็แสดงสภาพของนามธรรมที่เป็นอินทรีย์ สำหรับวิภังคปกรณ์นั้นแสดงอินทรีย์ะโดยทวาร

จะเป็นไปได้ไหมที่จะรู้อินทรีย์ โดยสติปฏิฐานไม่เกิด

ลองคิดว่า การที่จะรู้ลักษณะของอินทรีย์ที่เป็นรูปนี้ จะเป็นไปได้ไหม ถ้าสติปฏิฐานไม่เกิด ในวันหนึ่ง ๆ ก็จะได้พิจารณาถึงความสำคัญของรูปที่เป็นอินทรีย์ ซึ่งไม่ว่าท่านจะศึกษาโดยวิชาการใด ๆ ก็ตาม ลองพิจารณาดูโดยถ่องแท้ว่า พระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงนั้นถูกต้องตามความเป็นจริงหรือไม่ที่ว่า ที่ร่างกายทั้งหมดนี้ ตั้งแต่ศีรษะตลอดเท้า รูปใดบ้างที่เป็นอินทรีย์ จะมีเกินกว่าจักขุปสาท โสตปสาท มานปสาท ชิวหาปสาท กายปสาทได้ไหม สำหรับรูปซึ่งเป็นอินทรีย์

ท่านผู้ฟัง ซึ่งศึกษาวิชาการอื่น จะคิดว่ามีรูปอื่นซึ่งมีความสำคัญหรือว่าเป็นใหญ่บ้างไหม นอกจากตา หู จมูก ลิ้น กาย และชีวิตินทรีย์รูป

ไม่ทราบท่านผู้ฟังจะมีความเห็นอย่างไร จะมีรูปอื่น ซึ่งท่านยังมีความคิด มีความเข้าใจว่า เป็นรูปที่เป็นใหญ่หรือว่าสำคัญอีกไหม

สมอง หัวใจ เลือด ปอด ตับ ทั้งหมดไม่ใช่อินทรีย์รูปเลย เพราะเหตุว่า เพียงไม่มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รูปอื่นที่คิดว่าเป็นปอดบ้าง เป็นหัวใจบ้าง เป็นม้ามบ้าง เป็นตับบ้าง เป็นส่วนต่าง ๆ ของร่างกายที่สำคัญนั้นจะมีได้ไหม

เพราะฉะนั้น การอบรมเจริญปัญญา ก็เพื่อที่จะรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า รูปใดที่เป็นอินทรีย์ รูปนั้นต้องเป็นอินทรีย์ะแน่นอน

ไม่เพิกิริยาบถ ไม่รู้ความเป็นอินทรีย์

ในการอบรมเจริญสติปัฏฐาน ท่านผู้ฟังจะเห็นได้ว่า ที่ทุกขลักษณะไม่ปรากฏ อนิจจลักษณะไม่ปรากฏ อนัตตลักษณะไม่ปรากฏ เพราะเหตุว่า อิริยาบถปิดบัง ทุกขลักษณะ สมณสัญญาปิดบังอนัตตา สันตติปิดบังอนิจจัง คือ การเกิดดับซึ่งสืบต่อกันอย่างรวดเร็ว

เพราะเหตุว่า ทุกขลักษณะก็ดี อนิจจลักษณะก็ดี อนัตตลักษณะก็ดี นั้น เป็นไตรลักษณ์ เป็นการเกิดดับของสภาพธรรมที่ไม่เที่ยง และไม่ใช่อัตถ์ตน จึงเป็นทุกข์ เพราะฉะนั้น การที่จะเห็นทุกข์ได้ คือ ทุกขลักษณะตามความเป็นจริง ต้องเพิกิริยาบถ

ความหมายของเพิกิริยาบถ คือ อย่างไร

จะเพิกิริยาบถ อย่างไร

ก็คือ ระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏที่ละลักษณะ โดยไม่ยึดรูปร่างใด ๆ ไว้ในขณะนั้น

ทางตาที่กำลังเห็นนี้ ถ้าสติระลึกรู้ลักษณะสภาพของสิ่งที่กำลังปรากฏเท่านั้น และไม่รู้ในลักษณะของสภาพซึ่งเป็นธาตุรู้ อากาเร็วเท่านั้น ลักษณะอื่นไม่สามารถจะร่วมปรากฏในลักษณะของสิ่งที่ปรากฏทางตา หรือในสภาพที่กำลังเห็นสิ่งที่ปรากฏทางตาได้เลย

เพราะฉะนั้น ในขณะนั้นไม่มีรูปร่างทั้งหมด มีแต่เฉพาะอินทรีย์หนึ่ง คือ จักขุอินทรีย์ กำลังเป็นใหญ่ ที่เป็นปัจจัยให้จักขุวิญญาณเกิดขึ้น เห็นสิ่งที่กำลังปรากฏทางตา

ทางหู โดยนัยเดียวกัน ขณะใดที่สติระลึกรู้เสียงที่กำลังปรากฏ ต้องไม่ยึดถือรูปร่างซึ่งเคยคิดว่ามี เพราะเหตุว่ารูปนี้เกิดดับสืบต่อกันเร็วมาก แต่ละรูปจะดับไปพร้อมกันเมื่อจิตเกิดดับ ๑๗ ขณะ

เมื่อรูปเกิดพร้อมกับขณะจิตใด รูปนั้นจะมีอายุอยู่จนกระทั่งจิตเกิดดับแล้ว ๑๖ ขณะ รวมทั้งในขณะที่ยังเกิดด้วยอีก ๑ ขณะ จึงเป็น ๑๗ ขณะ รูปนั้นก็ดับไปหมด

เพราะฉะนั้น รูปร่างนั้น ไม่ได้ปรากฏร่วมด้วยในขณะที่สีกำลังปรากฏทางตา หรือเสียงกำลังปรากฏทางหู หรือกลิ่นกำลังปรากฏทางจมูก หรือรสกำลังปรากฏทางลิ้น หรือเย็น ร้อน อ่อนแข็ง ตึงไหวกำลังปรากฏที่กาย เพราะฉะนั้น ต้องเพิกอิริยาบถ จึงจะเห็นสภาพธรรมที่เป็นอินทรีย์แต่ละอินทรีย์ตามปกติ ตามความเป็นจริงได้

แต่ถ้าตราบไธยังมีความรู้สึกเหมือนกับเป็นรูปร่างของตัวเราอยู่ เมื่อนั้นจะไม่สามารถที่จะประจักษ์ในความเป็นอินทรีย์ของตา หรือหู หรือจมูก หรือลิ้น หรือกายได้

ไม่เพิกอิริยาบถ อินทรีย์จะปรากฏแก่สติได้อย่างไร

ทรงเกียรติ ที่อาจารย์บอกให้เพิกอิริยาบถ ขณะที่เพิกอิริยาบถก็คือว่า ให้มีสติระลึกรู้อารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ขณะนั้นไม่ได้พูดถึงอิริยาบถนี้ครับ ในเมื่อไม่ได้พูดถึงอิริยาบถ แล้วก็จะว่าเพิกอิริยาบถได้อย่างไรครับ

สุ. ตามปกติ ทุกท่านยึดถือรูปใดว่าเป็นตัวตน

ทรงเกียรติ ก็ทั้งหมดละครับ ดิน น้ำ ไฟ ลม

สุ. ท่านผู้ฟังกล่าวว่าทั้งหมด ถูกไหมคะ

ทรงเกียรติ ใช่ครับ

สุ. ยึดถือรูปทั้งหมด ตั้งแต่ศีรษะตลอดเท้า เพราะฉะนั้น จึงไม่สามารถจะมีอินทรีย์หนึ่งอินทรีย์ใดปรากฏ เพราะเหตุว่ายึดถือรูปซึ่งรวมกันเป็นกลุ่มก้อน ยังไม่ได้เพิกอิริยาบถออก แต่เวลาที่สติระลึกลักษณะของรูป เช่น ที่กาย ที่เย็นจะปรากฏได้ ก็ต้องมีกายปสาทที่รับกระทบกับโณภูมิจึงจะเพิกอิริยาบถที่เย็นในขณะนั้น โณภูมิจึงจะเพิกอิริยาบถที่เย็นตรงนั้น ส่วนนั้น เฉพาะที่นั้นจึงปรากฏ

เพิกอิริยาบถ คือ ไม่ยึดถือ หรือไม่เข้าใจว่า มีตัวตน ซึ่งเป็นรูปร่างทั้งหมดของเราอยู่ในขณะนั้น เพราะเหตุว่า เมื่อไม่ปรากฏ แล้วก็ยังยึดถือว่าเป็นรูปร่างของเราอยู่ อย่างนี้ จะเป็นความเห็นถูกหรือความเห็นผิด ในเมื่อรูปร่างในขณะนั้นไม่ปรากฏเลย

ท่านผู้ฟังลองพิจารณาลักษณะของเย็นหรือร้อน อ่อนหรือแข็งซึ่งกำลังปรากฏตรงส่วนหนึ่งส่วนใดในขณะนี้ ถ้าสติระลึกตรงนั้น จะมีรูปร่างทั้งหมดปรากฏได้ไหม ยังมีอริยาบถอยู่ได้ไหม ในขณะนั้น

ทรงเกียรติ ขณะนั้นไม่ได้ครับ

สุ. เมื่อมีไม่ได้ จึงชื่อว่าขณะนั้นที่สติระลึกที่ลักษณะของรูปหนึ่ง รูปใดที่ปรากฏ เป็นการเพิกอริยาบถ

สติระลึกรูปที่ปรากฏทางทวารใดทวารหนึ่งเป็นการเพิกอริยาบถ

ทรงเกียรติ แล้วอริยาบถทั้งหมดมี ๔ ขณะที่มีสติระลึกรูปที่เย็น ขณะนั้นเพิกแล้วทั้ง ๔ หรือว่าเพิกอริยาบถหนึ่งอริยาบถใด

สุ. ขณะนั้นยึดถืออริยาบถใดว่าเป็นเรา

ทรงเกียรติ ก็ถ้ามีสติรู้ที่อารมณ์ ก็ไม่มีอริยาบถหนึ่งว่าเป็นเรา

สุ. ก่อนที่สติจะระลึก ยึดถืออริยาบถใดว่าเป็นเรา

ทรงเกียรติ ก็ขณะที่นั้นก็ยึดว่ากำลังนั่ง

สุ. เพราะฉะนั้น ขณะที่นั่ง ยึดถือรูปที่นั่งว่าเป็นเรา เวลาเพิกอริยาบถ คือ ระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมหนึ่งสภาพธรรมใดที่ปรากฏทางทวารหนึ่งทวารใด จึงจะเพิกอริยาบถได้

เช่น ในขณะที่กำลังเห็นทางตา สีสันวรรณะเท่านั้นที่ปรากฏ ถ้ามีความเห็นถูกก็คือ รู้ในสภาพที่เป็นจักขุนทรีย์ ซึ่งเป็นปัจจัยให้มีสภาพเห็นสิ่งที่กำลังปรากฏทางตา ซึ่งไม่ใช่อริยาบถ ทางหูก็โดยนัยเดียวกัน ทางจมูก ทางลิ้น แม้ทางกาย ลักษณะที่แข็งปรากฏตรงไหน สติระลึกรู้ลักษณะสภาพของแข็งซึ่งยังไม่ดับ จึงได้ปรากฏในขณะนั้น

ในขณะที่แข็งกำลังปรากฏ สติระลึก ความเยื่อใยในรูปร่าง ในอริยาบถต้องไม่มี จึงจะชื่อว่า เพิกอริยาบถ

ทรงเกียรติ ถ้าอาจารย์พูดอย่างนี้ หมายความว่า ในขณะที่เรากำลังนั่ง
ปกติถ้าไม่มีสติปัฏฐานเกิดขึ้น ก็ยึดว่าเรากำลังนั่ง

ส. ถูกไหมคะ เคยเป็นอย่างนั้นไหม

ทรงเกียรติ เป็นอย่างนั้นทุกทีครับ ในเมื่อมีสติระลึกที่อารมณ์ใดอารมณ์
หนึ่งที่กำลังปรากฏ ในขณะนั้นก็ได้ยึดว่าเรากำลังนั่ง ก็ชื่อว่าเพิกอิริยาบถนั่ง

ส. ถูกต้องค่ะ

รู้จักอินทรีย์ตามความเป็นจริง ไม่อาลัยรูปร่างอิริยาบถใดๆ ที่ยึดถือ

การที่จะรู้จักอินทรีย์ตามความเป็นจริง คือ ขณะใดที่รูปใดปรากฏทางทวารใด
สติระลึกถึงลักษณะของรูปนั้น ที่กำลังปรากฏในขณะนั้น แล้วไม่อาลัยเยื่อใยในรูปร่าง
ในอิริยาบถ ซึ่งเคยยึดถือว่าเป็นเรา ต้องไม่มีรวมอยู่ในที่นั้น จึงจะชื่อว่าเพิกอิริยาบถ

มิฉะนั้นคำว่าเพิกอิริยาบถ จะไม่มีความหมายอะไรเลย ถ้ายังคงมีรูปร่างนั้นอยู่
ถ้ายังคงมีอิริยาบถนั้นอยู่ คำว่า เพิกอิริยาบถ ก็ไม่มีความหมาย แต่ที่ระลึกถึงลักษณะของ
สภาพธรรมแต่ละทางแต่ละอินทรีย์ได้ตามความเป็นจริง ก็เพราะเพิกอิริยาบถ จึงจะรู้
ลักษณะสภาพธรรมที่เป็นอนัตตา ไม่เที่ยง และ เป็นทุกข์ เพราะเกิดดับ

เพิกทีเดียวในอิริยาบถทั้ง ๔ หรือเพิกทีละอิริยาบถ

ทรงเกียรติ อันนี้เข้าใจครับ แต่ว่าอิริยาบถมี ๔ ก็อยากจะถามอาจารย์ว่า
เพิกทีเดียวได้อิริยาบถทั้ง ๔ หรือว่าเพิกทีละอิริยาบถ

ส. ขณะนี้ กำลังอยู่ในอิริยาบถไหน

ทรงเกียรติ เวลานี้นั่งอยู่ครับ

ส. ค่ะ ยึดอิริยาบถไหนว่าเป็นตัวตน

ทรงเกียรติ ก็ยึดยืนนะครับว่าเป็นตัวตน

ส. ถ้าสติเกิดขึ้นนี้ ไม่มีอาลัยเยื่อใยในอริยาบถอื่น เพราะเหตุว่า อริยาบถอื่นไม่ได้ปรากฏทางหนึ่งทางใด เพราะฉะนั้น ก็แล้วแต่ว่าขณะนั้นสติจะระลึกรู้ในอริยาบถไหน ก็ต้องเพิกความยึดถืออริยาบถนั้นในขณะนั้น ไม่ใช่เป็นอริยาบถอื่น แต่ในอริยาบถซึ่งสติกำลังระลึกรู้ จึงจะรู้ว่าในขณะนั้นไม่มีอริยาบถ เพราะเหตุว่าต้องเพิกอริยาบถ ลักษณะของอินทรีย์จึงจะปรากฏได้

การอบรมเจริญอินทรีย์ ที่จะละการยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคลได้ ก็เพราะเหตุว่า สามารถจะประจักษ์ชัดในลักษณะของแต่ละอินทรีย์ ซึ่งแยกขาดจากกัน เพราะเหตุว่า อินทรีย์แต่ละอินทรีย์ไม่ใช่ว่าต่อเนื่องสืบต่อเป็นอันเดียว เช่น เราเห็น เราได้ยิน เราได้กลิ่น เราลิ้มรส เรารู้สิ่งที่กำลังกระทบสัมผัส หรือ เราคิดนึก เพราะฉะนั้น จึงจะต้องระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏแต่ละลักษณะ แล้วค่อย ๆ แยกลักษณะของอินทรีย์แต่ละอินทรีย์นี้ขาดออกจากกันเป็นแต่ละอินทรีย์

ทุกข์มีมาก แต่ไม่รู้ว่าเป็นทุกข์ เพราะไม่ประจักษ์ในทุกขลักษณะ

ทรงเกียรติ ที่นี้ก็ยังสงสัยต่อไปว่า อริยาบถนี้ปิดบังทุกข์ ก็เวลานี้ผมยืนอยู่ที่นี่ มีอะไรเป็นทุกข์ ผมนี้กำลังยืนอยู่ ไม่มีทุกข์เลยนี่ครับ ผมนี้สบายมาก

ส. ทุกข์มีมาก แต่ไม่รู้เลย เพราะเหตุว่า ทุกข์ในที่นี้หมายถึงสภาพธรรมที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย แล้วดับทันที ไม่มีอายุยืนยาวพอที่จะยึดถือว่า เป็นเรา หรือว่าเป็นสุข

ทุกท่านจะรู้สึกว่าเป็นสุข ก็ต่อเมื่อสภาพธรรมนั้นยังคงอยู่ พอที่จะให้เป็นที่ตั้งของความทุกข์ได้ ถ้ารู้ว่าสิ่งนั้นไม่ยั่งยืนเลย แม้แต่ความสุข ก็ปรากฏเกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยนิดเดียว เล็กน้อยที่สุด และก็ไม่ใช่ของใคร เพราะเหตุว่าไม่มีใครสามารถที่จะให้ความสุขนั้นเที่ยงอยู่ได้นาน ๆ แม้ความสุขนั้นก็เกิดขึ้น แล้วก็ดับไปทันที นี่ถึงจะประจักษ์ลักษณะที่เป็นทุกข์ แม้ของความสุขที่รู้สึกที่เป็นสุขได้

ที่กล่าวว่ายังไม่เป็นทุกข์เลย ก็เพราะเหตุว่ ยังไม่ได้ประจักษ์ในทุกขลักษณะ เพราะฉะนั้นปัญญาจะต้องอบรม และก็ประจักษ์ในลักษณะที่เป็นทุกขลักษณะ จึงจะรู้ว่าไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคลได้

สภาพธรรมนั้นไม่ว่าจะเป็นนามธรรมหรือรูปธรรมชนิดหนึ่งชนิดใด ซึ่งปรากฏทางหนึ่งทางใด ก็เพียงเกิดขึ้น แล้วก็ดับไปทันทีอย่างรวดเร็ว นั่นคือ ทุกขลักษณะ

อบรมปัญญาเพื่อประจักษ์แจ้งความจริงนี้

ทุกขเวทนา ก็เป็นทุกขลักษณะ สุขเวทนา ก็เป็นทุกขลักษณะ สิ่งที่ปรากฏทางตา ก็เป็นทุกขลักษณะ เห็นที่กำลังเห็นสิ่งที่ปรากฏทางตา ก็เป็นทุกขลักษณะ ได้ยินในขณะนี้ ก็เป็นทุกขลักษณะ เสียงที่ปรากฏ ก็เป็นทุกขลักษณะ เป็นสภาพธรรมซึ่งเกิดขึ้น แล้วก็ดับไป

เพราะฉะนั้น การอบรมเจริญปัญญาเพื่อประจักษ์แจ้งความจริงนี้ ไม่ใช่เพื่ออย่างอื่นเลย การที่จะประจักษ์ช้าหรือเร็ว นั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง แต่ต้องเห็นถูกต้องตามความเป็นจริง มิฉะนั้นแล้วจะไม่สามารถดับการยึดถือว่เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตนได้

สติปัฏฐานระลึกสภาพธรรมแต่ละทวารตามความเป็นจริง

สำหรับอินทรีย์ ๕ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ซึ่งไม่ใช่มีแต่เฉพาะการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรส ทางรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส แต่ยังต้องมีอินทรีย์ที่ ๖ คือ มนินทรีย์ด้วย

เพราะฉะนั้น ในขณะที่เห็นนี้ ทางตา จิตเกิดขึ้น อาศัยตาเห็น จิตที่เห็นและจิตอื่น ๆ ที่เกิดโดยอาศัยทวารตา ดับไปแล้ว ภาวจิตเกิดคั่น มโนทวารวิถีจิตเกิดขึ้น รู้อารมณ์ที่วิถีจิตทางตาเพິงรู้และดับไป ซ้ำอีก

เพราะฉะนั้น ทางใจก็รับรู้อารมณ์ต่าง ๆ ต่อจากจิตที่อาศัยทางตาเกิดขึ้นเห็น จิตที่อาศัยทางหูเกิดขึ้นได้ยิน จิตที่อาศัยจมูกเกิดขึ้นได้กลิ่น จิตที่อาศัยลิ้นเกิดขึ้นลิ้มรส จิตที่อาศัยกายรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส นอกจากนั้น ทางใจก็ยังรู้เรื่องราวของอารมณ์ต่าง ๆ ที่กำลังปรากฏ เพราะฉะนั้น สติปัฏฐานสามารถที่จะระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมแต่ละทวารตามความเป็นจริง

ถ้าไม่ระลึกทางตาในขณะนี้ อาจจะไม่ระลึกทางใจก็ได้ หรือ ไม่ระลึกทางหูที่เสียง กำลังปรากฏ หรือว่าจิตกำลังรู้เสียง แต่ว่าระลึกทางใจในขณะที่นึกถึงคำ หรือ ความหมายของเสียงที่ได้ยินก็ได้ หรือแม้แต่ในขณะที่คิดนึกเรื่องราวต่าง ๆ จิตก็สามารถที่จะมีสติเกิดร่วมด้วย ระลึกถึงลักษณะของสภาพที่กำลังคิดนึกเรื่องราวต่าง ๆ ว่า แท้ที่จริงแล้วสภาพธรรมที่กำลังปรากฏทุกขณะนั้น อายุสั้นมาก เล็กน้อยมาก ถ้าสติเกิดระลึกขึ้นได้จริง ๆ

เช่น ในขณะที่กำลังเห็นในขณะนี้ ได้ยิน ต้องมีด้วยแน่ ๆ เพราะฉะนั้น ก็เห็น ความรวดเร็วของการที่จิตเกิดขึ้นทางตาเห็น ดับไป ภาวังคจิตเกิดคั่น มโนทวารวิถีจิต เกิดต่อ ภาวังคจิตเกิดคั่น และจิตได้ยินเกิดขึ้น ได้ยินเสียง ดับไป ภาวังคจิตเกิดคั่น แล้วจิตก็เห็นอีกทางตา

ในขณะที่ดูเหมือนว่า เห็นไม่ได้ดับไปเลย ก็แสดงให้เห็นการเกิดดับที่ละเอียด อย่างรวดเร็วของจิต จากทวารหนึ่งไปสู่อีกทวารหนึ่ง โดยที่มีภาวังคคั่น ทุก ๆ วาระของ ทวาริกจิต

เพราะฉะนั้น สติจึงสามารถที่จะเกิดเมื่อไรก็ได้ ระลึกถึงลักษณะของสภาพที่กำลังปรากฏ ไม่ว่าจะเป็นทางตาที่กำลังเห็น หรือทางกายที่กำลังกระทบสัมผัส ทางใจที่กำลังคิดนึก ทางหูที่กำลังได้ยินเสียง เป็นปกติในชีวิตประจำวัน เพียงแต่ให้ทราบว่า สภาพธรรมแต่ละอย่างที่ปรากฏนี้ เล็กน้อยจริง ๆ อายุสั้นมาก ปรากฏเพียง เล็กน้อยแล้วก็ดับไป จึงไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

สำหรับการอบรมเจริญปัญญา ถ้าไม่ระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏ โดยอาศัยอินทรีย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจแล้ว ก็ย่อมไม่สามารถที่จะรู้ความจริงของสภาพธรรมที่ปรากฏในชีวิตประจำวันตามปกติได้

มหาเวทลสูตร

ข้อความในมัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ มหาเวทลสูตร

ณ พระวิหารเชตวัน ครั้นนั้นเป็นเวลาเย็น ท่านพระมหาโกฏิฐิกะได้ไปหาท่านพระสารีบุตรและสนทนาธรรมกัน ซึ่งข้อความในมหาเวทลสูตรมีว่า

ท่านพระมหาโกฏิฐิกะได้ถามท่านพระสารีบุตรว่า

ดูกร ท่านผู้มีอายุ อินทรีย์ ๕ ประการนี้ คือ จักขุนทรีย์ ๑ โสตินทรีย์ ๑ ฆานินทรีย์ ๑ ชิวหินทรีย์ ๑ กายินทรีย์ ๑ มีวิสัยต่างกัน มีโคจรต่างกัน ไม่รับรู้วิสัยอันเป็นโคจรของกันและกัน เมื่ออินทรีย์ ๕ ประการนี้ มีวิสัยต่างกัน มีโคจรต่างกัน และธรรมอะไรรับรู้วิสัยอันเป็นโคจรแห่งอินทรีย์เหล่านั้น

จะเห็นได้ว่า ไม่ว่าท่านผู้ฟังจะศึกษาข้อความตอนใดในพระไตรปิฎกนี้ จะไม่พ้นจากสภาพนามธรรมและรูปธรรมที่ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ไม่ว่าในสมัยไหนทั้งสิ้น ในอดีตกาลล่วงเลยมาแล้ว ไม่ว่าจะเป็นกัฏฐกัปปิ หรือว่าในขณะนี้ หรือต่อไปในอนาคตกาล ก็จะมีเรื่องตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งเป็นทางให้อารมณ์ต่าง ๆ ปรากฏ

เพราะฉะนั้น ผู้ที่ต้องการที่จะรู้สัจธรรม คือ ความจริงของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็จะต้องสอบถาม และกัสนทนาธรรมกัน ในเรื่องของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้นเอง

แม้ท่านพระมหาโกฏิฐิกะก็ได้ถามท่านพระสารีบุตรว่า

ดูกร ท่านผู้มีอายุ อินทรีย์ ๕ ประการนี้ คือ จักขุนทรีย์ ๑ โสตินทรีย์ ๑ ฆานินทรีย์ ๑ ชิวหินทรีย์ ๑ กายินทรีย์ ๑ มีวิสัยต่างกัน มีโคจรต่างกัน

หมายความว่า มีอารมณ์ต่างกัน บางครั้งจะใช้คำว่า วิสยะ หรือวิสัย บางครั้งก็ใช้คำว่า โคจระ หรือโคจร หมายความว่าถึง อารมณ์ของจักขุนทรีย์ อารมณ์ของโสตินทรีย์ เป็นต้น มีโคจรต่างกัน มีอารมณ์ต่างกัน ไม่รับรู้วิสัยอันเป็นโคจรของกันและกัน

คือ ตาไม่มีทางที่จะได้ยิน หูก็ไม่มีทางที่จะเห็น จมูกก็ไม่มีทางที่จะรับกระทบ
โณภูมัพพะ เพราะว่าสิ่งเดียวซึ่งจะกระทบกับจักขุปสาท เป็นวิสัยของจักขุปสาท เป็น
โคจรของจักขุปสาทได้ คือ สีสันวรรณะต่าง ๆ ที่กำลังปรากฏทางตา เพราะฉะนั้น
อินทรีย์ทั้ง ๕ นี้ จึงมีโคจรต่างกัน ไม่รับรู้วิสัยอันเป็นโคจรของกันและกัน

คำถามต่อไปมีว่า

เมื่ออินทรีย์ ๕ ประการนี้ มีวิสัยต่างกัน มีโคจรต่างกัน ธรรมอะไรรับรู้วิสัยอัน
เป็นโคจรแห่งอินทรีย์เหล่านั้น

ก็เป็นปกติธรรมดาในชีวิตประจำวัน ที่จะรู้สภาพธรรมตามความเป็นจริงว่า ที่
สงสัยกันนักหนาว่า เวลาเจริญสติปัฏฐานแล้วทางใจรู้อารมณ์อะไร ก็ไม่พ้นจาก
อารมณ์ที่รู้ต่อจากทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกายนั่นเอง

ทางใจรู้และคิดได้ทุกอย่างจากสิ่งที่ปรากฏทางตา หู จมูก ลิ้น กาย

ธรรมเป็นเรื่องที่พิสูจน์ได้ พิสูจน์และตรวจสอบได้ เพราะฉะนั้น ในวันหนึ่ง ๆ
ลองคิดพิจารณาว่า ใจนี้รู้อะไรบ้าง คิดอะไรบ้าง ย่อมไม่พ้นจากรู้และคิดถึงเรื่องของ
อารมณ์ที่เห็นทางตา ได้ยินทางหู ได้ยินเสียง แต่ว่าคิดได้ทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง
ของประเทศหนึ่งประเทศใด ส่วนหนึ่งส่วนใดของโลก บุคคลหนึ่งบุคคลใด หรือกลุ่ม
หนึ่งกลุ่มใด ก็ยังคิดได้

แสดงให้เห็นว่า แม้ว่าทางหูนี้จะได้ยินแต่เสียง แต่ทางใจก็สามารถที่จะคิดเรื่อง
ต่าง ๆ ที่ได้ยินทางหู มากมายหลายเรื่อง

เพราะฉะนั้น สำหรับอินทรีย์ ๖ นี้ ก็เป็นสิ่งที่ต้องรู้แจ้ง มิฉะนั้นแล้วก็ไม่
สามารถที่จะดับกิเลสได้

ปัจจัยที่ ๑๗ – ฌานปัจจัย

เมื่อได้กล่าวถึงเรื่องของปัจจัยต่าง ๆ มาตลอด จนกระทั่งถึงอินทริยปัจจัย ซึ่งเป็นปัจจัยที่ ๑๖ ก็ได้กล่าวถึงเรื่องของจิต เพราะเหตุว่า ถ้าไม่กล่าวถึงเรื่องของจิต ก็ไม่สามารถที่จะเข้าใจเรื่องของปัจจัยต่อไป คือ ฌานปัจจัย ปัจจัยที่ ๑๗ และมัคคปัจจัย ปัจจัยที่ ๑๘ ได้

สำหรับสภาพธรรมที่เป็นฌานปัจจัย โดยองค์ธรรมแล้ว ได้แก่ วิตกเจตสิก ๑ วิจารณ์เจตสิก ๑ ปิติเจตสิก ๑ โสมนัสเวทนา ๑ โทมนัสเวทนา ๑ อุเบกขาเวทนา ๑ เอกัคคตาเจตสิก ๑

ถ้ากล่าวโดยองค์ธรรม ได้แก่ เจตสิก ๕ แต่ถ้าแยกประเภทแล้ว เป็น ๗ ที่เป็น ฌานปัจจัย

ฌานปัจจัย ได้แก่ วิตกเจตสิกเป็นสำคัญ

สำหรับเจตสิกซึ่งเป็นฌานปัจจัย ได้แก่ วิตกเจตสิกเป็นสำคัญ

เรื่องของสภาพธรรมเป็นเรื่องที่ยากแก่การที่จะประจักษ์แจ้ง หรือว่าเข้าใจโดยละเอียด แต่เป็นเรื่องซึ่งสามารถที่จะฟัง พิจารณาในเหตุผล และก็พยายามที่จะเข้าใจในสภาพธรรม ซึ่งเป็นที่อาศัยของผลที่เกิดขึ้น เพราะเหตุว่าเรื่องของปัจจัย หมายถึง สภาพธรรมซึ่งเป็นที่อาศัยของผลที่เกิดขึ้น ถ้าไม่มีสภาพธรรมนี้ ผลที่จะอาศัยเกิดก็ไม่มีที่อาศัยเกิด แต่เพราะเหตุว่ามีปัจจัย ซึ่งเป็นสภาพธรรมเป็นที่อาศัยของผล ผลนั้นจึงเกิดขึ้น

เพราะฉะนั้น จิตใดซึ่งมีวิตกเจตสิกเกิดร่วมด้วย จิตนั้นก็มีกำลังเพิ่มจากการที่จะมีเพียงเจตสิก ๗ ดวงเกิด ด้วยเหตุนี้อุเบกขาสันติริณะ เมื่อประกอบด้วยวิตกเจตสิก จึงสามารถทำกิจปฏิสนธิได้ เพราะเหตุว่า อกุศลวิบากมีเพียง ๗ ดวงเท่านั้น และก็เพิ่มกำลังขึ้น ตามกิจหน้าที่ของจิตนั้น ๆ ด้วย

ฉาน หมายถึงเจตสิกที่เป็นฉานปัจจัยที่ตริก จรด เฟง เผาอารมณ

เพราะฉะนั้น เมื่อได้ยินคำว่า “ฉาน” ก็ไม่ควรที่จะเข้าใจว่า หมายถึงแต่เฉพาะ รูปาวจรจิต และอรุปาวจรจิต แต่ต้องหมายถึงเจตสิกซึ่งเป็นฉานปัจจัยที่ตริก จรด เฟง เผาอารมณ ลักษณะของวิตกเจตสิก ใครจะรู้ได้ เวลานี้กำลังเกิดอยู่

เมื่อจักขุวิญญาณซึ่งประกอบด้วยเจตสิก ๗ ดวง ดับไปแล้ว สัมปฏิจฉนจิต เกิดต่อ สันตிரณจิตเกิดต่อ มีวิตกเจตสิกเกิดกับสัมปฏิจฉนจิต สันตிரณจิต แต่ ลักษณะของวิตกเจตสิกไม่ได้ปรากฏเลย แต่เพราะเหตุว่าเป็นสภาพที่จรดในอารมณ เพราะฉะนั้นจึงมีกำลังที่จะเป็นปัจจัย

ในขณะที่ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้น ถ้าเป็นอุเบกขาสันตிரณอกุศลวิบาก ขณะนั้นก็ ประกอบด้วยวิตกเจตสิก ซึ่งจรดในอารมณที่ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้นในขณะนั้น

ฉานปัจจัย ได้แก่ สภาพธรรมที่เป็นองค์ฉาน ๗

สำหรับฉานปัจจัย ได้แก่ สภาพธรรมที่เป็นองค์ฉาน ๗ ได้แก่ วิตกเจตสิก ๑ วิจารณ์เจตสิก ๑ ปีติเจตสิก ๑ โสมนัสเวทนา ๑ โทมนัสเวทนา ๑ อุเบกขาเวทนา ๑ และเอกัคคตาเจตสิก ๑

เพราะฉะนั้น เวลาที่ต้องการอบรมเจริญความสงบ จะขาดสภาพธรรมที่เป็น องค์ฉานเหล่านี้ไม่ได้เลย คือ จะต้องมียก วิจารณ์ ปีติ และเมื่อเป็นการเจริญความ สงบ เวทณาก็ต้องประกอบด้วยโสมนัสเวทนา สำหรับฉานที่ ๑ จนถึงฉานที่ ๔ โดย จตุตถนัย และสำหรับปัญจกนัย คือ ฉานที่ ๕ ก็เป็นอุเบกขาเวทนา และต้อง ประกอบด้วยเอกัคคตาเจตสิก เพราะเหตุว่าสภาพธรรม ๕ นี้ เป็นปฏิพัทธ์กับนิรวณ ธรรม ๕

วิตกเจตสิกเกิดขึ้นในขณะใด เป็นฉานปัจจัยในขณะนั้น

ถึงแม้จะไม่ได้เจริญฉาน วิตกเจตสิกเกิดขึ้นขณะใด ก็เป็นฉานปัจจัยในขณะนั้น เพราะฉะนั้น ปฏิสนธิจิตในอบายภูมิจึง อุกเขยสะสันติริณอกุศลวิบากมีฉานปัจจัย เพราะเหตุว่า วิตกเจตสิกเป็นฉานปัจจัยแก่ปฏิสนธิจิตและกัมมชรูปที่เกิดพร้อมกันในขณะนั้น ในขณะที่ปฏิสนธิต้องมีฉานปัจจัย เพราะเหตุว่าทำกิจปฏิสนธิ

ฉานปัจจัย ได้แก่ สภาพธรรมที่เฝ้าปฏิบัติกรรม

ฉานปัจจัยที่ได้กล่าวถึงในคราวก่อนว่า สภาพธรรมที่เป็นฉาน คือ สภาพธรรมที่เพ่งอารมณ์ หรือเฝ้าปฏิบัติกรรม มี ๗ คือ วิตกเจตสิก ๑ วิจาร์เจตสิก ๑ ปีติเจตสิก ๑ โสมนัสเวทนา ๑ โทมนัสเวทนา ๑ อุกเขยสะเวทนา ๑ เอกัคคตาเจตสิก ๑ รวม ๗ นี้ เป็นฉานปัจจัย

เวทนา ก็เป็นฉานปัจจัย เพราะเหตุว่า เวลาที่เวทนาเกิดขึ้นรู้สึกอย่างไร สำคัญใหม่ โทมนัสเกิด ไม่พอใจเลย เดือดร้อน เฝ้าความสุขทั้งหมดที่มี จะมีทรัพย์สมบัติมากมายสักเท่าไรก็ตาม ไม่ช่วยให้ความรู้สึกนั้นเป็นสุขได้ ขณะที่โทมนัสเวทนาเกิด

เพราะฉะนั้น ลักษณะสภาพของโทมนัสเวทนาเป็นฉานปัจจัย ใครจะรู้หรือไม่รู้ก็ตาม เวลาที่โทมนัสเวทนาเกิดก็เป็นปัจจัยหนึ่งซึ่งเฝ้า ขณะนั้นเป็นฉาน เป็นฉานปัจจัย ทำให้จิตซึ่งเกิดร่วมด้วยมีสภาพที่โทมนัส ไม่เป็นสุข เฝ้าใหม่ เดือดร้อน

ถ้าเป็นโสมนัสเวทนา ก็ตรงกันข้าม เวลาที่โสมนัสเวทนาเกิด เฝ้าสภาพธรรมที่ตรงกันข้ามกับโสมนัสเวทนา กำลังเป็นทุกข์ พอมีข่าวที่เป็นสุข โสมนัสเวทนาเกิดขึ้น ทุกข์ที่กำลังเป็นอยู่หมดแล้ว

เพราะฉะนั้น เรื่องของเจตสิกนี้ ก็เป็นเรื่องที่เกิดกับจิต และก็เป็นเรื่องละเอียดที่จะทำให้จิตแต่ละประเภทมีกิจการงานหน้าที่ต่าง ๆ กัน แม้แต่สันติริณอกุศลวิบาก ซึ่งประกอบด้วยเจตสิกมากกว่าเพียง ๗ ดวง คือ ประกอบด้วยวิตกเจตสิก วิจาร์เจตสิกซึ่งเป็นฉานปัจจัย จึงทำให้ทำกิจปฏิสนธิได้

ปัจจัยที่ ๑๘ – มัคคปัจจัย - สัมมามรรค ๘

ถ้าเข้าใจในเรื่องของปฏิสนธิแล้ว ขอล่าวถึงมัคคปัจจัยเพียงนิดเดียว เพราะเหตุว่า เรื่องของฌานปัจจัยกับเรื่องของมัคคปัจจัยนั้นคู่กัน

ท่านผู้ฟังได้ยินคำว่า มรรค บ่อย ๆ ใช่ไหม สัมมามัคค์มีเท่าไร ๘ ตอบได้คล่อง มิจจามัคค์ ๘ เหมือนกัน สภาพธรรมที่เป็นมัคค์มี ๑๒ เมื่อกล่าวรวมทั้งสัมมามัคค์ และมิจจามัคค์ คือ สัมมามัคค์ ได้แก่ ปัญญาเจตสิก ๑ คือ สัมมาทิฏฐิ วิตกเจตสิก ๑ คือ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา ๑ สัมมากัมมันตะ ๑ สัมมาอาชีวะ ๑ วิริยเจตสิก ๑ สติเจตสิก ๑ สมาธิ ๑ เจตสิกอื่นนอกจากนี้ ไม่ใช่มัคค์ แต่จะสังเกตได้ว่า วิตกเจตสิก เป็นทั้งฌานปัจจัยและมัคคปัจจัย

สำหรับสภาพธรรมที่เป็นมัคค์หรือมัคคปัจจัย ก็คือสภาพธรรมที่นำไปสู่สุคติ ทุกคติ หรือนิพพาน ถ้าปัญญาเกิดขึ้น กุศลจิตเกิด นำไปสู่อะไร สุคติ เพราะฉะนั้น สภาพธรรมที่เป็นมัคค์ ไม่ใช่สภาพธรรมที่เป็นฌานปัจจัย แม้ว่าจะเป็นเจตสิกเดียวกัน แต่ความสามารถในการเป็นปัจจัยนั้นแยกกัน เช่น วิตกเจตสิก เป็นทั้งฌานปัจจัย และมัคคปัจจัยด้วย

แต่วิจาร์เจตสิก ที่เกิดกับวิตกเจตสิก เป็นฌานปัจจัย แต่ไม่ใช่มัคคปัจจัย

และที่เรากล่าวถึงมัคค์บ่อย ๆ ก็ควรจะรู้ด้วยว่า ทำไมเจตสิกแต่ละประเภทนั้นจึงเป็นมัคค์ เช่น ปัญญาเจตสิก เป็นมัคค์แน่นอน เป็นทางนำไปสู่สุคติ ปัญญาเจตสิก เป็นสัมมามัคค์ จะไม่นำไปสู่สุคติเลย วิตกเจตสิก เป็นสัมมาสังกัปปะ การตรึก การดำริในทางที่เป็นกุศล ก็นำไปสู่สุคติ ถ้าเกิดคิดในทางที่เป็นอกุศล ก็นำไปสู่สุคติ

ลักษณะของวิตกเจตสิกนี้เป็นสภาพที่จรดในอารมณ์ และก็เพิ่มกำลังขึ้น ถ้าเป็นทางมโนทวาร ก็เป็นการจรดหรือตรึกในอารมณ์ แล้วแต่ว่าจะเป็นกุศลหรือเป็นอกุศล ถ้าเป็นทางฝ่ายกุศล ก็เป็นสัมมาสังกัปปะ เป็นมัคค์ คือ เป็นทางที่นำไปสู่สุคติ

สัมมาวาจา คำพูดสำคัญ พูดดีเป็นกุศล ประกอบด้วยเจตนาที่เป็นกุศลขณะใด ขณะนั้นก็เป็สุคติ คือ เป็นทางที่จะนำไปสู่สุคติด้วย กุศลเองก็จัดว่าเป็นสุคติ เพราะเหตุว่า เป็นทางที่จะนำไปสู่สุคติ สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ โดยนัยเดียวกัน

รวมทั้ง สัมมาวาจาโม คือ วิริยะ และสติ สมาธิ ซึ่งเป็นมรรคมงคล ๘ ทั้งหมดเป็น สัมมามัคค์

มิจฉามัคค์ ๔ นำไปสู่ทุกคติ

ทางฝ่ายมิจฉามัคค์ ก็มีมิจฉาภิภูมิจิ ความเห็นผิด นำไปสู่ทุกคติแน่ จะไม่นำไปสู่สุคติเลย มิจฉาสังกัปปะ การดำริผิด เมื่อมีความเห็นผิด การดำริก็ต้องผิดด้วย เพราะฉะนั้น เมื่อมีความเห็นผิด มีการดำริผิด มิจฉาวายามะ ความพยายามผิดก็ต้องมี และพร้อมกันนั้น ก็ต้องมีมิจฉาสมาธิเกิดร่วมด้วย

ทางฝ่ายองค์ธรรมของมัคค์ปัจจัยมี ๑๒ คือ ปัญญาเจตสิก ๑ วิตกเจตสิก ซึ่งเป็นสัมมาสังกัปปะ ๑ สัมมาวาจา ๑ สัมมากัมมันตะ ๑ สัมมาอาชีวะ ๑ สัมมาวาจาโม คือ วิริยะ ๑ สัมมาสติ ๑ สัมมาสมาธิ ๑ ทางฝ่ายที่เป็นมิจฉามัคค์ เป็นทางที่จะนำไปสู่ทุกคติมี ๔ คือ มิจฉาภิภูมิจิ ๑ มิจฉาสังกัปปะ ๑ มิจฉาวายามะ ๑ มิจฉาสมาธิ ๑

กลัวไหม มิจฉาสมาธิ หรือว่าถ้าเป็นสมาธิ ก็อยากจะเป็น ไม่คิดว่าจะจะเป็นมิจฉาหรือสัมมา แต่อย่าลืมว่า ถ้าเป็นมิจฉาสมาธิแล้ว เป็นทางนำไปสู่ทุกคติ ไม่ใช่เป็นทางนำไปสู่สุคติ

สำหรับมัคค์ปัจจัย จะไม่เกิดกับอเหตุกจิต

เจตสิกที่เป็นองค์มัคค์มีเพียง ๑๒

สำหรับฌานปัจจัยนี้คู่กันกับมัคค์ปัจจัย

มัคค์ คือ ทาง เพราะฉะนั้นต้องทราบว่าสภาพธรรมที่เป็นทาง ได้แก่ปรมัตถธรรมอะไรบ้าง เจตสิกทั้งหมดมี ๕๒ ประเภท แต่สำหรับเจตสิกซึ่งเป็นองค์มัคค์มีเพียง ๑๒ คือ ปัญญาเจตสิก ๑ วิตกเจตสิก ๑ สัมมาวาจาเจตสิก ๑ สัมมากัมมันตเจตสิก ๑ สัมมาอาชีวะเจตสิก ๑ วิริยเจตสิก ๑ สติเจตสิก ๑ สมาธิ หรือเอกัคคตาเจตสิก ๑ ที่เป็นสัมมา เป็นฝ่ายกุศลมี ๘ ตามที่ท่านผู้ฟังก็ได้ยินบ่อย ๆ ว่า มัคค์มีองค์ ๘

สำหรับทางฝ่ายอกุศลมี ๔ คือ มิจฉาทิฏฐิ ๑ มิจฉาสังกัปปะ ซึ่งได้แก่วิตกเจตสิก ๑ มิจฉาวายามะ ก็ได้แก่วิริยเจตสิก ๑ และมิจฉาสมาธิ ๑

เจตนาเจตสิกไม่ใช่องค์มัคค์ จึงไม่เป็นมัคคปัจจัย

ไม่มีเจตนาเจตสิกในมัคค์เลย เจตนาเจตสิกไม่ใช่มัคค์ แต่เจตนาเจตสิกเป็นกัมมปัจจัย คือ เป็นสภาพธรรมที่ชวนชวายเป็นที่กระทำกิจให้สำเร็จ เพราะฉะนั้นเจตนาตนเอง เป็นสภาพที่กระทำ คือ เป็นตัวกระทำกิจต่าง ๆ แต่ว่าการที่เจตนาจะเกิดขึ้น กระทำกิจให้สำเร็จลงไปแต่ละครั้ง ทางกาย หรือทางวาจา หรือทางใจนั้น ต้องอาศัยมัคค์ ต้องเกิดกับมัคค์ เช่น ปัญญาเจตสิกเกิดขึ้น ก็จะมีเจตนาที่เป็นกุศลที่กระทำการกรรมต่าง ๆ โดยปัญญานั้นเองเป็นทางให้กรรมนั้นเกิดขึ้น

สำหรับคนที่ไม่มีความรู้ หรือว่าไม่ได้สะสมอบรมความสนใจในการที่จะเจริญปัญญา แม้ว่ากุศลจิตจะเกิด ก็ไม่มีทางที่จะทำให้กุศลนั้นเป็นไปในทางปัญญาได้ เพราะฉะนั้น ในขณะที่ปัญญาเกิดขึ้น จะเป็นทางให้กรรมที่เป็นกายกรรมบ้าง วจีกรรมบ้าง มโนกรรมบ้างเป็นกุศลเกิดขึ้นในทางของปัญญา เพราะเหตุว่า ปัญญาเป็นทาง แต่เจตนาเป็นผู้กระทำ ซึ่งการกระทำนั้นต้องแล้วแต่ทาง เหมือนอย่างการที่จะไปสู่ที่หนึ่งทีใด มีผู้ที่จะไป แต่ก็จะต้องมีหนทางที่จะไปด้วย ไม่ใช่ว่ามีแต่ผู้จะไป โดยไม่มีหนทางที่จะไป

เพราะฉะนั้นผู้ที่จะไปนั้น คือ กรรม แต่หนทางที่จะไปนั้น คือ มัคค์ ที่จะให้กรรมนั้นสำเร็จเป็นฝ่ายกุศล หรือว่าเป็นฝ่ายอกุศล

เจตสิกที่เป็นสัมมามัคค์มี ๘

สำหรับเจตสิกซึ่งเป็นสัมมามัคค์ มี ๘ ได้แก่ ปัญญาเจตสิก วิตกเจตสิก สัมมาวาจาเจตสิก สัมมากัมมันตเจตสิก สัมมาอาชีวะเจตสิก วิริยเจตสิก สติเจตสิก และสมาธิหรือเอกัคคตาเจตสิก ซึ่งไม่มีเจตนาเจตสิกเลยสำหรับมัคคปัจจัย

วิตกเจตสิกเป็นได้ทั้งสัมมาสังกัปปะและมิจฉาสังกัปปะ

วิตกเจตสิก เป็นได้ทั้งสัมมาสังกัปปะหรือมิจฉาสังกัปปะ เพราะเหตุว่าเป็นสภาพที่จรดในอารมณ์ หรือเป็นสภาพที่ตรึก หรือคิดอารมณ์ต่าง ๆ จะสังเกตได้ว่าถ้ากุศลจิตเกิด การดำริ การตรึก การคิด จะเป็นไปทางฝ่ายกุศล

แต่ขณะใดที่อกุศลจิตเกิดขึ้น การตรึก การคิดนั้น ตรงกันข้าม เช่น คิดเรื่องโกรธที่จะต้องโกรธ ขณะนั้นไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล แต่มีฉันท์ที่จะโกรธ ในขณะนั้น ก็ต้องเป็นมิจฉาสังกัปปะ

แต่บางเวลาอาจจะเห็นโทษของความโกรธ และเห็นว่าความโกรธไม่มีประโยชน์เลย ในวันหนึ่ง ๆ เคยเป็นอย่างนี้บ้างไหม ที่จะเห็นโทษของความโกรธ เห็นโทษของอกุศล ในขณะนั้นก็ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน แต่เป็นสัมมาสังกัปปะ คือ วิตกเจตสิก ซึ่งเป็นกุศลจิตเกิดขึ้นในขณะนั้น

เพราะฉะนั้น การคิด หรือสภาพของวิตกเจตสิกนี้ก็เป็นทางของกรรม คือ ถ้าเป็นสัมมาสังกัปปะก็เป็นทางของกุศลกรรม ถ้าเป็นมิจฉาสังกัปปะก็เป็นทางของอกุศลกรรม

สัมมาวาจาเจตสิก – ธรรมที่วิรัตวิจุจริต

สำหรับสัมมาวาจา เป็นเจตสิกซึ่งเป็นโสภณเจตสิก วิรัตวิจุจริต

ทางฝ่ายอกุศล จะมีคำว่า “มิจฉาวาจา” ก็ได้ แต่ไม่มีมิจฉาวาจาเจตสิก แสดงให้เห็นว่า ชีวิตประจำวัน อกุศลจิตที่เกิดมีทวาร หรือมีทางของอกุศลนั้น ๆ คือ บางครั้งก็เป็นกายทวาร บางครั้งก็เป็นวจีทวาร ตามกำลังของอกุศล

วันหนึ่ง ๆ ที่ทุกท่านพูดนี้ ถ้าสติปัฏฐานไม่เกิด จะรู้ได้ไหมว่า ขณะนั้นโลภะเป็นปัจจัยให้พูดอย่างนั้น ๆ หรือว่าโทสะเป็นปัจจัยให้พูดอย่างนั้น ๆ เป็นปกติเลย แต่ว่าเวลาที่เห็นว่า วาจาอย่างนั้นไม่ควรพูด พูดแล้วเป็นโทษ พูดแล้วไม่เกิดประโยชน์อะไรทั้งสิ้น ขณะที่วิรัตวิจุจริตในขณะนั้น เป็นเพราะสภาพของปรมาัตถธรรมหนึ่ง คือ สัมมาวาจาเจตสิกเกิดขึ้นวิรัตวิจุจริต

แสดงให้เห็นว่า ปกติธรรมดาไม่มีการวิวัติ จะพูดเรื่องอาหารที่อร่อย ในขณะนั้น จิตอะไร ที่ทำให้วาทาเช่นนั้นเกิดขึ้น เป็นทวารของโลภมูลจิต

ขณะใดก็ตามที่อกุศลมีกำลังขึ้น ๆ จนถึงกับจะทำให้เป็นนิวจรกรรม และก่อกิจการ วิวัติทุจจริตขึ้น ในขณะนั้นสภาพที่วิวัติทุจจริตนั้นเป็นสัมมาวาจาเจตสิก มีฉะนั้นแล้ว จะไม่มีธรรมที่จะวิวัติวิจจริต เพราะเหตุว่าเรื่องของอกุศล เป็นเรื่องซึ่งเกิดเป็นปกติ แล้ว ก็มีทวารที่จะปรากฏทางกาย ทางวาจา แต่การที่จะวิวัตินั้นต้องเป็นเพราะโสภณเจตสิกเกิดขึ้น วิวัติทุจจริตในขณะนั้น

จะเห็นได้ว่า วาจาหรือคำพูดนี้เป็นทาง ซึ่งเป็นมัคค์ ที่จะทำให้เกิดเป็นกรรมที่จะ ทำให้ไปสู่ผลต่าง ๆ และการเกิดในที่ต่าง ๆ ได้

สัมมากัมมันตะ – ธรรมที่วิวัติกายทุจจริต

สัมมากัมมันตะ ก็โดยนัยเดียวกัน เป็นโสภณเจตสิก ซึ่งเกิดขึ้นวิวัติทุจจริตทางกาย แสดงให้เห็นว่า วันหนึ่ง ๆ กายทวารของแต่ละคนเป็นไปในทางฝ่ายอกุศลมากเพียงไร

เมื่อลืมตาตื่นขึ้นมา มีการเคลื่อนไหวกาย ถ้าสติปัฏฐานไม่เกิด จะไม่ทราบเลยว่า ในขณะนั้นเป็นกายทวารของอกุศลจิต เพราะเหตุว่าโลภะเกิดเป็นประจำ ทันทที่ตื่น พลิกตัวลุกขึ้น ขณะนั้นก็เป็นกายทวารของอกุศลจิต คือ โลภมูลจิตที่มีความพอใจ มีความต้องการชวนชวนทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ถ้าอกุศลนั้นมี กำลังขึ้น ถึงขั้นที่จะกระทำทุจจริตกรรม ทุจจริตกรรมนั้นก็เกิด ถ้าสัมมากัมมันตะเจตสิกไม่เกิดขึ้นวิวัติทุจจริตกรรม

โดยเฉพาะเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ อย่างตัวอย่างที่ได้กล่าวถึงในคราวก่อน เช่น มะม่วงของเพื่อนบ้าน ดูเป็นเรื่องปกติธรรมดาเหลือเกิน ตั้งแต่เห็น แล้วก็พอใจ แต่ถ้าหลงลืมสติ โดยเฉพาะที่เป็นเด็กเล็ก ๆ ก็อาจจะเก็บมะม่วงของเพื่อนบ้าน ดูเป็นการกระทำที่เล็กน้อยในสายตาของคนอื่น แต่ที่จริงแล้ว ในขณะนั้นเป็นอกุศลจิตที่ทำให้ กายกรรมเกิดขึ้น ถือเอาสิ่งของของผู้อื่นซึ่งเจ้าของไม่ได้ให้ แม้ว่าจะโดยรู้หรือโดยไม่รู้ก็

ตามว่า ขณะนั้นเป็นอกุศลกรรม อกุศลกรรมก็ได้กระทำสำเร็จแล้ว เพราะฉะนั้น ถ้าขณะนั้นสัมมากรรมมันตเจตสิกไม่เกิดขึ้นวิริติ ก็จะมีการล่องทุจริตต่าง ๆ

ตั้งแต่เด็ก สิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ จนกระทั่งถึงโตแล้ว ถ้าไม่พิจารณาการกระทำของตนเอง ก็อาจจะไม่ทราบว่ามันตเจตสิกเกิดขึ้น วิริติทุจริตกรรมที่เคยเห็นว่าเล็ก ๆ น้อย ๆ นั้นหรือเปล่า เพราะคนที่เคยเก็บมะม่วงของเพื่อนบ้าน อาจจะเก็บตั้งแต่เด็ก จนโต เรื่อยไปตลอด ได้ไหม เพราะคิดว่า เพียงมะม่วงของเพื่อนบ้านซึ่งเข้ามาในเขตบ้าน แต่ถ้าสัมมากรรมมันตเจตสิกเกิดขึ้นวิริติ จะไม่กระทำกรรมนั้น เพราะเห็นว่าเป็น สิ่งที่ไม่ควรกระทำ ในขณะนั้นก็เป็นมัคค์ คือ เป็นทางของกุศล

เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่า สำหรับเจตสิกซึ่งเป็นมัคคปัจจัยทางฝ่ายกุศล มี ปัญญาเจตสิก ๑ วิตกเจตสิก ๑ ซึ่งเป็นสัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจาเจตสิก ๑ สัมมากรรมมันตเจตสิก ๑ สัมมาอาชีวะเจตสิก ๑ วิริยเจตสิก ๑ ซึ่งเกิดกับกุศล สติเจตสิก ๑ ซึ่งเป็นโสภณเจตสิก ต้องเกิดกับโสภณจิตเท่านั้น และ สัมมาสมาธิ ๑ ได้แก่ เอกัคคตาเจตสิกซึ่งเกิดกับกุศล นอกจากนั้นแล้วไม่ใช่มัคค์ ไม่เป็นมัคคปัจจัย

อเหตุกจิต ๑๘ ไม่ชื่อว่ามัคคปัจจัย

สำหรับมัคคปัจจัยนี้เกิดกับกุศลจิตได้ เกิดกับอกุศลจิตได้ เกิดกับวิบากจิตได้ เกิดกับกิริยาจิตได้

แต่สำหรับอเหตุกจิตทั้งหมด ๑๘ เป็นจิตซึ่งอ่อนกำลัง ไม่มีกำลัง เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย คือ กรรมในอดีตที่ได้กระทำไว้ เป็นปัจจัยทำให้วิบากจิตซึ่งเป็นอกุศลวิบาก ๗ ดวง และกุศลวิบากซึ่งเป็นเหตุกะ ๘ ดวง และกิริยาจิตที่เป็นเหตุกะเกิดขึ้นเท่านั้น ทำกิจหน้าที่ให้สำเร็จการรู้อารมณ์ทางทวารแต่ละทวารเท่านั้นเอง

เพราะฉะนั้น นอกจากในขณะปฏิสนธิแล้ว เจตสิกเหล่านี้ไม่ชื่อว่ามัคคปัจจัย เมื่อเกิดกับ อเหตุกจิต

นี่ก็เป็นเรื่องละเอียดซึ่งจะศึกษาได้ต่อไปในเหตุผล แต่สำหรับที่กล่าวถึงเรื่องของฉานปัจจัยและมัคคปัจจัยในที่นี้พอสังเขป ก็เพื่อที่จะให้เห็นว่า ในขณะปฏิสนธิ

เจตสิกที่เกิดร่วมด้วย แม้เป็นวิตกเจตสิกที่เกิดกับอุเบกขาสันติริณอกุศลวิบาก หรือ
อุเบกขาสันติริณอกุศลวิบาก ก็เป็นฉานปัจจัยและมัคคปัจจัย

ทบทวนปัจจัย – สหชาตปัจจัย

การทบทวนปัจจัย จะไม่ทบทวนตามลำดับของปัจจัยก็ได้ แต่ว่าจะทบทวนโดย
สภาพความเป็นปัจจัยของจิตและเจตสิก ๑๙ ดวง ซึ่งเกิดร่วมกันในโลภมูลจิตดวงที่ ๑
คือ โดยสหชาตปัจจัย

คำว่า สหชาต หมายความว่า สภาพธรรมที่เป็นปัจจัยต้องเกิดพร้อมกับ
ปัจจัยปบันธธรรม คือ สภาพธรรมที่ปัจจัยนั้นทำให้เกิดขึ้น

ทั้งจิตและเจตสิก ๑๙ ดวงนี้เป็นสหชาตปัจจัย คือ ผัสสเจตสิก เป็นปัจจัยแก่
จิตและเจตสิกอื่น ๆ อีก ๑๘ ดวง โดยนัยเดียวกัน สำหรับเจตสิกอื่น ๆ เช่น เวทนา
เจตสิกซึ่งเกิดกับโลภมูลจิตดวงนี้ ก็เป็นปัจจัยแก่จิตและเจตสิกอื่น ๆ อีก ๑๘ ดวง

จิตจะเกิดโดยที่ปราศจากเจตสิกไม่ได้ ทั้งจิตและเจตสิกซึ่งอาศัยกันเกิดขึ้น
ต้องเกิดขึ้นพร้อมกัน จะให้มีความเห็นผิดซึ่งเป็นสภาพของทวิฏฐิเจตสิกเกิด โดยไม่มี
โลกเจตสิกเกิดร่วมด้วยไม่ได้ เพราะเหตุว่าขณะใดที่มีความเห็นผิด หมายความว่า
ขณะนั้นมีความพอใจ มีความติด มีการยึดถือในความเห็นนั้น เพราะฉะนั้นทวิฏฐิ
เจตสิกไม่สามารถจะเกิดได้ โดยปราศจากโลกเจตสิก แต่ว่าโลกเจตสิกสามารถที่จะ
เกิดได้โดยปราศจากทวิฏฐิเจตสิก

เป็นปกติในชีวิตประจำวัน ที่จะเห็นได้ว่า ในวันหนึ่ง ๆ ก็มีโลภมูลจิตเกิดบ่อย ๆ
เป็นไปทางตาบ้าง ทางหูบ้าง ทางจมูกบ้าง ทางลิ้นบ้าง ทางกายบ้าง ทางใจบ้าง
แต่เมื่อไรเป็นโลภมูลจิตทวิฏฐิจิตตสัมปยุตต์ ขณะนั้นต้องมีความยึดมั่นในความเห็นผิด
ซึ่งไม่ตรงกับลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริง

เพราะฉะนั้น สำหรับปัจจัยที่ ๑ โดยสหชาตปัจจัย โลภมูลจิตเกิดร่วมกับเจตสิก
๑๘ ดวง ต่างก็เป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน และต้องเกิดพร้อมกัน จึงชื่อว่าโลภมูลจิตเป็น

สหชาติปัจจัยแก่เจตสิกซึ่งเกิดร่วมด้วย และเจตสิกซึ่งเกิดกับโลภมูลจิตนั้นก็ป็นสหชาติปัจจัยแก่โลภมูลจิต

ไม่มีปัญหาสำหรับสหชาติปัจจัย เพราะทราบอยู่แล้วว่า จิตกับเจตสิกต้องเกิดพร้อมกัน

ทบทวนปัจจัย – สัมปยุตตปัจจัย

ปัจจัยที่ ๒ โดยสัมปยุตตปัจจัย หมายถึงสภาพธรรมที่เป็นนามธรรม ซึ่งเป็นปัจจัยแก่สภาพธรรมที่เป็นนามธรรมด้วยกันในขณะที่เกิดร่วมกันเท่านั้น เพราะเหตุว่าเป็นสภาพธรรมที่เข้ากันได้สนิท จึงเป็นสัมปยุตตปัจจัย

ที่เข้ากันได้สนิท ก็เพราะเหตุว่าเป็นสภาพธรรมที่เกิดพร้อมกัน ๑ ดับพร้อมกัน ๑ รู้อารมณ์เดียวกัน ๑ และสำหรับในภุมิที่มีขันธ ๕ ต้องเกิดที่รูปเดียวกันด้วย ๑ แสดงให้เห็นว่า สภาพธรรมที่เข้ากันได้สนิทจริง ๆ ต้องเป็นนามธรรม

ถ้าเป็นรูปธรรมกับนามธรรม ไม่สามารถที่จะเข้ากันได้สนิท เพราะเหตุว่ารูปธรรมไม่ใช่สภาพรู้อารมณ์ นอกจากนั้น ยังต้องหมายความว่า เป็นสัมปยุตตปัจจัยนั้น ในขณะที่เกิดพร้อมกัน ไม่ใช่ในขณะที่เกิดต่างขณะกัน

จิตดวงหนึ่งเกิดขึ้น มีเจตสิกเกิดร่วมด้วยเท่าไรก็ตาม ทั้งจิตและเจตสิกนั้นเป็นสัมปยุตตปัจจัยซึ่งกันและกัน เพราะเหตุว่าเข้ากันได้สนิทในขณะที่เกิดร่วมกัน รู้อารมณ์เดียวกัน ดับพร้อมกัน และเกิดที่รูปเดียวกัน

ถ้าโลภมูลจิตดวงนี้ดับไป และก็มีจิตอื่นเกิดต่อ จะชื่อว่าสัมปยุตตปัจจัยได้ไหม

ถ้าจิตขณะนี้เกิดเป็นโลภมูลจิต และดับไป จิตขณะต่อไปก็เกิดเป็นโลภมูลจิต โลภมูลจิตขณะที่ ๑ กับโลภมูลจิตขณะที่ ๒ เป็นสัมปยุตตปัจจัยหรือไม่

โลภมูลจิตขณะที่ ๑ ก็เป็นนามธรรม โลภมูลจิตขณะที่ ๒ ก็เป็นนามธรรม แต่โลภมูลจิตขณะที่ ๑ เป็นสัมปยุตตปัจจัยกับโลภมูลจิตขณะที่ ๒ หรือไม่ ไม่เป็น

นี่คือ สิ่งที่จะต้องเข้าใจว่า ในขณะที่จิตเดียวซึ่งเกิดขึ้น ยังไม่พุดถึงขณะต่อไปเลย เพียงในขณะที่จิตเดียวที่เกิดขึ้น จิตและเจตสิกเกิดพร้อมกันเป็นสหชาติปัจจัย ต่างอาศัยกันและกันเกิดขึ้นจริง แต่ต้องเกิดพร้อมกัน และนอกจากจะเป็นสภาพซึ่งเกิดพร้อมกันแล้ว ยังเป็นสัมปยุตตปัจจัย เพราะเหตุว่าเป็นนามธรรมซึ่งเกิดพร้อมกันในขณะนั้น รู้ อารมณ์เดียวกันในขณะนั้น และถ้าเป็นในภูมิที่มีขั้น ๕ ต้องเกิดที่รูปเดียวกันในขณะนั้น และก็ต้องดับไปพร้อมกันด้วย จึงจะเป็นสัมปยุตตปัจจัย

เพราะฉะนั้นโลกมูลจิตดวงที่ ๑ ดับไป เป็นปัจจัยให้โลกมูลจิตดวงที่ ๒ เกิด แต่ไม่ใช่สัมปยุตตปัจจัย

ทบทวนปัจจัย – อัญญมัญญปัจจัย

ปัจจัยที่ ๓ โดยอัญญมัญญปัจจัย ชื่อเป็นภาษาบาลี แต่ว่าลักษณะของสภาพธรรม ไม่ต้องมีชื่ออะไรก็ได้ แต่ว่าที่ต้องใช้ชื่อ เพื่อที่จะแสดงให้เห็นลักษณะของการเป็นปัจจัยของธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้น

ถ้าโดยอัญญมัญญปัจจัย หมายความว่า สภาพธรรมที่เป็นปัจจัย และสภาพธรรมที่เป็นปัจจัยูปันธรรมต่างอาศัยซึ่งกันและกัน หมายความว่า ในขณะที่โลกมูลจิตเกิด แล้วก็มีเจตสิกเกิดร่วมด้วย โลกมูลจิตเป็นอัญญมัญญปัจจัยของเจตสิกซึ่งเกิดร่วมด้วยทั้งหมด และเจตสิกซึ่งเกิดทั้งหมดนั้นก็เป็อัญญมัญญปัจจัยแก่โลกมูลจิต

คือ โลกมูลจิตต้องอาศัยเจตสิกที่เป็นปัจจัยูปันธรรม และเจตสิกซึ่งเป็นปัจจัยูปันธรรมต้องอาศัยจิตซึ่งเป็นปัจจัย ทั้งปัจจัยและปัจจัยูปันธรรมต่างต้องอาศัยกันและกัน จึงเป็นอัญญมัญญปัจจัย

บางครั้ง หรือบางขณะ หรือว่าบางสภาพธรรม ปัจจัยทำให้ปัจจัยูปันธรรมเกิด โดยที่ปัจจัยนั้นไม่ได้อาศัยปัจจัยูปันธรรมเลย เช่น จิตเป็นปัจจัยให้จิตตชรูปเกิด

เพราะเหตุว่า รูปซึ่งเกิดจากกรรมก็มี รูปซึ่งเกิดจากจิตก็มี รูปซึ่งเกิดจากอตุกก็มี รูปซึ่งเกิดจากอาหารก็มี ถ้ากล่าวถึงจิตตชรูป หมายความว่า รูปนี้ต้องอาศัยจิตเป็น

สมุฏฐานจึงเกิดมีขึ้นได้ ถ้าไม่มีจิต จิตตชรูปจะเกิดไม่ได้เลย อย่างคนที่ตายแล้ว ไม่มีจิตตชรูปอีกเลย เพราะเหตุว่าจิตไม่เกิด

ถ้าเป็นจิตตชรูปแล้ว จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยจิตเกิดขึ้นในขณะนั้นเป็นสมุฏฐาน เป็นธรรมที่ก่อตัวให้รูปเกิดขึ้น แต่จิตตชรูปไม่ได้เป็นที่อาศัยเกิดของจิต เพราะฉะนั้น จิตตชรูปไม่ใช่อัญญมัญญปัจจัย

แต่สำหรับจิต ต้องอาศัยเจตสิกเกิด และเจตสิกต้องอาศัยจิตเกิด ต่างต้องอาศัยซึ่งกันและกัน เพราะฉะนั้น ต่างก็เป็นอัญญมัญญปัจจัยซึ่งกันและกัน

นี่ก็เป็นธรรมดาในชีวิตประจำวัน เพียงแต่ว่าทรงแสดงให้ละเอียดขึ้นว่า สภาพธรรมแต่ละอย่างซึ่งอาศัยกันเกิดขึ้น เป็นปัจจัยโดยอย่างไร เท่านั้นเอง แต่ถ้าเข้าใจแล้ว ก็เป็นการทบทวนโดยสภาพของปัจจัยนั้น ๆ ซึ่งชื่อเป็นภาษาบาลีจริง แต่ว่าสภาพธรรม ก็คือ สภาพธรรมตามปกติ แต่ว่าเป็นปัจจัย โดยปัจจัยอย่างไรบ้าง

เหมือนกับไม้ ๓ อัน ซึ่งต้องอาศัยกันจึงตั้งอยู่ได้ ถ้าเอาอันหนึ่งอันใดออกไปเสีย ก็ไม่สามารถจะตั้งอยู่ได้ ฉะนั้น อัญญมัญญปัจจัย ก็ฉนั้น

ถ้าบอกว่า จิตเป็นอัญญมัญญปัจจัย ต้องรู้เลยว่า สิ่งซึ่งเป็นปัจจัยปบันที่จิตนั้น ทำให้เกิด จิตต้องอาศัยปัจจัยปบันนั้นด้วย มิฉะนั้น จะไม่ใช่คำว่าอัญญมัญญปัจจัย หรือถ้ากล่าวว่า เจตสิกเป็นอัญญมัญญปัจจัย ก็จะต้องรู้ทันทีว่า เมื่อเป็นปัจจัย หมายความว่า เป็นสภาพธรรมที่ทำให้สภาพธรรมอื่นซึ่งเป็นปัจจัยปบันเกิดขึ้น และสภาพของปัจจัยนั้น ต้องอาศัยปัจจัยปบันด้วย จึงจะเป็นอัญญมัญญปัจจัยซึ่งกันและกัน

๓ ปัจจัยแล้ว คือ สหชาติปัจจัย ๑ สัมปยุตตปัจจัย ๒ อัญญมัญญปัจจัย ๓ ในขณะที่จิตเดียวเท่านั้น มีหลายปัจจัยที่จะทำให้สภาพธรรมนั้นเกิดขึ้นเป็นไปชั่วขณะเดียว

ทบทวนปัจจัย – นิสสยปัจจัย

ปัจจัยที่ ๔ คือ โดยนิสสยปัจจัย ได้แก่ สภาพธรรมที่เป็นปัจจัยนั้นเป็นปัจจัยแก่ปัจจัยปบันธธรรม โดยเป็นที่อาศัยของปัจจัยปบันธธรรม

คำว่า “นิสย” หมายความว่าถึงที่อาศัย เพราะฉะนั้น จิตและเจตสิกทั้ง ๒ อย่าง ต่างก็เป็นนิสสยปัจจัยแก่กันและกัน เพราะเหตุว่าต้องอาศัยกัน

ในภูมิที่มีชั้น ๕ เช่นในภูมินี้ จิตของทุกท่าน ต้องอาศัยรูปเกิดขึ้น ไม่สามารถที่จะเกิดข้านอกรูปร่างกายได้เลย เพราะฉะนั้นในขณะที่โลภมูลจิตดวงที่ ๑ ซึ่งเป็นโสมนัสสสทนต์ ภิภูลจิตสัมปยุตตัง อสังขาริกัง เกิดขึ้น ลองพิจารณาดูว่า อะไรเป็นนิสสยปัจจัย เป็นที่อาศัยเกิดของโลภมูลจิตดวงนี้

ได้กล่าวถึงแล้วทั้งหมดว่า จิตประเภทใดอาศัยรูปใดเกิด แต่ถ้ากล่าวถึงโลภมูลจิต ทุกคนมีโลภมูลจิต แต่ควรที่จะได้รู้ด้วยว่า เวลาที่โลภมูลจิตเกิด อาศัยรูปใดเป็นนิสสยปัจจัย เป็นที่เกิด เป็นที่อาศัยเกิด พอที่จะทราบได้เอง

ทางตา ในขณะที่เห็น จักขุวิญญาณเกิดที่จักขุปสาท เพราะฉะนั้น จักขุปสาทเป็นนิสสยปัจจัย ที่อาศัยเกิดของจักขุวิญญาณ

สำหรับโลภมูลจิต เวลาที่เห็น แล้วชอบนี้ โลภมูลจิตมีรูปใดเป็นนิสสยปัจจัย เป็นที่อาศัยเกิด รูปใดเป็นที่อาศัยเกิดของโลภมูลจิต

โลภมูลจิตเกิดที่ไหน ต้องเกิดในตัวใช้ใหม่

ที่เกิดมีอยู่ ๖ จักขุปสาท ๑ เป็นที่เกิดของจักขุวิญญาณ ๒ ดวง ที่กำลังเห็น โสตปสาท ๑ เป็นที่เกิดของโสตวิญญาณ ๒ ดวง ที่กำลังได้ยิน ฆานปสาท ๑ เป็นที่เกิดของฆานวิญญาณ ๒ ดวง ที่กำลังได้กลิ่น ชิวหาปสาท ๑ เป็นที่เกิดของชิวหาวิญญาณ ๒ ดวง ที่กำลังลิ้มรส กายปสาท ๑ เป็นที่เกิดของกายวิญญาณ ๒ ดวง ที่กำลังรู้กระทบสัมผัส

เวลาที่เห็นหรือได้ยิน แล้วเกิดชอบ พอใจ โลภมูลจิตนั้นเกิดที่รูปไหน ต้องมี

ผู้ถาม หมายความว่า เกิดที่อายตนะรูปไหนใช้ใหม่ครับ หมายความว่า ขณะที่เห็น ตาเห็น ก็เกิดในจักขุ...

ส. แต่โลกมูลจิต เฉพาะขณะเดียวที่เกิดขึ้น มีรูปใดเป็นนิสสยปัจจัยเป็นที่อาศัยเกิด รูปเดียว คือ รูปใดคะ

หทยวัตถุ

นี่เป็นชีวิตประจำวันจริง ๆ ที่จะเห็นได้ว่า การที่สภาพธรรมแต่ละอย่าง แต่ละประเภทจะเกิดขึ้น ถ้าสามารถจะรู้ถึงที่เกิดด้วย ก็เห็นความต่างกันว่า จริง เห็นทางตา เกิดความพอใจขึ้น แต่ว่าโลกมูลจิตไม่ได้เกิดที่จักขุปสาท แต่เกิดที่หทยวัตถุ

เพราะฉะนั้น หทยวัตถุเป็นนิสสยปัจจัยของโลกมูลจิต และโลกมูลจิตเป็นนิสสยปัจจัยของหทยวัตถุหรือไม่

ชีวิตประจำวันจริง ๆ ถ้าจะศึกษาเรื่องของปัจจัย ก็มีเรื่องที่จะต้องพิจารณา ศึกษาได้มากที่สุดทีเดียวว่า เมื่อหทยวัตถุเป็นนิสสยปัจจัยให้เกิดโลกมูลจิต แล้วโลกมูลจิตเป็นนิสสยปัจจัยให้เกิดหทยวัตถุหรือไม่ ไม่เป็น เพราะเหตุว่า หทยวัตถุเป็นที่เกิดเท่านั้นเอง ในภูมิที่มีขันธ ๕ จิตจะต้องอาศัยรูปเป็นที่เกิด

เวลาเห็น ชอบสิ่งที่ปรากฏทางตา ถ้าไม่มีจักขุปสาท ไม่พบเห็นสิ่งนั้น ย่อมไม่ชอบในสิ่งนั้น จริง แต่เวลาที่โลกมูลจิตเกิด ไม่ใช่จิตเห็นซึ่งเกิดที่จักขุปสาท เพียงแต่อาศัยจักขุปสาทเป็นทวารที่จะให้เกิดความพอใจ เพราะฉะนั้น โลกมูลจิตเกิดที่หทยวัตถุ ในขณะที่จักขุวิญญาณเกิดที่จักขุปสาท

นี่ก็แสดงให้เห็นถึงความรวดเร็ว และความเป็นปัจจัยของจิต ที่ต่างขณะกันว่า แม้แต่การที่จะอาศัยรูปเกิดขึ้น ก็อาศัยรูปที่ต่างกันด้วย

อาศัยจักขุปสาทเป็นทวาร หรือเป็นทาง แต่ว่าโลกมูลจิตเกิดที่หทยวัตถุ แต่ถ้าเป็นจักขุวิญญาณ ต้องมีจักขุปสาทเป็นนิสสยปัจจัย คือ เป็นที่อาศัยเกิด

เพราะฉะนั้น ถ้าจะทราบความหมายในภาษาบาลีเพิ่มเติมไปเรื่อย ๆ เช่น คำว่า “นิสสย” หมายความว่าถึงที่อาศัย เพราะเหตุว่าภาษาไทยเราอาจจะใช้คำว่านิสสัยสำหรับนิสสย แต่ในทางธรรมแล้ว “นิสสย” หมายความว่าถึงที่อาศัย แม้แต่ทางพระวินัยนี้ พระภิกษุที่บวช ก็จะต้องถือนิสสัยกับพระอุปัชฌาจารย์ เพราะเหตุว่า จะต้องอาศัยคำสั่งสอนของท่านที่จะอบรม จนกว่าจะพ้นสภาพของการเป็นภิกษุใหม่นั้นก็เป็นความหมายในทางธรรม

เพราะฉะนั้น ถ้าพูดถึงนิสสยปัจจัย ก็รู้ได้ว่าจักขุปสาทเป็นที่อาศัย ที่เกิดของ จักขุวิญญาณ แต่ว่าสำหรับโลกมุลจิตแล้ว เป็นนิสสยปัจจัยแก่นามธรรม คือ เจตสิก แต่ไม่เป็นนิสสยปัจจัยแก่รูปธรรม เพราะเหตุว่า จักขุปสาทเกิดเพราะกรรมเป็นปัจจัย โสตปสาท ฆานปสาท ชิวหาปสาท กายปสาท เกิดขึ้นเพราะกรรมเป็นปัจจัย แม้ หทยวัตถุก็เกิดขึ้นเพราะกรรมเป็นปัจจัย ไม่ใช่จิตตชรูป

อย่าลืมว่า การที่จะอาศัย เป็นได้ทั้งนามธรรมและรูปธรรม แต่ว่าถ้ากล่าวถึง โลกมุลจิตดวงที่ ๑ เป็นนิสสยปัจจัยหรือไม่ เป็น เป็นนิสสยปัจจัยของอะไร ของ เจตสิกซึ่งเกิดร่วมด้วย พร้อมกันนั้นเจตสิกซึ่งเกิดร่วมกับโลกมุลจิต ก็เป็นนิสสยปัจจัย ของโลกมุลจิตด้วย

นี่คือ ปฏิจจสมุปบาท โดยนัยของปัจจัยการ ที่แสดงถึงว่า เมื่ออาศัยเกิดแล้ว โดยปัจจัยอะไรด้วย

ทบทวนปัจจัย – อุปนิสสยปัจจัย

ปัจจัยที่ ๕ คือ โดยอุปนิสสยปัจจัย ได้แก่สภาพธรรมที่เป็นที่อาศัยที่มีกำลังแก่ สภาพธรรมอื่นที่เกิดขึ้น แต่เป็นสภาพที่เป็นปัจจัยโดยเป็นที่อาศัยที่มีกำลังแก่สภาพ ธรรมที่ไม่ได้เกิดพร้อมกัน

นี่เป็นความต่างกัน

อุปนิสสยปัจจัย คงจะไม่ลืมว่ามี ๓ คือ อารัมมณูปนิสสยปัจจัย ๑ อนันตรูป- นิสสยปัจจัย ๑ และปกตูปนิสสยปัจจัย ๑

โดยนัยของอารัมมณูปนิสสยปัจจัย โลกมุลจิตทวิภูตีสัมผัสเป็นที่อาศัยที่มี กำลัง โดยเป็นอารมณ์ของโลกมุลจิตขณะต่อ ๆ ไปที่จะเกิดขึ้นข้างหน้า ถ้ามีความชอบ ใจ หรือมีความพอใจในความเห็นผิดอย่างไหน มักจะคิดถึงความเห็นผิดนั้นอีก และ ก็มีความโน้มเอียงที่ต้องการ ที่พอใจ ที่ติด ที่ยึด ในความเห็นนั้นอีก นี่ก็เป็นของ ธรรมดา

เพราะฉะนั้น โลกมุขจิตทวิฏฐิตสัมปยุตต์ที่เกิดขึ้นขณะหนึ่ง เป็นที่พอใจในความเห็นผิวนั้น ถึงแม้ว่าจะดับไปแล้วก็จริง แต่ก็ยังเป็นอารมณ์ที่จะทำให้โลกมุขจิตทวิฏฐิตสัมปยุตต์เกิดต่อไปข้างหน้าได้

สำหรับอนันตรูปนิสสยปัจจัย ก็โดยนัยเดียวกันกับอนันตรปัจจัย คือ การดับไปของโลกมุขจิตดวงก่อนเป็นปัจจัย โดยเป็นทีอาศัยที่มีกำลัง ทำให้โลกมุขจิตดวงต่อไปเกิดสืบต่อในชวณวิถี และสำหรับดวงสุดท้ายที่เป็นชวณวิถี ก็เป็นปัจจัยให้ตทาลัมพะพะเกิด หรือว่า ภาวจิตเกิด ตามวิถีจิต เท่านั้นเอง

สำหรับโดยนัยของปกตูปนิสสยปัจจัย เป็นทีอาศัยที่มีกำลัง โดยปกติที่ได้กระทำคือ สะสมไว้

เป็นชีวิตประจำวันจริง ๆ โลกมุขจิตขณะหนึ่งเกิด แล้วดับไป ไม่สูญหายสะสมสืบต่อในจิตดวงต่อไป เคยกระทำไว้ เคยคิดอย่างนั้น เคยเห็นอย่างนั้น เพราะฉะนั้นก็เป็นการสะสมที่มีกำลังที่จะทำให้โลกมุขจิตทวิฏฐิตสัมปยุตต์อย่างนั้นเกิดอีก

ถ้าไม่กล่าวถึงโลกมุขจิตทวิฏฐิตสัมปยุตต์ คือ เกิดร่วมด้วยกับความเห็นผิวนั้น จะเห็นได้จากชีวิตประจำวันจริง ๆ ว่า แต่ละท่านที่มีความพอใจ หรือว่ามีอัธยาศัยต่าง ๆ กันไป ในสิ่งที่เห็นทางตา ในเสียงที่ได้ยินทางหู ในกลิ่นต่าง ๆ ในรสต่าง ๆ ในสัมผัสต่าง ๆ ในวัตถุ ในเครื่องใช้ ในเรื่องราวต่าง ๆ ที่สนใจ ที่สนุกสนาน แม้แต่การเล่น ก็ให้เห็นได้ว่า เพราะได้เคยพอใจอย่างนั้น เคยสะสมมาอย่างนั้น เคยกระทำอย่างนั้นมาแล้ว

เพราะฉะนั้น จึงเป็นปกตูปนิสสยปัจจัย เป็นทีอาศัยที่มีกำลัง โดยปกติที่ได้เคยกระทำสะสมไว้แล้ว

สำหรับเรื่องในอดีตที่เป็นชาดกนี้ จะเห็นได้ว่า ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงชาดก ก็เพราะเหตุว่า ได้เกิดการกระทำ และเหตุการณ์นั้น ๆ ขึ้นที่พระวิหารเชตวันบ้าง ที่กรุงสาวัตถีบ้าง ที่เมืองพาราณสีบ้าง ซึ่งเป็นที่น่าแปลกใจว่า ทำไมแต่ละบุคคลเหล่านั้นจึงกระทำสิ่งนั้น ๆ ได้

เมื่อได้ไปเฝ้า กราบทูลพระผู้มีพระภาค พระองค์จึงได้ทรงแสดงชาดก คือ เหตุการณ์ซึ่งได้เคยเกิดขึ้นอย่างนั้น ๆ มาแล้วแก่บุคคลนั้น ๆ ในอดีต

เพราะฉะนั้น แต่ละท่านก็ลองพิจารณาตนเอง จะคิด จะพูด จะทำ จะชอบ จะไม่ชอบสิ่งหนึ่งสิ่งใดนี้ ไม่ใช่เฉพาะชาตินี้ชาติเดียว แต่ว่าต้องเคยคิด เคยทำ เคยพูด เคยชอบ เคยไม่ชอบอย่างนั้น ๆ มาแล้วในอดีต จนกระทั่งเป็นปัจจัยทำให้เกิดคิด พูด หรือทำในขณะนี้ เป็นอย่างนี้ ไม่ว่าจะป็นด้วยกุศลจิต หรืออกุศลจิตประเภทใดก็ตาม ทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่า โดยปกตูปนิสัยปัจจัย

มโหสถชาดกที่ ๕

ข้อความในอรรถกถา มหานิบาต มโหสถชาดกที่ ๕

มโหสถทูลพระเจ้าวิเทหราชว่า

คนพาลเห็นโลกนี้เป็นปกติ ไม่เห็นโลกหน้าเป็นปกติ

เพียงสั้น ๆ นี้ แต่ก็เป็นชีวิตประจำวันของทุกคนที่ว่า ที่ทุกคนโลก ต้องการสิ่งหนึ่งสิ่งใดในชีวิตประจำวัน ก็เพราะเห็นความสำคัญในโลกนี้เท่านั้น ถ้าต้องการลาภ ต้องการยศ ต้องการสักการะ จะติดตามไปถึงโลกหน้าได้ไหม ลาภที่ปรารถนานักในชาตินี้ แม้แต่ยศ แม้แต่สรรเสริญ ไม่สามารถจะติดตามไปได้เลย แต่ทำไมจึงติดในลาภ ในยศ ในสรรเสริญ ในสักการะ

เพราะเหตุว่าคนพาลเห็นโลกนี้เป็นปกติ คือ คิดถึงเฉพาะโลกนี้ที่กำลังเป็นอยู่เท่านั้น จนกระทั่งสามารถที่จะกระทำทุจริตต่าง ๆ หรืออาการที่เป็นไปเพราะอกุศลจิตต่าง ๆ ด้วยโลภะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง เพราะว่าไม่เห็นโลกหน้าเป็นปกติ

ถ้ามีมานะ มีความสำคัญตน ในโลกนี้ ในชาตินี้ ในลาภ ในยศ ในสรรเสริญ ในสักการะ ชาติหน้า ลองคิดดูว่า จะหนาแน่นขึ้นอีกเท่าไร ที่จะเป็นผู้ติดในลาภ ในยศ ในสรรเสริญ ในสักการะ ยากแก่การที่จะสละ ที่จะคลาย เพราะเหตุว่าในชาตินี้ไม่ยอมคลายความติดในลาภ ในยศ ในสรรเสริญ ในสักการะ

แต่ละขณะซึ่งเกิดขึ้นเป็นอกุศล และดับไป เป็นปกตูปนิสัยปัจจัยที่จะทำให้อกุศลจิตนั้น ๆ เกิดในอนาคตข้างหน้า เพราะฉะนั้น โลกมูลจิตที่เกิดเพียงชั่วขณะนิดเดียว เป็นอุปนิสัยปัจจัยที่จะทำให้เกิดอกุศลกรรมข้างหน้าอีก

ทบทวนปัจจัย – อเสวนปัจจัย

สำหรับปัจจัยต่อไป โดยอเสวนปัจจัย คือ โดยการเป็นปัจจัยให้จิตประเภทเดียวกันที่เป็นกุศล อกุศล หรือกิริยาเกิดขึ้น กระทำชวนกิจ โดยเสพคุ้นอารมณ์ เกิดซ้ำในวิถีเดียวกัน นั่นคือ อเสวนปัจจัย

วิบากจิตทั้งหมดไม่เป็นอเสวนปัจจัย แต่สำหรับโลกมูลจิตขณะที่ ๑ เป็นอเสวนปัจจัย แต่ไม่เป็นอเสวนปัจจัยุปัน ชวนจิตดวงที่ ๒ เป็นปัจจัยุปันของชวนจิตขณะที่ ๑ และก็เป็นอเสวนปัจจัยของชวนจิตดวงที่ ๓ ต่อไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งถึงชวนจิตดวงที่ ๖ เป็นปัจจัยุปันของชวนจิตดวงที่ ๕ เป็นอเสวนปัจจัยให้ชวนจิตดวงที่ ๗ แต่ชวนจิตดวงที่ ๗ เป็นอเสวนปัจจัยุปันของชวนจิตดวงที่ ๖ แต่ไม่เป็นอเสวนปัจจัย เพราะหลังจากนั้นแล้ว กุศลหรืออกุศลหรือกิริยาจิตไม่เกิด แต่ต้องเป็นภวังค์ หรือตทาลัมพะณะ ซึ่งเป็นวิบาก

เพราะฉะนั้นวิบากจิตทั้งหมดไม่เป็นอเสวนปัจจัย

ทบทวนปัจจัย – อนันตรปัจจัย

ปัจจัยที่ ๗ โดยอนันตรปัจจัย คือ เป็นปัจจัยโดยให้จิตและเจตสิกขณะต่อไปเกิดสืบต่อ เมื่อจิตนั้นและเจตสิกที่เกิดร่วมด้วยดับไป การเกิดดับสืบต่อของจิตและเจตสิก ไม่มีระหว่างคั่นเลย เพราะเหตุว่า จิตทุกดวงและเจตสิกที่เกิดร่วมด้วย เป็นอนันตรปัจจัย หมายความว่า ทำให้ขณะต่อไปเกิดขึ้น เมื่อจิตและเจตสิกขณะนั้นดับไป

สำหรับอนันตรปัจจัย ก็เป็นปัจจัยได้เฉพาะนามธรรมเท่านั้น

เวลานี้มีใครมีอำนาจเป็นตัวตน ที่จะไม่ให้จิตในขณะนี้เป็นอนันตรปัจจัยได้ไหม ไม่มีทางเลย ใครที่บอกว่าไม่อยากเกิด ไม่สามารถที่จะทำให้จิตเจตสิกไม่เกิดได้ ถ้าจิตเจตสิกนั้นยังเป็นอนันตรปัจจัยอยู่ เพราะฉะนั้น มีจิตขณะเดียวที่ไม่เป็นอนันตรปัจจัย คือ จิตโหน จุติจิตของพระอรหันต์เท่านั้น ซึ่งเมื่อจุติจิตของพระอรหันต์ดับแล้ว จะไม่มีจิตอื่นเกิดสืบต่อเลย

ผู้ถาม จิตจิตของบุคคลที่จะไปเกิดเป็นอสังขญสัตว์ตาพรหมนี้ เป็นอนันตรปัจจัยแก่ปฏิสนธิจิตของคนนั้น ที่จะปฏิสนธิหลังจากที่ตายจากการเป็นอสังขญสัตว์ตาพรหมใช่ไหมครับ

ส. ถูกต้อง

ผู้ถาม และจิตของพระอรหันต์ก่อนที่จะเข้านิโรธสมาบัติ ก็เป็นอนันตรปัจจัยเช่นเดียวกัน แก่จิตขณะแรกที่ย่อออกจากสมาบัติ

ส. ถูกต้อง ถ้าไม่เป็นอนันตรปัจจัยจะไม่มีจิตเกิดแน่ ๆ หลังจากนั้น

ผู้ถาม ครับ แต่อนันตรปัจจัยนี้ เป็นปัจจัยโดยที่ทำให้จิตดวงต่อไปเกิดขึ้นทันที โดยไม่มีระหว่างคั่น แต่นี่ระหว่างตั้งเยอะแยะครับ อาจารย์

ส. หมายความว่า ที่ไม่มีจิตเกิดขึ้นด้วยกำลังของฌาน ยกเว้นเป็นพิเศษ ใครอยากจะทำอย่างนั้นก็ได้ คือ ธรรมเป็นเรื่องที่ทุกคนสามารถจะกระทำได้จริง ๆ ถ้าเหตุสมควรแก่ผล แต่ไม่ใช่ว่า หลอกตัวเอง ทั้ง ๆ ที่ไม่ใช่ในนิโรธสมาบัติ ก็คิดว่าเป็นนิโรธสมาบัติ อันนั้นเป็นความเข้าใจผิด เป็นความเห็นผิด แต่ถ้าต้องการจะกระทำ ก็ย่อมได้ แต่เหตุต้องสมควรแก่ผล

ผู้ถาม คนที่จะเข้านิโรธสมาบัติได้ จะต้องได้ฌานโลกีย์ คือ อรูป

ส. ผู้ที่จะเข้านิโรธสมาบัติ คือ ขณะที่ดับจิตเจตสิก ไม่มีนามธรรมเกิดเลย ผู้นั้นต้องเป็นพระอนาคามีบุคคล หรือพระอรหันต์ที่ได้อรุณุปमानชั้นสูงที่สุด

เพราะฉะนั้น สำหรับพระโสดาบัน พระสกทาคามี ก็ไม่สามารถที่จะเข้านิโรธสมาบัติได้ ถ้าเป็นผู้ที่ได้อรุณุปमानชั้นสูงสุด คือ ถึงเนวสัญญานาสัญญะ แต่เป็นปุถุชน หรือเป็นพระโสดาบัน หรือเป็นพระสกทาคามี ก็เข้าไม่ได้

ผู้ถาม หมายความว่า จะต้องมัสสมภพละ และวิปัสสนาภพละควบคู่กันไป

ส. ถูกต้อง

ทบทวนปัจจัย – สมณันตรปัจจัย

ปัจจัยต่อไป คือ สมณันตรปัจจัย เป็นปัจจัยโดยให้จิตและเจตสิกขณะต่อไป เกิดสืบต่อ โดยไม่มีระหว่างคันด้วยดี คือ ตามลำดับ

จะเห็นได้ว่าไม่ก้าวกายสับสน เป็นไปตามสภาพของปัจจัยนั้น เช่น เมื่อปฏิสนธิ จิตเกิด และดับไป ก็เป็นปัจจัยให้ภวังคจิตเกิด และเมื่อโลกมูลจิตขณะที่ ๑ เกิด และดับไป ก็เป็นปัจจัยให้โลกมูลจิตขณะที่ ๒ เกิด จนกระทั่งถึงขณะที่ ๗ และเมื่อโลกมูลจิตขณะที่ ๗ ดับไป ก็เป็นปัจจัยให้ภวังคจิตเกิด หรือว่าตทาลัมพณจิตเกิด แล้วแต่สภาพของอารมณ์ที่ปรากฏในขณะนั้น

ทบทวนปัจจัย – ปัจณาชาติปัจจัย

ปัจจัยที่ ๙ คือ โดยปัจณาชาติปัจจัย เห็นใหม่ว่า โลกมูลจิตดวงเดียว เจตสิกเกิด ๑๙ ดวง แล้วก็เป็นปัจจัยถึง ๒๒ ปัจจัย ชาติเพียง ๒ ปัจจัยเท่านั้นในประเภทของปัจจัยใหญ่ ๆ ๒๔ ปัจจัย

สำหรับปัจจัยที่ ๙ คือ โดยปัจณาชาติปัจจัย โลกมูลจิตเป็นปัจณาชาติปัจจัย คือ เป็นปัจจัยโดยอุปถัมภ์รูปที่เกิดก่อนและยังไม่ได้ดับไป

ในขณะนี้จิตทุกดวงซึ่งเกิดที่รูป ก็อุปถัมภ์รูป ซึ่งเกิดก่อน แล้วยังไม่ดับ อยู่ด้วยกันก็ช่วยเหลือกัน อุปถัมภ์กัน แยกจากกันไม่ได้

ทบทวนปัจจัย – กัมมปัจจัย

ปัจจัยที่ ๑๐ คือ โดยกัมมปัจจัย

ในอกุศลจิตดวงที่ ๑ คือ โสมนัสสสหนคตัง ทิฏฐิคติสัมปยุตตัง อสังขาริกัง มีกัมมปัจจัย คือ เจตนาเจตสิกที่เกิดกับอกุศลจิตดวงนี้ เป็นสหชาติกัมมปัจจัยแก่จิต

และเจตสิกอื่น ๆ ที่เกิดร่วมด้วย และเป็นน่านักขณิกกัมมปัจจัยแก่อกุศลวิบากจิต ๗ ดวง ที่จะเกิดข้างหน้า

เวลาที่อกุศลวิบากจิตเกิด ให้ทราบว่า ใครก็ไม่สามารถที่จะทำให้อกุศลวิบากจิตนั้น ๆ เกิดได้ นอกจากกัมมปัจจัยที่ได้กระทำแล้วในอดีต เป็นน่านักขณิกกัมมปัจจัย ถ้าเกิดเจ็บป่วยทางกาย มีความทุกข์เกิดขึ้น ในขณะนั้นเพราะกรรมของตนเอง ไม่ใช่เพราะบุคคลอื่นทำให้

ถ้าไม่เคยกระทำอกุศลกรรมมาเลยในอดีต จะไม่มีปัจจัยที่จะทำให้อกุศลวิบาก ๗ ดวงเกิดขึ้น แต่เพราะเหตุว่าอกุศลกรรมที่ได้กระทำแล้วนั่นเอง ดับไปแล้วก็จริง แต่ก็ยังเป็นปัจจัยที่จะทำให้อกุศลวิบากจิต ๗ ดวงเกิด

ซึ่งอกุศลวิบากจิต ๗ ดวง คงจะทราบแล้ว ได้แก่ จักขุวิญญาณ ๑ ใสตวิญาณ ๑ ฆานวิญาณ ๑ ชิวหาวิญาณ ๑ กายวิญาณ ๑ สัมผัสจิต ๑ สันตึระ ๑

อยากทิ้งไปใช่ไหม ๗ ดวงนี้ ไม่อยากมีเลย แต่ก็เป็นไปไม่ได้ เพราะเหตุว่ากรรม ซึ่งจะทำให้อกุศลวิบากจิต ๗ ดวงนี้มี ได้กระทำไว้แล้ว เมื่อมีโอกาสที่จะให้ผลเมื่อไร ก็เป็นน่านักขณิกกัมมปัจจัยที่จะทำให้อกุศลวิบากจิต ๗ ดวงนี้เกิดขึ้น

แน่ใจหรือยังว่า วิบากแต่ละขณะของแต่ละบุคคล เกิดเพราะกรรมของตนเอง ไม่ใช่เพราะบุคคลอื่นกระทำให้ ไม่โกรธคนอื่น ไม่โกรธแน่ ๆ หรือยังไม่ยอมที่จะหมดไป ยังคิดว่าเป็นคนอื่นอยู่นั่นเองที่ทำให้

ผู้ถาม มิได้ครับ คือ ก็ต้องมีบ้าง อย่างบางครั้งเราเดินไปเตะโต๊ะ แทนที่จะโกรธตัวเอง ไปโทษโต๊ะว่า โต๊ะวางซุ่มซ่าม คือ ก็ต้องมีบ้าง เพราะยังขัดเกลาได้น้อยมาก อันนี้ยอมรับครับ และอย่างบางทีขึ้นรถ ถูกเขาเหยียบเท้า ก็โกรธคนเหยียบเท้าว่าซุ่มซ่ามไม่ดู แต่ที่จริงเป็นวิบากของเรา ทางกายเท่านั้นเอง

ส. ถ้ารู้ว่าเป็นวิบากของตนเอง จะไม่โกรธคนอื่นเลยใช่ไหม แม้แต่ใจที่มาเลื่อยขา แขน

ผู้ถาม มิได้ครับ ยังไม่ถึงขั้นนั้นครับ

สุ. แต่ความจริงเป็นอย่างนั้น ทำไมไม่ให้สภาพธรรมที่เกิดขึ้น
พิสูจน์ความจริง

ผู้ถาม คือ ความจริงเป็นอย่างนั้นจริง แต่ทว่ายังทำใจไม่ได้ เป็นแต่เพียงชั้น
ศึกษา พอวันอาทิตย์ก็มาฟังธรรม มาฟังบรรยาย คือ มาศึกษาเพื่อให้ทราบว่าอะไร
เป็นอะไร และอะไรที่พอจะขัดเกลาได้ ก็ขัดเกลาได้เป็นอย่างๆ ไม่ใช่ว่าจะขัดเกลา
วันนี้ทั้งหมดเลย ทั้ง ๖ ทวาร ก็เป็นไปไม่ได้

สุ. แต่ธรรมที่ได้ยินได้ฟัง มีสัญญาความจำที่มั่นคงในเหตุในผล
โดยเฉพาะเวลาที่อกุศลวิบากเกิด ซึ่งไม่มีใครชอบเลยอกุศลวิบาก เพราะฉะนั้น ก็ควร
ที่จะได้รู้ตามความเป็นจริงว่า อกุศลวิบากทุกขณะที่เกิด เป็นผลของการกระทำของ
ตนเอง แล้วจิตใจก็จะผ่องใส เป็นกุศล

เพราะถ้ามีอกุศลต่อไป ใครเป็นผู้ที่จะได้รับอกุศลวิบากข้างหน้าต่อไปอีก ก็
ตนเองอีก ไม่พ้นจากอกุศลกรรม และ อกุศลจิต ถ้าสะสมไว้ ก็ต้องเป็นปัจจัยให้เกิด
อกุศลวิบาก เมื่อไม่ปรารภอกุศลวิบาก ทางเดียวที่จะน้อยลง คือ กุศลจิตเกิด
มาก ๆ เท่านั้น

ทบทวนปัจจัย – เหตุปัจจัย ๑

ขอทบทวนโลกมูลจิตดวงที่ ๑ โดยนัยของปัจจัยต่อไป โดยเหตุปัจจัย จะไม่
ทบทวนตามลำดับของปัจจัยจริง ๆ แต่จะขอทบทวนสลับไป

โดยเหตุปัจจัย ก็เป็นปัจจัยที่ ๑๑ ของการทบทวน ซึ่งความจริงแล้ว
เหตุปัจจัย เป็นปัจจัยที่ ๑

โลกมูลจิตดวงที่ ๑ มีสภาพธรรมที่เป็นเหตุปัจจัยเกิดร่วมด้วย ๒ เหตุ คือ
โมหเจตสิกเป็นโมหเหตุ ๑ โลกเจตสิกเป็นโลกเหตุ ๑

สำหรับจิตใดที่เกิดร่วมกับเหตุเจตสิก จิตนั้นชื่อว่า สเหตุกะทั้งจิตและเจตสิก
สำหรับโลกมูลจิตมีเหตุเกิดร่วมด้วย ๒ เหตุ เพราะฉะนั้นจึงเป็นสเหตุกะที่เป็นทวิเหตุกะ

สำหรับโลกมูลจิต ที่เป็นเหตุปัจจัยไม่ใช่โลกมูลจิต แต่เป็นโมหเจตสิก และโลกเจตสิก ซึ่งเกิดกับโลกมูลจิต เป็นเหตุปัจจัย เพราะฉะนั้น ปัจจัยอุปบันธกรรม คือ โลกมูลจิต และเจตสิกอื่นซึ่งไม่ใช่เหตุ ที่เกิดร่วมด้วย เป็นเหตุปัจจัยอุปบัน

โมหเจตสิก ที่เกิดกับโลกมูลจิต เป็นสเหตุกะ หรืออเหตุกะ

คำตอบ สเหตุกะ เพราะเหตุว่า โมหเจตสิกนั้นเกิดร่วมด้วยกับโลกเจตสิก โลกเจตสิกที่เกิดกับโลกมูลจิตดวงที่ ๑ เป็นสเหตุกะ หรืออเหตุกะ

คำตอบ สเหตุกะ เพราะเหตุว่า เกิดร่วมกับโมหเจตสิก

ผัสสเจตสิกที่เกิดกับโลกมูลจิตดวงที่ ๑ เป็นสเหตุกะหรืออเหตุกะ

คำตอบ สเหตุกะ

เป็นเอกเหตุกะ หรือว่าเป็นทวิเหตุกะ

คำตอบ เป็นทวิเหตุกะ เพราะเหตุว่า ผัสสเจตสิกนั้นเกิดร่วมกับโมหเจตสิก และโลกเจตสิก ซึ่งเป็นเหตุ ๒ เหตุ เพราะฉะนั้น ผัสสเจตสิกเป็นทวิเหตุกะ เช่นเดียวกับโลกมูลจิต

เวทนาเจตสิกที่เกิดกับโลกมูลจิตดวงที่ ๑ เป็นอเหตุกะหรือสเหตุกะ

คำตอบ สเหตุกะ

เป็นเอกเหตุกะ หรือว่าเป็นทวิเหตุกะ

คำตอบ ทวิเหตุกะ

ทบทวนปัจจัย – เหตุปัจจัย ๒

เวลาที่โลกมูลจิตดวงที่ ๑ เกิด เป็นปัจจัยให้เจตสิกเกิดร่วมด้วยกับรูป แต่เมื่อกล่าวโดยเหตุปัจจัย ไม่ใช่จิต แต่ต้องเป็นโมหเจตสิก และโลกเจตสิก ซึ่งเป็นเหตุปัจจัย เพราะฉะนั้นปัจจัยอุปบันธกรรมของเหตุปัจจัย ๒ เหตุนี้ ก็คือ เจตสิกอื่น ๆ ที่เกิดร่วมด้วย และโลกมูลจิต และจิตตชรูป

เวลาที่กล่าวถึงจิตตชรูป ไม่ได้หมายความว่า รูปนั้นเกิดเพราะจิตประเภทเดียว แต่ต้องเกิดเพราะจิตและเจตสิกซึ่งเกิดร่วมกันเป็นปัจจัย เพราะฉะนั้น เวลาที่โลกมูล

จิตเกิดขึ้น อย่าลืมว่านอกจากเจตสิกจะเกิดร่วมกันแล้ว ก็ยังมีรูปเกิดร่วมด้วย รูปของ
โลกมุขจิต ดีไหม รูปของโลกมุขจิต หรือว่ารูปที่เกิดเพราะโลกมุขจิตเป็นปัจจัย ดี
หรือไม่ดี โลกมุขจิตเป็นอกุศล เพราะฉะนั้นจิตตชรูป คือ รูปซึ่งเกิดเพราะโลกมุขจิต
จะเป็นรูปที่ดีหรือว่าไม่ดี เป็นอิฏฐารมณ หรือเป็นอนิฏฐารมณ

“ ดี ” ในที่นี้ไม่ได้หมายความว่า เป็นกุศลหรืออกุศล เพราะเหตุว่า รูปเป็นกุศล
หรืออกุศลไม่ได้

เวลาที่โลกมุขจิตเกิดขึ้น และเป็นโสมนัสสสหคตัง ทิฏฐิคตสัมปยุตตัง อสังขาริก-
กัง เวลาที่มองดูการกระทำของบุคคลที่มีความเห็นผิด มีการกระทำทางกายต่าง ๆ มี
การกราบไหว้สิ่งที่เคารพด้วยความเห็นผิด ไม่ใช่ด้วยความเห็นถูก อาจจะมีวาจาที่
กล่าวสรรเสริญสิ่งที่เคารพด้วยความเห็นผิด ไม่ใช่ด้วยความเห็นถูก ในขณะที่เหล่านั้น
ทั้งหมดเป็นอะไร เป็นจิตตชรูปที่เกิดเพราะความเห็นผิด การกราบไหว้ ดูเพียงภายนอก
นี้ ดีหรือไม่ดี แต่ถ้าไหว้ผิด กราบผิด ด้วยความเห็นผิด ดีหรือไม่ดี

เพราะฉะนั้น จะมองเห็นได้ว่า อาการภายนอกย่อมเกิดจากจิต ซึ่งยากที่จะรู้ได้
แม้การกราบไหว้ ถ้าเป็นการกราบไหว้ด้วยจิตที่ผ่องใส ด้วยปัญญาหรือว่าด้วย
ความเห็นถูก อันนั้นก็เป็นผลของกุศลจิต แต่ถ้ากราบไหว้สรรเสริญในสิ่งที่ผิด อันนั้น
ก็เป็นผลของอกุศลจิต

ประวัติ แล้วคนอื่นที่ได้ยินในขณะนั้น สมมติว่าเป็นการสรรเสริญคนที่ผิด
โลสวิญญาณของคนที่ได้ยิน จะเป็นกุศลวิบากหรืออกุศลวิบาก

ส. ควรจะต้องเป็นอะไร

ประวัติ อกุศลวิบาก

ทบทวนปัจจัย – อารัมมณปัจจัย

ต่อไปโดยอารัมมณปัจจัย การทบทวนนี้จะทบทวนโดยย่อ ๆ เท่านั้นเอง

โลกมุขจิตดวงที่ ๑ คือ โลกมุขจิต ที่เป็น โสมนัสสสหคตัง ทิฏฐิคตสัมปยุตตัง
อสังขาริกัง เป็นอารัมมณปัจจัยได้ไหม ได้

สภาพธรรมทุกอย่างสามารถที่จะเป็นอารมณ์ได้ แม้โลกมูลจิตก็เป็นอารมณ์ได้อย่างท่านที่เคยบอกว่า เคยเห็นผิด เคยเข้าใจผิด เคยกราบไหว้ผิด ในขณะนั้นก็เป็นการระลึกถึงโลกมูลจิตที่เป็นทวิฐฐิตสัมปยุตต์

โลกมูลจิตเป็นอารมณ์ของอกุศลจิตได้ เป็นอารมณ์ของกุศลจิตได้ใหม่ ได้ เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่า โลกมูลจิตซึ่งเป็นอนัตตา ไม่มีใครสามารถจะบังคับบัญชาได้ เมื่อมีเหตุปัจจัย ก็เกิดขึ้นเป็นอกุศล เป็นจิตที่ยินดีพอใจในความเห็นผิด แต่แม้กระนั้น กุศลจิตก็ยังมีโลกมูลจิตที่มีความเห็นผิดนั้นเป็นอารมณ์ได้

สติปัฏฐานสามารถจะเกิดระลึกได้ หรือว่าสามารถที่จะพิจารณาเห็นว่า สิ่งนั้นเป็นโลกมูลจิตที่เกิดร่วมกับความเห็นผิด การที่รู้อย่างนั้นก็เป็นมหากุศล ในขณะนั้นมีโลกมูลจิตทวิฐฐิตสัมปยุตต์ เป็นอารมณ์

วันหนึ่ง ๆ ถ้าสติปัฏฐานไม่เกิด จะไม่ทราบเลยว่า มีอะไรเป็นอารมณ์บ้าง ทุกคนคิดหลายเรื่อง เคยคิดถึงเรื่องที่สนุกสนาน ขณะนั้นก็เป็นสภาพของจิตซึ่งมีโลภะเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น ในขณะนั้นโลกมูลจิตนั้นเป็นอารมณ์ได้ หรือเวลาที่สติระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังเป็นโลภะ ขณะนั้นเป็นสติปัฏฐาน ย่อมสามารถจะรู้ว่าขณะนั้นมีลักษณะของโลกมูลจิตเป็นอารมณ์ แต่ถ้าสติปัฏฐานไม่เกิด ก็ยากที่จะรู้ว่า วันหนึ่ง ๆ มีอะไรเป็นอารมณ์บ้าง

ทบทวนปัจจัย – อธิปติปัจจัย

ต่อไป โดยอธิปติปัจจัย

อธิปติมี ๒ อย่าง คือ สหชาตาทิปปัจจัย ๑ อารัมมณาทิปปัจจัย ๑

สหชาตาทิปปัจจัย หมายความว่าถึงนามธรรม ได้แก่ ฉันทะ ๑ หรือวิริยะ ๑ หรือจิตตะ ๑ หรือวิมังสา คือ ปัญญา ๑ เป็นสภาพธรรมที่เป็นใหญ่ในหมู่ของสหชาตธรรม ซึ่งเกิดร่วมกัน เพราะเหตุว่า เวลาที่จิตเกิดขึ้น ต้องประกอบด้วยสหชาตธรรม คือ เจตสิกซึ่งเป็นนามธรรมเกิดร่วมด้วย และในบรรดาสหชาตธรรม หรือสัมปยุตตธรรม ซึ่งเกิดร่วมกันนั้น สภาพธรรมใดเป็นใหญ่ในขณะนั้น จะต้องเป็นสภาพธรรมหนึ่ง

สภาพธรรมใดใน ๔ คือ เพราะฉันทะเป็นใหญ่ หรือวิริยะเป็นใหญ่ หรือจิตเป็นใหญ่ หรือว่าวิมังสา คือ ปัญญา เป็นใหญ่

สำหรับโลกมุลจิต ไม่มีปัญญาเจตสิกเกิดร่วมด้วย เพราะฉะนั้น ในขณะที่โลกมุลจิตเกิดขึ้นครั้งหนึ่ง ๆ แล้วแต่ว่าจะมีฉันทะเป็นอธิบดี หรือว่ามีวิริยะเป็นอธิบดี หรือมีจิตเป็นอธิบดี แต่ว่าจะไม่มีวิมังสา คือปัญญา เพราะเหตุว่าปัญญาเป็นโสภณธรรม

พอที่จะสังเกตได้ไหม โลกะในวันหนึ่ง ๆ ซึ่งมีมากเหลือเกิน ไม่มีใครจะกล่าวได้ว่า วันนี้ไม่มีโลกะ แต่โลกะมากทั้งทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ถ้าจะเริ่มพิจารณาลักษณะของโลกะที่เกิด จะเป็นประโยชน์มาก ที่จะสามารถรู้ได้ว่า ในขณะที่โลกะนั้นกำลังเกิดขึ้นปรากฏ มีฉันทะ หรือวิริยะ หรือจิตตะเป็นอธิบดี ซึ่งคนอื่นไม่สามารถที่จะบอกได้เลย นอกจากสติที่ระลึกสภาพของธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนั้น

พอที่จะมีตัวอย่างใหม่ สำหรับท่านผู้ฟังเองว่า ขณะไหนมีฉันทะเป็นอธิบดี ขณะไหนมีวิริยะเป็นอธิบดี หรือว่าขณะไหนมีจิตเป็นอธิบดี

ผู้ถาม ขณะที่ได้ตรองเหตุผลจากธรรมนี้ ก็มีจิตเป็นใหญ่ใช่ไหมครับ

ส. ขณะนั้นไม่ใช่โลกมุลจิต

ผู้ถาม ครับ ไตร่ตรองเหตุผล ตามที่ฟัง

ส. ขณะนั้นต้องเป็นมหากุศล

เคยจำเป็นจะต้องทำอะไรซึ่งไม่ค่อยชอบเลย แต่ก็ทำบ้างไหม ขณะนั้นอะไรเป็นอธิบดี ฉันทะหรือเปล่า ไม่ใช่แน่ อะไรเป็นอธิบดี ถ้าต้องอาศัยความเพียร วิริยะอย่างถ้ามีปมเชือก อยากจะตัดหรือว่าอยากจะแก้ ทำอะไรจะง่ายกว่ากัน

ทีนี้ถ้าเกิดเพียรที่จะแก้ ขณะนั้นไม่ใช่มหากุศลแน่ เพราะฉะนั้น ขณะที่กำลังพยายามที่จะแก้ปมนั้น ก็เป็นโลกมุลจิตที่มีวิริยะเป็นอธิบดี แต่ในขณะนั้นกำลังกล่าวถึงโลกมุลจิตดวงที่ ๑ ทิฏฐิคติสัมปยุตต์ ไม่ใช่กล่าวถึงโลกมุลจิตทิฏฐิคติวิปยุตต์

ซึ่งในขณะนั้นที่กำลังแก้ปมเชือกด้วยวิริยะ ก็ควรที่จะเป็นโลกทิฏฐิคติวิปยุตต์มากกว่า

แต่ถ้าเป็นการกระทำที่จะต้องทำ เพราะมีทิวฏฐิเกิดร่วมด้วย มีความยากลำบาก ที่จะต้องทำตามความเห็นผิฉะนั้น ๆ ในขณะนั้นก็สามารถที่จะพิจารณาได้ว่า เพราะ ฉันทะ หรือเพราะวิริยะเป็นอธิปัตติ ถ้าเป็นผู้ที่มีปกติอบรมเจริญสติปัฏฐานนี้ ย่อม สามารถที่จะระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่เกิดขึ้นปรากฏในวันหนึ่ง ๆ ตามความเป็นจริงได้

ทบทวนปัจจัย – อธิปัตติปัจจัย – อารัมมณาทิปัตติปัจจัย

สำหรับอธิปัตติที่ ๒ คือ อารัมมณาทิปัตติ ได้แก่ อารมณที่เป็นใหญ่ ซึ่งเมื่อ อารมณนั้นเกิดเป็นใหญ่ ย่อมไม่มีใครทอดทิ้งไป เพราะเหตุว่าเป็นอารมณที่น่าปรารถนา โทสมูลจิตไม่มีใครชอบ เพราะฉะนั้น โทสมูลจิตไม่เป็นอารัมมณาทิปัตติ โมหมูลจิตก็ไม่เป็นอารัมมณาทิปัตติ ทุกขกายวิญญูญาณก็ไม่เป็นอารัมมณาทิปัตติ นอกจากนั้นแล้วเป็นอารัมมณาทิปัตติ รวมทั้งโลภมูลจิต ทิวฏฐิตสัมปยุตต์ดวงที่ ๑ นี้ ก็เป็นอารัมมณาทิปัตติด้วย

ใครชอบโสมนัสสสหาดัง ทิวฏฐิตสัมปยุตต์ตั้ง อสังขาริกัง มีไหมคนชอบ ก็มีใครชอบ ทั้ง ๆ ที่เป็นโลภมูลจิต ทิวฏฐิตสัมปยุตต์ตั้ง ใครชอบโลภมูลจิตทิวฏฐิตสัมปยุตต์ตั้ง

ก็ต้องผู้ที่มีความเห็นผิด ย่อมชอบ ย่อมพอใจในความเห็นผิดอย่างนั้น เพราะฉะนั้นจึงมีความเห็นผิดมากมาย โดยที่ในขณะที่เห็นผิฉะนั้นต้องมีความพอใจอย่างยิ่ง ถ้าเป็นโลภมูลจิตดวงที่ ๑ คือ โสมนัสสสหาดัง ทิวฏฐิตสัมปยุตต์ตั้ง อสังขาริกัง

เพราะฉะนั้น การที่จะเปลี่ยนความคิดเห็นของคนอื่นนี้ ถ้าได้ศึกษาเรื่องของปัจจัยโดยละเอียด จะเห็นได้ว่ายากที่จะเปลี่ยนได้ เพราะเหตุว่าแต่ละคนย่อมเป็นเพียงสภาพธรรมที่เกิดขึ้นเป็นไป ตามการสะสมสืบต่อของเหตุปัจจัย ถ้าสะสมความเห็นผิดไว้มาก ไม่ว่าจะมียุทธผลที่ถูกต้องประการใด ๆ ก็ตาม ผู้ที่พอใจที่จะเห็นผิด ก็ย่อมพอใจที่จะยึดถือความเห็นผิฉะนั้นต่อไป

เพราะฉะนั้น ก็ควรที่จะได้ศึกษาธรรมโดยละเอียดจริง ๆ เพราะเหตุว่า ในสมัยที่
พระผู้มีพระภาคทรงดับขันธปรินิพพาน ๒๕๐๐ กว่าปีนี้ ถ้าไม่ศึกษาพระธรรมโดย
ละเอียดแล้ว ก็ย่อมจะทำให้มีความเห็นผิดในพระธรรมได้ ถ้าไม่พิจารณาโดยละเอียด
ให้ถูกต้องจริง ๆ

ทบทวนปัจจัย – อาหารปัจจัย

ต่อไป โดยอาหารปัจจัย

สัตว์ทั้งหลายดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร จะพ้นความเป็นสัตว์ซึ่งดำรงอยู่ได้ด้วย
อาหาร ก็ต่อเมื่อดับอาหาร เมื่อไม่มีอาหารที่จะเลี้ยงดู ก็ย่อมจะหมดความเป็นสัตว์
บุคคลใด ๆ ทั้งสิ้น แต่เพราะเหตุว่ายังมีอาหารเป็นปัจจัยเลี้ยงดู คำจุนอยู่
เพราะฉะนั้น ก็ยังไม่สิ้นสภาพของการที่จะต้องเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เพราะเหตุว่ายัง
พร้อมด้วยอาหาร

สำหรับสภาพธรรมที่เป็นอาหารปัจจัย นอกจากที่เป็นรูป ๑ คือ กวฬิงการอาหาร
แล้ว ก็เป็นนามธรรม ๓ ได้แก่ ผัสสสาร ๑ มโนสัญญาเจตนาหาร ๑ วิญญานาหาร ๑
ไม่มีใครสามารถที่จะยับยั้งอาหารทั้ง ๓ นี้ได้ มีเหตุปัจจัยปรุงแต่งเกิดขึ้นเป็นไป

สำหรับโลกมูลจิตดวงที่ ๑ ในนามอาหาร ๓ คือ ผัสสสาร มโนสัญญาเจตนาหาร
และวิญญานาหาร ถ้ากล่าวถึงโลกมูลจิตดวงที่ ๑ เป็นอาหารอะไร เป็นวิญญานาหาร
เพราะเหตุว่า เป็นจิต

นำมาซึ่งอะไร เวลาที่จิตเกิด

เจตสิกซึ่งเกิดร่วมด้วย

และอะไร

และรูป ในภูมิที่มีชั้น ๕

เวลาที่จิตเกิดขึ้น เว้นทวิปัญจวิญญาณ และอรูปาวจรวิบาก ปฏิสนธิจิต และ
จุติจิตของพระอรหันต์แล้ว จิตทุกดวงที่เกิดเป็นปัจจัยให้จิตตชรูปเกิด

เพราะฉะนั้น เมื่อโลภมูลจิตเกิด เป็นวิญญาณอาหาร นำมาซึ่งเจตสิกซึ่งเกิดร่วมด้วยและจิตตชรูป นอกจากนั้น เจตนาเจตสิกที่เกิดกับโลภมูลจิต ก็เป็นมโนสัญญาเจตนาอาหาร

แสดงให้เห็นว่า ช่วงขณะเดียวซึ่งโลภมูลจิตเกิดพร้อมกับเจตสิก ๑๙ ดวง มีปัจจัยหลายปัจจัย ทั้งเหตุปัจจัย อธิปัตติปัจจัย รวมถึงอาหารปัจจัยด้วย

นอกจากนั้นแล้ว ผัสสเจตสิกซึ่งเกิดกับโลภมูลจิตก็เป็นผัสสาหาร เพราะเหตุว่า นำมาซึ่งเจตสิกอื่นและจิต และจิตตชรูป รวมกันไปได้เลย ถ้ากล่าวถึงเจตสิกที่เกิดร่วมกับจิตใด ก็หมายความว่าทั้งจิตและเจตสิกนั้นเป็นปัจจัยให้จิตตชรูปเกิด ตามประเภทของจิตนั้น ๆ

หมดไหมอาหาร ยังคงอยู่ เรื่อย ๆ ไม่ใช่แต่เฉพาะรูปเท่านั้นที่เป็นอาหาร เพราะเหตุว่ารูปเป็นอาหารของรูป แต่ว่านามก็เป็นอาหารของนามด้วย และสำหรับในภูมิที่มีขั้น ๕ นี้ ก็อาศัย โดยเฉพาะคือในภูมิมนุษย์ ก็ต้องอาศัยทั้งรูปอาหารและนามอาหาร

ไม่ยากได้ไหม ไม่ยากที่จะให้มีอาหารปัจจัยได้ไหม ได้หรือไม่ได้ หนทางเดียวคืออะไรที่จะดับ... อบรมเจริญปัญญา สติปัญญาที่จะระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรม จนกว่าปัญญาจะคมกล้าที่โลกุตตรจิตจะเกิด มิฉะนั้นแล้ว ก็ไม่มีทางเลยที่ปัจจัยเหล่านี้จะดับได้

มีข้อสงสัยไหมในเรื่องนี้ เจตนาเจตสิกก็เกิดกับจิตทุกดวง เจตนาเจตสิกเป็นมโนสัญญาเจตนาอาหาร สำหรับผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์แล้ว ก็นำมาซึ่งปฏิสนธินาม รูป

ทบทวนปัจจัย – อินทริยปัจจัย

ต่อไป โดยอินทริยปัจจัย

สำหรับสภาพธรรมที่เป็นอินทริยปัจจัย หมายความว่าถึงสภาพธรรมที่เป็นใหญ่เฉพาะกิจของตน ไม่เหมือนกับอธิปัตติปัจจัย ถ้าเป็นอธิปัตติปัจจัยแล้ว หมายความว่าถึง

เป็นใหญ่ในบรรดาสหชาตธรรมที่เกิดร่วมกัน แต่ว่าสำหรับอินทริยปัจจัยแต่ละอย่าง ๆ ก็เป็นใหญ่เฉพาะในกิจของตนของตน

สำหรับโลกมูลจิตดวงที่ ๑ คือ โสมนัสสสหคตัง ทิฏฐิคตสัมปยุตตัง อสังขาริกัง สภาพธรรมที่เป็นอินทริยปัจจัยได้แก่ ชีvitินทริยเจตสิก ๑ เวทนินทริยะ ๑ วิริยินทริยะ ๑ สมานินทริยะ ๑ มนินทริยะ ๑ เป็นสหชาตินทริยปัจจัย

สำหรับลักษณะที่สภาพเหล่านี้เป็นอินทริยปัจจัย ก็ได้กล่าวถึงแล้วในเรื่องของ อินทริยปัจจัย เมื่อเป็นโลกมูลจิตก็ไม่ประกอบด้วยสัททินทริย สตินทริย ปัญญินทริย เพราะเหตุว่าอินทริยเหล่านี้ต้องเกิดกับกุศล

ทบทวนปัจจัย – ฌานปัจจัย

ต่อไปเป็นปัจจัยที่ ๑๖ ที่จะทบทวน คือ โดย ฌานปัจจัย

สภาพธรรมที่เป็นฌานปัจจัย ได้แก่ วิตกเจตสิก ๑ วิจาร์เจตสิก ๑ ปีติเจตสิก ๑ โสมนัสเจตสิก ๑ เอกัคคตาเจตสิก ๑ และสำหรับเวทนาอีก ๒ คือ โทมนัสเวทนาและ อุเบกขาเวทนา ก็เป็นฌานปัจจัยด้วย แต่ว่าสำหรับโลกมูลจิตดวงที่ ๑ ไม่มีโทมนัส เวทนาและอุเบกขาเวทนา เพราะฉะนั้น ก็มีฌานปัจจัย ๕ คือ วิตกเจตสิก วิจาร์เจตสิก ปีติเจตสิก โสมนัสเจตสิก เอกัคคตาเจตสิก

เท่ากับองค์ฌานทางฝ่ายกุศล สำหรับผู้ที่อบรมเจริญสมถภาวนา แต่ต่างกัน ที่ว่า โลกมูลจิตทิฏฐิคตสัมปยุตต์ เป็นฌานปัจจัยที่เป็นอกุศล องค์ธรรมเท่ากัน ประกอบด้วยวิตก วิจาร์ ปีติ โสมนัสหรือสุขเวทนา และก็เอกัคคตา แต่ว่าสามารถที่จะเป็นฌานปัจจัยที่เป็นฝ่ายอกุศลได้ เพราะเหตุว่า โลกเจตสิกก็เกิดร่วมกับวิตกเจตสิก วิจาร์เจตสิก ถ้าเป็นโลกมูลจิตดวงที่ ๑ ก็เกิดร่วมกับปีติเจตสิก โสมนัสเจตสิก และ เอกัคคตาเจตสิก เผาธรรมที่เป็นกุศล

ทบทวนปัจจัย – มัคคปัจจัย

ปัจจัยต่อไป คือ โดย มัคคปัจจัย

สำหรับมัคค์ ส่วนมากท่านผู้ฟังก็ได้ทราบสัมมามัคค์ ๘ คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสมาธิ สัมมาสมาธิ แต่สำหรับมัคคปัจจัยที่เป็นอกุศลก็มี เพราะเหตุว่า มัคค์ซึ่งเป็นหนทางย่อมมีทั้งหนทางที่ไปสู่สุคติ และหนทางที่ไปสู่ทุคติ

สำหรับโลกมุลจิต โดยมัคคปัจจัยแล้ว ได้แก่ วิตกเจตสิก วิริยเจตสิก เอกัคคตาเจตสิก และมิจฉาทิฏฐิ เพราะเหตุว่า สภาพที่เป็นมัคคปัจจัยทั้งหมด มีทั้งที่เป็นสัมมามัคค์ และมิจฉามัคค์ แต่เมื่อกล่าวถึงโลกมุลจิตแล้ว ก็ต้องเป็นมิจฉามัคค์ทั้งหมด คือ วิตกเจตสิกเป็นมิจฉาสังกัปปะ วิริยเจตสิกเป็นมิจฉาวายามะ เอกัคคตาเจตสิกก็เป็นมิจฉาสมาธิ และมิจฉาทิฏฐิก็เป็นมิจฉาทิฏฐิเจตสิก พาไปไหน ถ้าเป็นมิจฉามัคค์ ก็ต้องพาไปสู่ทุคติ

วิปยุตตปัจจัย

สำหรับปัจจัยที่จะกล่าวถึงต่อไป เป็นปัจจัยที่ยังไม่ได้กล่าวถึง ที่ได้กล่าวถึงมาแล้วก็ถึงอินทริยปัจจัย ได้กล่าวถึงฉานปัจจัยพอสมควรแล้ว ได้กล่าวถึงมัคคปัจจัยพอสมควร หมายความว่า ขอถือโอกาสกล่าวเป็นปัจจัยต่อ ๆ ไปเลย แทนที่จะต้องย้อนไปกล่าวถึงฉานปัจจัยอีก หรือว่ามัคคปัจจัยอีก เพราะฉะนั้น ที่ได้กล่าวถึงในเรื่องของฉานปัจจัยที่แล้วมาก็ดี ในเรื่องของมัคคปัจจัยที่แล้วมาก็ดี ก็เป็นการกล่าวถึงปัจจัยต่อไป เพื่อที่จะให้ครบทั้ง ๒๔ ปัจจัย

สำหรับปัจจัยที่ยังไม่ได้กล่าวถึง คือ วิปยุตตปัจจัย

วิปยุตตปัจจัย หมายความว่าถึงสภาพธรรมที่เป็นปัจจัยกัน โดยเข้ากันไม่ได้ เพราะฉะนั้น ก็หมายความว่า นามธรรมเมื่อเป็นปัจจัยแก่รูป เป็นปัจจัยโดยวิปยุตต

ปัจจัย หรือเวลาที่รูปเป็นปัจจัยแก่นามธรรม เมื่อนามธรรมไม่ใช่รูป เพราะฉะนั้น เมื่อรูปเป็นปัจจัยแก่นามธรรม ก็เป็นปัจจัยโดยเป็นวิปยุตตปัจจัย

ไม่เหมือนกับสัมปยุตตปัจจัย คือ สัมปยุตตปัจจัยนั้น ได้แก่นามธรรมเป็นปัจจัย แก่นามธรรม จิตเป็นปัจจัยแก่เจตสิก และเจตสิกเป็นปัจจัยแก่จิต นั้นเป็นสัมปยุตตธรรมจริง ๆ เป็นสภาพธรรมที่เข้ากันได้

แต่สำหรับรูปธรรมกับนามธรรม เมื่อเป็นปัจจัยกันแล้ว เป็นโดยปัจจัย คือ วิปยุตตปัจจัย เช่น จักขุสัทธ เป็นปัจจัยโดยเป็นที่อาศัยให้เกิดจักขุวิญญาณ โดยวิปยุตตปัจจัย ไม่ว่าจะเป็นโดยนัยใด ๆ ทั้งสิ้น ถ้ารูปเป็นปัจจัยแก่นาม และนามเป็นปัจจัยแก่รูปแล้ว เป็นโดยวิปยุตตปัจจัย

เพราะฉะนั้น สำหรับโลกมุขจิตดวงที่ ๑ คือ โสมนัสสสทนต์ ทิฏฐิจิตสัมปยุตตัง เป็นปัจจัยแก่จิตตชรูปโดยวิปยุตตปัจจัย

อตฺถิปัจจัย

สำหรับปัจจัยต่อไป โดยอตฺถิปัจจัย

หมายความว่าถึงธรรมที่เป็นปัจจัยนี้ ต้องเป็นปัจจัยโดยสภาพที่ยังมีอยู่ จึงจะเป็นปัจจัยได้ เช่น สหชาตอตฺถิปัจจัย ได้แก่จิตและเจตสิกซึ่งเกิดร่วมกันในขณะนั้น เกิดพร้อมกัน

คำว่า สหชาตะ หมายความว่า เป็นปัจจัยโดยเกิดพร้อมกับปัจจัยุปัน เพราะฉะนั้น โลกมุขจิตเป็นสหชาตอตฺถิปัจจัยแก่เจตสิกซึ่งเกิดร่วมด้วย และจิตตชรูป เพราะฉะนั้นจิตตชรูปต้องเกิดพร้อมกับจิต

โลกมุขจิตเป็นปัจจัยแก่เจตสิกซึ่งเกิดร่วมด้วย ในขณะที่โลกมุขจิตยังมีอยู่ในขณะนั้น และเจตสิกซึ่งเกิดร่วมกับโลกมุขจิตนั้น ก็เป็นปัจจัยแก่โลกมุขจิต ในขณะที่เกิดเจตสิก ๑๙ ดวงนั้นยังมีอยู่ในขณะนั้น ยังไม่หมดไป

และสำหรับโลกมุขจิตและเจตสิกซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดจิตตชรูป ก็จะเป็นปัจจัยให้เกิดจิตตชรูปในขณะที่โลกมุขจิตนั้นยังมีอยู่เท่านั้น คือ การเป็นปัจจัยโดยสภาพที่เป็นปัจจัยนั้นต้องกำลังมีอยู่ ชื่อว่า อตฺถิปัจจัย

เป็นการทบทวนโดยย่อ ซึ่งถ้าจะคิดถึงสภาพธรรมอื่น ก็ย่อมจะพิจารณาได้ เช่น มหาภูตรูปเป็นปัจจัยให้เกิดมหาภูตรูป

มหาภูตรูป ๔ ได้แก่ ธาตุดิน ๑ ธาตุน้ำ ๑ ธาตุไฟ ๑ ธาตุลม ๑

ถ้ายกมหาภูตรูปหนึ่งเป็นปัจจัย มหาภูตรูปสามเป็นปัจจัยขึ้น เพราะฉะนั้น ในขณะที่มหาภูตรูป ๑ เป็นปัจจัยแก่มหาภูตรูป ๓ ต้องเป็นปัจจัยในขณะที่มหาภูตรูป ๑ กำลังมีอยู่ในขณะนั่นเอง

เช่นเดียวกับ มหาภูตรูป ๔ เป็นปัจจัยแก่อุปาทายรูป คือ รูปซึ่งอาศัยเกิดกับมหาภูตรูปนั้น มหาภูตรูปที่จะเป็นปัจจัยแก่อุปาทายรูปได้ ก็ต้องในขณะที่มหาภูตรูปนั้นยังมีอยู่ โดยนัยของอตฺถิปัจจัย

สภาพธรรมกำลังอยู่ที่ตัว เกิดดับ โดยปัจจัยต่าง ๆ พร้อมทั้งรูปภายนอกด้วย ก็เป็นปัจจัยกัน โดยอตฺถิปัจจัยด้วย

อวิคตปัจจัย

สำหรับปัจจัยต่อไป เป็นปัจจัยที่คู่กับอตฺถิปัจจัย ได้แก่อวิคตปัจจัย ซึ่งเป็นธรรมที่อุปการะโดยเป็นปัจจัย โดยเป็นสภาพที่ยังไม่ปราศไป คือ ยังไม่จากไป ยังไม่หมดไป ยังไม่สิ้นไป

สำหรับอตฺถิปัจจัยนั้น เป็นปัจจัยโดยเป็นสภาพที่ยังมีอยู่ แต่อวิคตปัจจัย เป็นปัจจัยโดยสภาพที่ยังไม่ปราศไป คือ ยังไม่หมดไป เพราะเหตุว่า ถึงแม้ว่าจะเป็นสภาพธรรมที่มีอยู่ด้วยกันในขณะนั้นก็จริง แต่ว่าอาจจะปราศไป คือ ไปจากสภาพธรรมอื่นซึ่งมีอยู่ในที่นั้น ขณะไหนก็ได้ ถ้าเป็นโดยลักษณะนั้น ไม่ใช่โดยอวิคตปัจจัย แต่ถ้าโดยอวิคตปัจจัยแล้ว หมายความว่า สภาพธรรมที่เป็นปัจจัย นอกจากจะเป็น

ปัจจัยโดยอัติปัจจัย เพราะโดยเป็นสภาพที่ยังมีอยู่แล้ว ยังต้องเป็นปัจจัยโดยเป็นอวิคตปัจจัย คือ ถึงมีอยู่ ก็ยังไม่ปราศไปด้วย

อันนี้ก็คงไม่เป็นที่สงสัย ระหว่างจิตกับเจตสิก เวลาที่จิตเกิด ในขณะที่จิตเกิดขึ้น เป็นปัจจัยให้เจตสิกเกิดพร้อมกัน ในขณะที่จิตนั้นยังมีอยู่ โดยเป็นอัติปัจจัย

และนอกจากจะเป็นอัติปัจจัยแล้ว ยังเป็นโดยอวิคตปัจจัย คือ โดยที่จิตนั้นยังไม่ปราศไปด้วย ยังมีอยู่ และยังไม่ปราศไป

นัตติปัจจัย

ปัจจัยต่อไป คือ โดยนัตติปัจจัย ได้แก่สภาพธรรมที่อุปการะโดยเป็นสภาพที่ไม่มีแล้ว ตรงกันข้ามกับอัติปัจจัย อัติปัจจัยหมายความว่าถึงเป็นสภาพธรรมในขณะที่กำลังมีอยู่ แต่นัตติปัจจัย เป็นสภาพธรรมที่เป็นปัจจัยโดยเป็นสภาพที่ไม่มีแล้ว ได้แก่จิตและเจตสิกดวงก่อน ๆ ที่เกิด แล้วดับไป เป็นปัจจัยแก่นามธรรม คือ จิตและเจตสิกดวงหลัง ๆ ซึ่งเกิดต่อ

ถ้าจิตดวงหนึ่งยังเกิดอยู่ ยังไม่ดับไป จะไม่สามารถมีจิตดวงอื่นเกิดได้เลย แต่ต้องจิตดวงที่กำลังมีอยู่นี้แหละ ดับไป ปราศไปเสียก่อน จึงจะเป็นปัจจัยให้จิตดวงต่อไปเกิดขึ้นได้

เพราะฉะนั้น การดับไปของจิตดวงก่อน เป็นปัจจัยให้เจตสิกดวงหลังเกิดขึ้น โดยนัตติปัจจัย คือ เป็นสภาพธรรมที่เป็นปัจจัย โดยไม่มีแล้ว จึงจะทำให้สภาพธรรมที่เป็นปัจจัยขึ้นเกิดขึ้นได้

สำหรับโลกมูลจิตดวงที่ ๑ ก็เป็นนัตติปัจจัยแก่จิตดวงต่อไปซึ่งจะเกิดต่อ ถ้าเป็นชวนจิตดวงที่ ๑ คือ เป็นโลกมูลจิตขณะที่ ๑ ดับไป ก็เป็นนัตติปัจจัยให้โลกมูลจิตดวงที่ ๒ เกิดต่อ ถ้าเป็นโลกมูลจิตขณะที่ ๒ เกิดแล้วดับไป ก็เป็นนัตติปัจจัยให้โลกมูลจิตดวงที่ ๓ เกิดต่อ

เพราะฉะนั้น จิตและเจตสิกทุกดวงซึ่งเกิดร่วมกัน เป็นปัจจัยโดยไม่มีแล้ว ให้จิตดวงต่อไปเกิด คือ ปัจจัยปັນต้องเกิด เมื่อจิตดวงก่อนไม่มีแล้ว

วิคตปัจจัย

สำหรับปัจจัยที่คู่กับนัตถิปัจจัย คือ วิคตปัจจัย

วิคตปัจจัยเป็นปัจจัยที่อุปการะ โดยเป็นสภาพที่ปราศไปแล้ว ที่ว่าไม่มี ต้องหมายความว่าไม่มีโดยปราศไป ไม่ใช่ว่า ไม่เคยมีเลย เพราะฉะนั้น สำหรับนัตถิปัจจัย และวิคตปัจจัย ก็เป็นสภาพธรรมที่เป็นปัจจัยคู่กัน เหมือนกับอตถิปัจจัยและอวิคตปัจจัย

แต่สำหรับอตถิปัจจัยนั้น นอกจากนามธรรมจะเป็นปัจจัยแก่นามธรรมแล้ว รูปธรรมก็ยังเป็นปัจจัยแก่รูปธรรมได้ด้วย ส่วนนัตถิปัจจัยเฉพาะนามเท่านั้น เช่น เมื่อจิตเจตสิกดวงก่อนเกิดแล้วดับไป ก็เป็นปัจจัยให้จิตและเจตสิกดวงหลังเกิดขึ้น

เพราะฉะนั้น สำหรับนัตถิปัจจัยเฉพาะนามธรรมเป็นปัจจัยแก่นามธรรม

โลกมูลจิต เป็นปัจจัยได้ ๒๒ ปัจจัยเท่านั้น

ปัจจัยทั้งหมดโดยประเภทใหญ่ ๆ มี ๒๔ ปัจจัย แต่สำหรับโลกมูลจิต เป็นปัจจัยได้เพียง ๒๒ ปัจจัยเท่านั้น ที่เป็นปัจจัยไม่ได้ คือ โลกมูลจิตไม่เป็นปุเรชาติปัจจัย และไม่เป็นวิปากปัจจัย

ปุเรชาติปัจจัยได้แก่ รูปที่เกิดก่อน แล้วยังไม่ดับไป เป็นปัจจัยแก่นามธรรม ความหมายของปุเรชาติปัจจัย ปุเรชาติะ คือ สภาพของรูปธรรมที่เกิดก่อน แล้วยังไม่ดับ เป็นปัจจัยให้เกิดนามธรรม

เช่น ในขณะที่ทุกท่านกำลังเห็นในขณะนี้ จักขุปสาทเกิดก่อนจักขุวิญญาณ รูปารมณที่กำลังปรากฏในขณะนี้ก็เกิดก่อนจักขุวิญญาณ เพราะฉะนั้น ทั้งจักขุปสาท และรูปารมณจึงเป็นปุเรชาติปัจจัยแก่จักขุวิญญาณ ในขณะที่กำลังได้ยินเสียง เสียง

ต้องเกิด แล้วกระทบกับโสตปสาท เพราะฉะนั้น ทั้งเสียงและโสตปสาทเกิดก่อน โสตวิญญูณที่ได้ยินเสียง ทั้งเสียงและโสตปสาทเป็นปัจจัยแก่โสตวิญญูณ โดยเป็นปุเรชาติปัจจัย เป็นรูปธรรมซึ่งเกิดก่อน แล้วยังไม่ดับ เป็นปัจจัยให้นามธรรมเกิดขึ้น

เพราะฉะนั้น สำหรับโลกมูลจิตดวงที่ ๑ เมื่อไม่ใช่รูป จึงไม่เป็นปุเรชาติปัจจัย

อีกปัจจัยหนึ่ง คือ โลกมูลจิตไม่เป็นวิปากปัจจัย เพราะเหตุว่า โลกมูลจิตไม่ใช่วิปากจิต สภาพธรรมที่เป็นวิปากปัจจัย ต้องได้แก่วิปากจิต และวิปากเจตสิก ซึ่งเกิดร่วมกัน ต่างเป็นปัจจัยแก่กันและกัน โดยต่างก็เป็นวิปากซึ่งเป็นปัจจัยต่อกัน

วิปากเจตสิก จะเป็นปัจจัยแก่วิปากจิตเท่านั้น และวิปากจิตก็จะเป็นปัจจัยแก่วิปากเจตสิกเท่านั้น วิปากจิตจะเป็นปัจจัยแก่กุศลเจตสิกไม่ได้ วิปากจิตจะเป็นปัจจัยแก่อกุศลเจตสิกไม่ได้ วิปากจิตจะเป็นปัจจัยให้เกิดกิริยาจิตไม่ได้

วิปากจิตจะเป็นปัจจัยให้เกิดวิปากเจตสิกได้ ในขณะที่วิปากจิตเกิดร่วมกันกับวิปากเจตสิก วิปากเจตสิกจะเป็นปัจจัยให้กุศลเกิด อกุศลจิตเกิด กิริยาจิตเกิดไม่ได้ วิปากเจตสิกจะต้องเป็นปัจจัยให้วิปากจิตเกิดเท่านั้น

เพราะฉะนั้น วิปากปัจจัยก็คือ สภาพธรรมซึ่งเป็นวิปาก เป็นปัจจัยให้วิปากเกิดร่วมกัน คือ วิปากจิตเป็นวิปากปัจจัยให้เกิดวิปากเจตสิก และวิปากเจตสิกเป็นปัจจัยให้เกิดวิปากจิต

เมื่อโลกมูลจิตไม่ใช่วิปาก เพราะฉะนั้น โลกมูลจิตจึงไม่เป็นวิปากปัจจัย

ทรงแสดงเรื่องของปัจจัยไว้โดยละเอียดมาก

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเรื่องของปัจจัยโดยละเอียดมาก คือ บางครั้งทรงแสดงโดยปัจจัย ว่าสภาพธรรมใดเป็นปัจจัย บางครั้งทรงยกปัจจัยอุปันนธรรม คือ สภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนี้ เป็นผลเกิดจากปัจจัยใด

ทรงแสดงโดยนัยต่าง ๆ คือ นอกจากจะทรงแสดงโดยนัยของปัจจัย ยังทรงแสดงโดยนัยของปัจจัยอุปันน และนอกจากนั้น ยังทรงแสดงโดย นปัจจัย ต่าง ๆ

เช่น เห-ตูปัจจัย ได้แก่ เจตสิกซึ่งเป็นเหตุ ๖ คือ อกุศลเจตสิก ๓ ได้แก่ โลกเจตสิก ๑ โทสเจตสิก ๑ โมหเจตสิก ๑ และโสภณเจตสิก ๓ คือ อโลภเจตสิก ๑ อโทสเจตสิก ๑ อโมหเจตสิก คือ ปัญญาเจตสิก ๑

นอกจากนั้นแล้ว เมื่อสภาพธรรมใดเป็นปัจจัย สภาพธรรมนั้นเป็นปัจจัยโดยเป็น นเห-ตูปัจจัย เช่น ผัสสเจตสิกที่เกิดกับโลกมุลจิต ไม่ใช่โลกเจตสิก ไม่ใช่โทสเจตสิก ไม่ใช่โมหเจตสิก ไม่ใช่อโลภเจตสิก ไม่ใช่อโทสเจตสิก ไม่ใช่อโมหเจตสิก คือ ปัญญาเจตสิก เพราะฉะนั้น ผัสสเป็นปัจจัยในโลกมุลจิต โดย นเห-ตูปัจจัย

ทรงแสดงไว้โดยละเอียด เพื่อที่จะให้ไม่คลาดเคลื่อน และก็ให้เข้าใจชัดเจนจริง ๆ แต่ก็ต้องอาศัยการพิจารณาที่ละเอียดขึ้น ๆ

เห-ตูปัจจัย - อารัมมณปัจจัย

ขอล่าวทบทวน โดยนัยของปัจจัย ๒๔ เพียงเล็กน้อย เพื่อที่จะให้ท่านผู้ฟังไม่ลืม เรื่องของปัจจัย ๒๔ คือ

ปัจจัยที่ ๑ เห-ตูปัจจัย ได้แก่เจตสิก ๖ ดวง นอกจากนั้นแล้ว เจตสิกอื่นซึ่งเกิดกับจิต เช่น ผัสสที่ได้กล่าวถึงแล้ว หรือเวทนาเจตสิก ซึ่งเกิดกับโลกมุลจิต เป็นปัจจัยด้วย ไม่ใช่ว่าไม่เป็นปัจจัย แต่ว่าเป็นปัจจัยโดยเป็น นเห-ตูปัจจัย

ปัจจัยที่ ๒ คือ อารัมมณปัจจัย อารัมมณปัจจัย คือ สภาพธรรมที่เป็นอารมณ์ของจิตและเจตสิกที่เกิดขึ้น รู้อารมณ์นั้น ๆ เพราะฉะนั้น ปัจจัยอุปันตรของอารัมมณปัจจัย คือ จิตและเจตสิกเท่านั้น

รูป ทุกรูปไม่ใช่เกิดขึ้นโดยอารัมมณปัจจัย แต่เกิดขึ้นเพราะปัจจัยอื่น ซึ่งเป็นนอารัมมณปัจจัย

อธิปัตติปัจจัย

สำหรับปัจจัยอื่น ๆ ก็โดยนัยเดียวกัน คือ ปัจจัยที่ ๓ อธิปัตติปัจจัย ได้แก่สภาพธรรม ๔ อย่าง คือ ฉันทเจตสิก ๑ วิริยเจตสิก ๑ และวิมังสา คือ ปัญญาเจตสิก ๑ ชวนจิต ๕๒ เว้น โมหมูลจิต ๒ และหสิตุปาทจิต ๑

อธิปัตติมี ๔ คือ ฉันทาธิปัตติ วิริยาธิปัตติ จิตตาธิปัตติ และวิมังสาธิปัตติ สำหรับจิตที่จะมีฉันทะและวิริยะเป็นอธิปัตติได้ ต้องประกอบด้วยเหตุ ๒ ขึ้นไป จึงจะเป็นจิตที่จะมีกำลังพอที่ฉันทะหรือวิริยะจะเป็นอธิปัตติได้ ถ้าเป็นจิตที่ประกอบด้วยเหตุเดียว ก็ไม่มีกำลัง เพราะฉะนั้น จึงไม่สามารถที่จะมีสภาพธรรมหนึ่งสภาพธรรมใดเป็นอธิปัตติ

สำหรับอธิปัตติปัจจัยได้แก่สภาพธรรม ๑ ใน ๔ เป็นหัวหน้า เป็นอธิปัตติ ในบรรดาสหชาตธรรมที่เกิดร่วมกัน คือ บางขณะฉันทะเป็นอธิปัตติ บางขณะวิริยะเป็นอธิปัตติ บางขณะจิตเป็นอธิปัตติ บางขณะวิมังสาเป็นอธิปัตติ

สภาพธรรมอื่น ก็เป็นปัจจัยด้วย ไม่ใช่ไม่เป็นปัจจัย แต่เมื่อสภาพธรรมอื่นไม่ใช่อธิปัตติ เพราะฉะนั้นสภาพธรรมอื่นซึ่งเป็นปัจจัยนั้น จึงเป็นปัจจัยโดย นอธิปัตติปัจจัย ผัสสะที่เกิดร่วมกันก็เป็น นอธิปัตติปัจจัย

อะไรก็ตามที่ไม่ใช่ฉันทะ ไม่ใช่วิริยะ ไม่ใช่วิมังสา ไม่ใช่ชวนจิต ๕๒ สภาพธรรมนั้นก็เป็นปัจจัย แต่ว่าเป็น นอธิปัตติปัจจัย

อนันตรปัจจัย - สมนันตรปัจจัย

ปัจจัยที่ ๔ คือ อนันตรปัจจัย จิตทุกดวงเป็นอนันตรปัจจัย เว้นจุติจิตของพระอรหันต์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ถ้าเป็นจุติจิตของบุคคลซึ่งไม่ใช่พระอรหันต์แล้ว เป็นอนันตรปัจจัยให้ปฏิสนธิจิตเกิดสืบต่อทันที

แต่สำหรับจุติจิตของพระอรหันต์ ไม่เป็นอนันตรปัจจัยให้ปฏิสนธิจิตเกิดต่ออีกเลย เพราะฉะนั้น สำหรับจุติจิตของพระอรหันต์เท่านั้น ที่ไม่เป็นอนันตรปัจจัย

อนันตรปัจจัย หมายความว่าถึง จิตและเจตสิกซึ่งเป็นนามธรรมเท่านั้นที่เป็นอนันตรปัจจัย รูปไม่เป็นอนันตรปัจจัยเลย เพราะเหตุว่า รูปเกิดเพราะกรรม ถึงแม้ว่ารูปที่เกิดเพราะกรรมรูปหนึ่งดับไปแล้ว แต่กรรมก็ยังเป็นปัจจัยให้รูปอื่นเกิดต่อกำล้างของกรรม หรือว่าจิตแต่ละดวง เว้นทวิปัญญวิมุตติ ๑๐ ดวง ทันทที่จิตเกิด ก็เป็นสมุฏฐานให้รูปเกิด

เพราะฉะนั้น การดับไปของรูปก่อน ไม่ได้เป็นอนันตรปัจจัยให้รูปต่อไปเกิด เพราะเหตุว่ารูปแต่ละรูป ก็ย่อมเกิดเพราะสมุฏฐานของตนของตน เพราะฉะนั้นสำหรับ นอนันตรปัจจัย คือ สภาพธรรมที่ไม่ใช่อนันตรปัจจัย ก็ได้แก่รูปทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยในขณะไหนก็ตาม เป็นปัจจัยโดย นอนันตรปัจจัย

ปัจจัยที่ ๕ คือ สมณันตรปัจจัย ถ้าเข้าใจความหมายของอนันตรปัจจัย ก็เข้าใจความหมายของสมณันตรปัจจัยด้วย เพราะฉะนั้น สำหรับ สมณันตรปัจจัย ก็ได้แก่รูปทั้งหมดด้วย ไม่เป็นปัจจัยโดยเป็นสมณันตรปัจจัย แต่รูปเป็นปัจจัย โดย สมณันตรปัจจัย

สหชาติปัจจัย - อัญญมัญญปัจจัย

ปัจจัยที่ ๖ คือ สหชาติปัจจัย สภาพธรรมที่เป็นปัจจัยเกิดร่วมกับปัจจัยุปัน เพราะฉะนั้น ถ้าขณะใดที่สภาพธรรมใดเป็นปัจจัย โดยไม่เกิดร่วมกับปัจจัยุปัน ขณะนั้น ก็เป็นโดย นสหชาติปัจจัย

ปัจจัยที่ ๗ คือ อัญญมัญญปัจจัย เป็นสภาพธรรมที่เกิดร่วมกันด้วย และต้องอาศัยซึ่งกันและกัน โดยต่างก็ต้องอาศัยกัน เพราะฉะนั้น สภาพธรรมใดซึ่งไม่เป็นอย่างนี้ ก็เป็น นอัญญมัญญปัจจัย เช่น รูปที่เกิดเพราะจิตเป็นสมุฏฐาน ไม่ใช่อัญญมัญญปัจจัย เพราะว่า ถ้าเป็นอัญญมัญญปัจจัย หมายความว่า จิตต้องเกิดเพราะรูปนั้นด้วย

แต่เมื่อรูปนั้นเกิดเพราะจิต แต่จิตไม่ได้เกิดเพราะรูปซึ่งจิตเป็นสมุฏฐาน เพราะฉะนั้น รูปซึ่งเกิดเพราะจิตเป็นสมุฏฐาน จึงไม่ใช่อัญญมัญญปัจจัย เมื่อไม่ใช่ อัญญมัญญปัจจัย ก็เป็นปัจจัยโดย นอัญญมัญญปัจจัย

นิสสยปัจจัย – อุปนิสสยปัจจัย

สำหรับปัจจัยที่ ๘ คือ นิสสยปัจจัย ได้แก่ สภาพธรรมที่เป็นที่อาศัยของปัจจัยอุป
บันธม เพราะฉะนั้นถ้าสภาพธรรมใดไม่ได้เป็นที่อาศัยของปัจจัยอุปบันธม สภาพ
ธรรมนั้นก็ปัจจัยโดย นิสสยปัจจัย

ปัจจัยที่ ๙ คือ อุปนิสสยปัจจัย นี้ก็เช่นเดียวกัน ถ้าไม่ใช่เป็นเพราะอุปนิสสย
ปัจจัย ก็เป็นโดย นอุปนิสสยปัจจัย

ทบทวน ปุเรชาติปัจจัย – ปัจจชาติปัจจัย

ปัจจัยที่ ๑๐ คือ ปุเรชาติปัจจัย ได้แก่ รูปซึ่งเกิดก่อนแล้วยังไม่ดับ เป็นปัจจัยแก่
จิตโดย ปุเรชาติปัจจัย เพราะฉะนั้น จิตและเจตสิกไม่ใช่รูป แต่ว่าเป็นปัจจัยซึ่งกันและ
กันได้โดย นปุเรชาติปัจจัย คือ เป็นปัจจัยโดยไม่ใช่ปุเรชาติปัจจัย

ปัจจัยที่ ๑๑ ปัจจชาติปัจจัย ได้แก่ จิตทุกดวง อุปการะแก่รูปซึ่งเกิดก่อน โดยที่
จิตนั้นเกิดภายหลัง

เพราะฉะนั้นสำหรับ นปัจจชาติปัจจัย ก็คือ จิตและเจตสิกซึ่งเกิดโดยไม่ได้
อาศัยปัจจชาติปัจจัย

ทบทวนอาเสวนปัจจัย

ปัจจัยที่ ๑๒ อาเสวนปัจจัย

อาเสวนปัจจัย หมายความว่าถึงสภาพธรรมที่เป็นปัจจัย โดยให้สภาพธรรม
ประเภทเดียวกันเกิดขึ้น กระทำกิจซ้ำในขณะที่เป็นชนวนวิถิ นอกจากนั้นแล้วจะไม่ใช้
อาเสวนปัจจัย

สำหรับโลกมูลจิตดวงที่ ๑ เป็นอเสวนปัจจัย เพราะเมื่อโลกมูลจิตดวงที่ ๑ ดับ เป็นอเสวนปัจจัยให้โลกมูลจิตดวงที่ ๒ เกิดต่อ จะเป็นจิตประเภทอื่นไม่ได้เลย เพราะว่าชนวนวิถิจิตจะต้องเกิดดับซ้ำกันถึง ๗ ชนระ ตามปกติ

เพราะฉะนั้น อเสวนปัจจัย ได้แก่ในขณะไหน โลกมูลจิตปฐมชนระ คือ ชนระ แรก จิตดวงนั้นเกิดขึ้น โดย นอเสวนปัจจัย

กัมมปัจจัย – วิปากปัจจัย

ปัจจัยที่ ๑๓ คือ กัมมปัจจัย ได้แก่ เจตนาเจตสิก เพราะฉะนั้น เจตสิกอื่นซึ่งเป็น ปัจจัยในขณะนั้น เป็นโดย นกัมมปัจจัย

ปัจจัยที่ ๑๔ คือ วิปากปัจจัย เวลาที่กุศลจิตและกุศลเจตสิกเกิด กุศลจิตอาศัย กุศลเจตสิกเป็นปัจจัย กุศลเจตสิกอาศัยกุศลจิตเป็นปัจจัย โดย นวิปากปัจจัย คือ ไม่ใช่ โดยเป็นวิปากปัจจัยนั่นเอง

เวลาที่กิริยาจิตเกิด เจตสิกที่เกิดร่วมด้วยก็เป็นกิริยาเจตสิก โดย นวิปากปัจจัย คือ เวลาที่ไม่ใช่วิปากแล้ว เป็นปัจจัยโดยอย่างอื่น ก็ต้องเป็นโดย นวิปากปัจจัย

ทบทวน อาหารปัจจัย – อินทริยปัจจัย

ปัจจัยที่ ๑๕ คือ อาหารปัจจัย โต้ะ แก้อี้ มีอาหารปัจจัยใหม่ ไม่มี แต่ก็มี ปัจจัยที่ทำให้รูปภายนอกเกิดขึ้น โดย นอาหารปัจจัย

นี่ก็โดยคร่าว ๆ แต่ให้ทราบถึงความต่างกันของรูปที่เกิดเพราะอาหาร และรูปซึ่ง ไม่ได้เกิดเพราะรูปอาหาร เช่น รูปภายนอก ไม่ต้องกิน ไม่ต้องดื่ม ไม่ต้องเคี้ยว แต่ก็ เกิดดับ โดย นอาหารปัจจัย ถ้ากล่าวถึงโดยอาหารที่เป็นรูป

ปัจจัยที่ ๑๖ คือ อินทริยปัจจัย ได้แก่ รูปที่ไม่ได้อาศัยอินทริยหนึ่งอินทริยใด หรือ ว่าไม่ได้เป็นปัจจัยโดยอินทริยหนึ่งอินทริยใด ซึ่งก็ได้แก่รูปภายนอก เกิดขึ้น โดย นอินทริยปัจจัย

ฌานปัจจัย – มัคคปัจจัย

ปัจจัยที่ ๑๗ คือ ฌานปัจจัย สภาพธรรมที่เป็นองค์ฌาน มี ๗ คือ วิตกเจตสิก ๑ วิจารณ์เจตสิก ๑ ปิติเจตสิก ๑ สุขเวทนา หรือโสมนัสเวทนานั่นเอง ๑ และเอกัคคตา ๑ นอกจากนั้นก็ยังมีเวทนาอีก ๒ ที่เป็นฌานปัจจัย คือ อุเบกขาเวทนา ๑ และโทมนัสเวทนา ๑

เพราะฉะนั้น จิตใดที่ไม่ประกอบด้วยวิตกเจตสิก จิตนั้นไม่ได้เกิดเพราะฌานปัจจัย จิตใดไม่ได้เกิดเพราะฌานปัจจัยบ้าง ขณะนี้มีจิตซึ่งไม่ได้เกิดเพราะฌานปัจจัย ขณะนี้จิตใดไม่ได้เกิดเพราะวิตกเจตสิก วิจารณ์เจตสิก ไม่ได้เกิดเพราะฌานปัจจัยเลย ไม่ใช่เป็นผลของฌานปัจจัย

ทวิปัญจวิญญาณจิต จิตเห็นในขณะนี้ จิตได้ยินในขณะนี้ ไม่ได้เกิดเพราะฌานปัจจัย

ปัจจัยที่ ๑๘ คือ มัคคปัจจัย สภาพธรรมใดที่ไม่ได้เกิดเพราะมัคคปัจจัย สภาพธรรมนั้นก็เกิดเพราะ น มัคคปัจจัย ได้แก่ อเหตุกจิตทั้ง ๑๘ รวมจักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ สัมปฏิจฉันนะ สันตிரณะ โภจวิญญาณ ปัญจทวาราวชชนะ หสิตุปปาท

จักขุวิญญาณ ในขณะที่กำลังเห็นเดี๋ยวนี้ ไม่ใช่มัคคปัจจัย และไม่ได้เกิดเพราะมัคคปัจจัย ไม่ใช่เป็นผลของมัคคปัจจัย เพราะเหตุว่า เป็นวิปากปัจจัย

จักขุวิญญาณทำอะไรได้บ้าง นอกจากเห็น ทำกุศลได้ไหม เห็นได้อย่างเดียว ในขณะที่ทำกุศลใด ๆ ก็ตาม ขณะนั้นไม่ใช่จักขุวิญญาณ ไม่ใช่โสตวิญญาณ ไม่ใช่วิปากจิตเลย เพราะเหตุว่า ถ้าเป็นกุศล ก็ต้องเป็นกุศลจิต และกุศลเจตสิกซึ่งเกิดร่วมกัน

สัมปยุตตปัจจัย – วิปยุตตปัจจัย

ปัจจัยต่อไป คือ ปัจจัยที่ ๑๙ สัมปยุตตปัจจัย ได้แก่ นามธรรมซึ่งเกิดร่วมกัน เป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน เพราะฉะนั้น นสัมปยุตตปัจจัย ได้แก่ รูปทั้งหมด ไม่เป็น สัมปยุตตธรรม เพราะฉะนั้น รูปทั้งหมดถ้าจะเป็นปัจจัย ก็โดย นสัมปยุตตปัจจัย

ปัจจัยที่ ๒๐ วิปยุตตปัจจัย ได้แก่ นามธรรมที่เกิดเพราะรูป หรือ รูปซึ่งเกิด เพราะนามธรรมนั้น เป็นวิปยุตตปัจจัย

เพราะฉะนั้น เวลาที่จิตเกิดเพราะเจตสิกเป็นปัจจัย และเจตสิกเกิดเพราะจิตเป็น ปัจจัย จึงเป็นปัจจัยโดย นวิปยุตตปัจจัย คือ เป็นปัจจัยโดยไม่ใช่เป็นวิปยุตต ปัจจัย

มหาภูตรูป เป็นปัจจัยให้อุปาทายรูปเกิดได้ โดยวิปยุตตปัจจัย ได้ไหม

วิปยุตตปัจจัย คือ นามธรรมเป็นปัจจัยแก่รูปธรรม หรือรูปธรรมเป็นปัจจัยแก่ นามธรรม

เพราะฉะนั้น ในขณะที่นามธรรมเป็นปัจจัยแกื่อนามธรรม ต้องเป็นโดย นวิป ยุตตปัจจัย หรือในขณะที่รูปธรรมเป็นปัจจัยแก่รูปธรรม ขณะนั้นก็ต้องเป็นโดย นวิป ยุตตปัจจัย

ต้องในขณะที่รูปเป็นปัจจัยแกื่อนาม หรือนามเป็นปัจจัยแก่รูป จึงจะเป็นวิป- ยุตตปัจจัย แต่ถ้ารูปเป็นปัจจัยแก่รูป ไม่ใช่โดยวิปยุตตปัจจัย จึงเป็น นวิปยุตต- ปัจจัย หรือในขณะที่นามเป็นปัจจัยแกื่อนาม ไม่ใช่เป็นปัจจัยโดยวิปยุตตปัจจัย ก็ต้องเป็นโดย นวิปยุตตปัจจัย

อตฺธิปัจจัย – นตฺธิปัจจัย

ปัจจัยต่อไป คือ ปัจจัยที่ ๒๑ อตฺธิปัจจัย สภาพธรรมใดที่ไม่ใช่อตฺธิปัจจัย สภาพธรรมนั้นก็เป็นปัจจัยโดย โนอตฺธิปัจจัย คือ ไม่ใช่อตฺธิปัจจัย

ปัจจัยที่ ๒๒ คือ นตฺธิปัจจัย ซึ่งถ้าไม่ใช่โดยนตฺธิปัจจัย ก็โดย โนนตฺธิปัจจัย

วิคตปัจจัย – อวิคตปัจจัย

สำหรับวิคตปัจจัย ก็โดยนัยเดียวกันว่า ถ้าไม่ใช่โดยวิคตปัจจัย ก็เป็นปัจจัยโดย
ในวิคตปัจจัย

สภาพธรรมนี้มีจริง ๆ เพียงแต่ต้องคิดเท่านั้นเองว่า สภาพธรรมใดเกิดโดย
ในวิคตปัจจัย หรือ โนนัตถิปัจจัย

สำหรับปัจจัยที่ ๒๔ คือ อวิคตปัจจัย เมื่อไม่ใช่โดยวิคตปัจจัย ก็เป็นปัจจัยโดย
ในอวิคตปัจจัย

ปัจจัยเป็นเรื่องที่ละเอียดมาก

นอกจากนั้นพระผู้มีพระภาคยังทรงแสดงโดยละเอียด โดยแสดงธรรมเป็นคู่ขึ้นไปอีก
ไปอีก เช่น นเหตุปัจจัย นอาร์มมณปัจจัย ซึ่งถ้าผู้ที่สนใจในเรื่องปัจจัย ก็จะต้อง
ค่อย ๆ พยายามศึกษาไปที่ละเอียดที่ละน้อย จนกว่าจะเข้าใจความละเอียดขึ้น

เรื่องของปัจจัยเป็นเรื่องที่ละเอียดมาก เพราะเป็นสภาพธรรมที่เกิดร่วมกันก็จริง
ดับพร้อมกันไปอย่างรวดเร็ว แต่การที่จะเกิดมาเกื้อกูลเป็นปัจจัยซึ่งกันและกันนั้น
ก็ต้องอาศัยสภาพธรรมหลายอย่างและต่างเป็นปัจจัย โดยปัจจัยต่าง ๆ กันด้วย